

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ,
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΚΑΙ
ΝΟΤΙΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

ΕΥΣΤΑΘΙΑ ΜΙΚΡΟΥ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΑΝΑΪΤ ΙΣΤΡΑΤΙ»

ΕΠΟΠΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΣ: ΤΣΙΠΡΙΑΝ ΣΟΥΤΣΙΟΥ ΕΠΙΚ. ΚΑΘ. ΤΜΗΜΑΤΟΣ
Β.Σ.Α.Σ

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ΣΤΑΜΤΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΝΑΠΛ.
ΚΑΘ. ΤΜΗΜΑΤΟΣ Β.Σ.Α.Σ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2017

«Η έγκριση της Μεταπτυχιακής Εργασίας από το Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας δεν υποδηλώνει αναγκαστικά ότι αποδέχεται το Τμήμα τις γνώμες του συγγραφέα»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	6
Περίληψη.....	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	13
1.1. Η φιλοσοφική έννοια της ελευθέριας (19 ^{ος} αιώνας).....	14
1.1.1. Νίτσε.....	15
1.1.2. Φρόνιτ.....	19
1.1.3. Μαρξ.....	20
1.1.4. Φροϋδομαρξισμός.....	21
1.1.5. Σύγκριση θεωριών με το έργο του Ιστράτι	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄: ΡΟΥΜΑΝΙΑ. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	27
2.1. Η Ρουμανία στα τέλη του 19 ^{ου} αιώνα και αρχές του 20 ^{ου}	27
2.2. Η Ρουμανική Λογοτεχνία στα τέλη του 19 ^{ου} και στις αρχές του 20 ^{ου} αιώνα.....	30
2.3. Ο Ιστράτι στη Ρουμανική Λογοτεχνία.....	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄: ΣΤΑΘΜΟΙ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ Π. ΙΣΤΡΑΤΙ -ΚΑΤΑΓΡΑΦΩΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΚΡΑΔΑΣΜΟΥΣ, ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ	37
3.1. Βραΐλα.....	37
3.2. Παρίσι.....	47
3.3. Ρωσία.....	50
3.4. Ελλάδα.....	51
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄: ΠΑΝΑΪΤ ΙΣΤΡΑΤΙ - ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ	54
4.1. Η Ελλάδα στα τέλη του 19 ^{ου} και στις αρχές του 20 ^{ου} αιώνα	55
4.2. Η Ελληνική Λογοτεχνία στην εποχή του Ιστράτι	58
4.3. Νίκος Καζαντζάκης - Ζορμπάς.....	62
4.4. Ανδριανός Ζωγράφι - Ζορμπάς. Ήρωες, βιώματα και ελευθερία	63
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΙΣΤΡΑΤΙ.....	69
5.1. Λογοτεχνικά έργα	69
5.1.1. Κυρά Κυραλίνα.....	70
5.1.2. Τα γαϊδουράγκαθα του Μπαράγκαν	71
5.1.3. Νεραντζούλα.....	72

5.1.4. Ο θείος Άγγελος	72
5.1.5. Κοντίν	73
5.1.6. Μιχαήλ.....	74
5.1.7. Ο σφουγγαράς και άλλα διηγήματα	75
5.1.8. Οι αντάρτες	75
5.1.9. Η καπετάνισσα	75
5.1.10. Προς την άλλη φλόγα	76
5.1.11. Ταξιδεύοντας με τον Παναΐτ Ισράτι.....	77
5.1.12. Μεσογειακές περιπλανήσεις	77
5.2. Άρθρα του Παναΐτ Ισράτι στον τύπο	78
5.3. Η έννοια της ελευθερίας στον Ισράτι	79
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	86
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	92

Παναΐτ Ιστράτι 1884-1935

Ευχαριστίες

Αισθάνομαι την υποχρέωση να ευχαριστήσω τους ανθρώπους που συνεργάστηκα μαζί τους και έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο στην πραγματοποίηση της Διπλωματικής μου Εργασίας.

Πρώτον από όλους θέλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή της διπλωματικής εργασίας, **Επίκουρο Καθηγητή κ. Τσιπριάν Σούτσιου**, για την πολύτιμη καθοδήγησή του και την εμπιστοσύνη και εκτίμηση που μου έδειξε.

Στη συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω τον **Καθηγητή κ. Σταματόπουλο Δημήτριο**, ο οποίος συνέβαλε ουσιαστικά με τις υποδείξεις του στην ολοκλήρωση αυτής της εργασίας.

Και τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για τη στήριξη, την αγάπη και την ανεκτικότητα που μου έδειξε όλο αυτό το διάστημα της προσπάθειάς μου.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στον Παναΐτ Ιστράτι και το πώς αντιλαμβάνεται την έννοια της η ελευθερίας. Γιος της Ζωίτσας Ιστράτι και του καπνεμπόρου Γεώργιου Βαλσαμή από το χωριό Φαρακλάτα Κεφαλονιάς, είχε μία δυνατή σχέση με την Ελλάδα, όπως ο ίδιος λέει: *«Από όλους τους λαούς, ο ρουμανικός και ο ελληνικός είναι πιο κοντά στην ψυχή μου. Τους αγαπάω και τους κατανοώ, λόγω του αίματος που μου έδωσαν. Τα προτερήματα και τα ελαττώματά τους είναι και δικά μου»*.

Στο πλαίσιο της εργασίας καταβάλλεται προσπάθεια, καταγράφοντας το θεωρητικό υπόβαθρο, να αναδειχθεί ο τρόπος που αντιλαμβάνεται την έννοια της ελευθερίας και πώς αποτυπώνεται μέσα στο έργο του. Αποδεικνύεται σταδιακά και με παραδείγματα ότι ο Π. Ιστράτι τονίζει την πρωταρχική σημασία του προσώπου, και την εξαιρετική δύναμη της θέλησης του ανθρώπου. Το ζητούμενο στα έργα του είναι να μπορέσει να αναγεννηθεί, να ανακτήσει αυτονομία του, να συντρίψει τα δεσμά της γήινης πραγματικότητας και να ξαναβρεί την ελευθερία του. Ο πόνος και η αγωνία γίνονται απαραίτητα μέσα επαγρύπνησης, που συνθλίβουν την ατομική υπεροψία και συμβάλουν στην αναδημιουργία του ελεύθερου ανθρώπου.

Abstract

The current thesis focuses on Panait Istrati and his perception of liberty. The son of Zoitsa Istrati and of the tobacco trader George Valsamis, from Faraklata, a village in Kefallonia island, he had a strong relation to Greece. In his own words: “Of all people, Romanians and Greeks are the closest to my soul. I love them and I understand them, because of the blood they gave me. Their strengths and weaknesses are mine too”.

This thesis attempts, by documenting the theoretical background, to emphasize the way in which he perceives the concept of liberty and how this is illustrated in his work. Through examples, it is gradually proved that P.Istrati stresses the fundamental importance of the individual and the extraordinary will power of man. In his work, the ultimate purpose of man is to be able to regenerate, to regain his independence, to break the bonds of the earthly reality and find his freedom again. Pain and anguish become necessary means of vigilance, which crush individual arrogance and contribute to regenerating the free person

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όπως υποδηλώνει ο τίτλος της, η εργασία αυτή στοχεύει να εξετάσει μέσα από το έργο του Παναΐτ Ιστράτι την έννοια της ελευθερίας. Προσδοκά να διερευνήσει με στοιχειοθετημένη μελέτη τον καθοριστικό ρόλο που παίζει η ελευθερία στη ζωή του συγγραφέα και το πώς καθορίζει την πορεία αλλά και το ύφος των έργων του. Στην παρούσα μελέτη προτεραιότητα δεν αποτελεί η πλήρης ανάλυση των έργων του Ιστράτι, αλλά κυρίως, για το πώς η μυθοπλασία μπορεί να αποδώσει μια διάσταση της ίδιας της αυτοβιογραφίας, ενώ ταυτόχρονα να γίνει δηλωτική για την «αλήθεια» του υποκειμένου-συγγραφέα.

Θα φωτιστούν σημαντικά στοιχεία της ζωής και της εποχής του, κυρίως, όμως θα μας απασχολήσει ο «εαυτός» του και το πώς αποκαλύπτεται μέσα στα έργα του. Ο Ιστράτι επιδίδεται σε μια διαρκή και επίμονη προσπάθεια φυγής, όπως αναφέρει και η Ρίτα Τσιντιλή-Βλήσμα, στο περιοδικό Περίπλους: «Μια προσπάθεια τόσο ριζωμένη μέσα του που τον ίδιο δεν τον άφησε να ριζώσει πουθενά»¹. Στη βάση μιας ιστορικοκοινωνικής πραγματικότητας των αρχών του 20^{ου} αιώνα, το πολυπολιτισμικό πνεύμα του Παναΐτ Ιστράτι είχε ως απόρροια τη διαμόρφωση μιας ελεύθερης νοοτροπίας και φιλελεύθερης σκέψης. Ήταν το πρωτογενές υλικό που τον κατέστησε, εν τέλει, έναν ερευνητή στο χώρο και στις ψυχές των ανθρώπων, πάντα ελεύθερο². Κάπου ανάμεσα στις σελίδες που αναφέρεται στον Ανδριανό Ζωγράφι, μας δίνει μία φράση η οποία ξεκλειδώνει τις διαστάσεις που έπαιρνε το νόημα της ελευθερίας για τον ίδιο, αλλά και πώς το διοχέτευε αυτό το νόημα στο έργο του. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «Διατηρώντας ακέραιη την ελευθερία του...» και αλλού: «Δεν ξέρω ποιον να μισήσω, ποιον να περιφρονήσω περισσότερο, αυτόν που καταργεί την ελευθερία ή αυτόν που φοβάται να την υπερασπίσει...»³.

Η μελέτη κατά βάση θα κινηθεί ανάμεσα σ' ένα φιλοσοφικό και ένα ψυχολογικό επίπεδο ανάλυσης. Φιλοσοφικό γιατί εξετάζει την έννοια της ελευθερίας μέσα από τις φιλοσοφικές απόψεις του Νίτσε, του Μαρξ και των Φροϋδομαρξιστών και ψυχολογικό γιατί εξετάζει τις προσωπικές ανάγκες, οι οποίες εντέλει, κινητοποιούν το υποκείμενο, που γράφει για τον εαυτό του. Ο Φρόνιτ

¹ Βλ. Παναΐτ Ιστράτι, Βλέπε www.ekebi.gr/.../popup.asp?cpage...magazine=Περίπλους,P, Τσιντιλή-Βλήσμα, (19/6/2017).

² www.ekebi.gr, ό.π.

³ www.ekebi.gr, ό.π.

μιλώντας για την ψυχαναλυτική λειτουργία του λόγου υποστηρίζει, ότι το υλικό που ανακαλείται στη μνήμη για τις ανάγκες της αυτοβιογραφίας, όταν αναλύεται δεν είναι μόνο υλικό του παρελθόντος, αλλά μια κατασκευή που δημιουργείται στο παρόν, επειδή ο συγγραφέας-υποκείμενο μετασχηματίζει συνειδητό και ασυνείδητο υλικό. Έτσι, η θεραπευτική δύναμη της αναδιήγησης δεν υφίσταται στην αλήθεια του αφηγήματος, αλλά στην αναζωογονητική δύναμη της ίδιας της γραφής⁴.

Η εργασία υιοθετεί αυτή την αντίληψη με σκοπό να εξετάσει τα έργα του Ιστράτι περισσότερο ως αυτοβιογραφική πράξη. Δίνοντας βαρύτητα στο αφηγηματικό παρόν του συγγραφέα θα εξεταστούν οι λόγοι, που τον οδήγησαν, να συγγράψει αλλά κυρίως, θα αποκαλυφθεί σε ποιο βαθμό λειτούργησε λυτρωτικά αυτή η γραφή στη ζωή του. Άλλωστε, η συνολική σκοπιά της μελέτης είναι, όπως ήδη ανέφερα, πώς το υποκείμενο-συγγραφέας βιώνει με κάθε μέσο την ελευθερία.

Υπάρχουν όμως, κατά τη γνώμη μου, δύο ιδιαίτεροι λόγοι, οι οποίοι συνηγορούν σε μια τέτοια προσέγγιση όσον αφορά το έργο του Ιστράτι. Ο πρώτος, είναι ότι στην περίπτωση του, το λογοτεχνικό έργο του χαρακτηρίζεται από μια εμμονή προς την ελευθερία, την οποία είναι σχεδόν αδύνατο να αγνοήσει κανείς στην πορεία της ερμηνευτικής του προσπάθειας και ο δεύτερος, ότι δεν αναζήτησε την ελευθερία μόνο για τον εαυτό του, αλλά και για τους άλλους ανθρώπους. Υπήρξε ένας κοινωνικά και πολιτικά ευαισθητοποιημένος άνθρωπος, που είχε απόλυτη ανάγκη τη φιλία, την αγάπη και τη δικαιοσύνη, επιδιώξεις οι οποίες διαπλέκονται έντεχνα μέσα στη μυθοπλασία του. Εξάλλου, εμβαθύνοντας στο έργο του είναι εξαιρετικά δύσκολο να αντιπαρέλθει κανείς το πόσο δύσκολη, από πρακτικής άποψης, ήταν η ζωή του και το πόσο αληθινή ήταν η αγάπη του για τον συνάνθρωπο.

Απαραίτητο συμπλήρωμα για την ολοκλήρωση της μελέτης θεώρησα την αναφορά στην ιδιαίτερη σχέση και φιλία μεταξύ του Έλληνα συγγραφέα Ν. Καζαντζάκη και του Παναΐτ Ιστράτι. Οι δύο συγγραφείς συναντήθηκαν την περίοδο 1927-28 στη Σοβιετική Ένωση και η φιλία τους κράτησε αρκετά χρόνια. Ιστράτι και Καζαντζάκης αποτελούν ιδιαίτερες μορφές στη σύγχρονη παγκόσμια λογοτεχνία, καθώς θεωρήθηκαν σπουδαίοι συγγραφείς, προκαλώντας ταυτόχρονα σχόλια θαυμασμού αλλά και σχόλια

⁴ Paul Jays, *Being in the text*, Cornell University Press, Ithaca, Νέα Υόρκη 1984, σ. 24.

επικριτικά⁵. Ως κοινό τους χαρακτηριστικό μπορεί να αναφερθεί η εθνική καταγωγή τους και η φιλία τους, αλλά και κάποιοι παράλληλοι τρόποι στην πεζογραφική τους τέχνη. Κυρίως, όμως, αυτό που θα με απασχολήσει την παρούσα μελέτη είναι, οι ομοιότητες που υπάρχουν ανάμεσα στις βιογραφίες των περίφημων ηρώων τους Αδριανού Ζωγράφι και Αλέξη Ζορμπά. Οι χαρακτήρες, του Αδριανού Ζωγράφι και του Αλέξη Ζορμπά, είναι στενά δεμένοι με την ουσιαστική ανάγκη που έχουν οι συγγραφείς για ελευθερία. Ο Ιστράτι και ο Καζαντζάκης μεταμορφώνονται τελικά οι ίδιοι σε ήρωες των έργων τους⁶. Το σημαντικότερο όμως κίνητρο ήταν, όπως αναφέρει και ο Φλορίν Βασιλέσκου, ερευνητής στο Γλωσσολογικό Ινστιτούτο του Βουκουρεστίου, «ότι και οι δύο δηλώνουν την εμπιστοσύνη τους στη μοίρα των ανθρώπων που 'διψάνε' για ελευθερία και παλεύουν για την κατάκτησή της, αν και η εμπιστοσύνη αυτή σφραγίζεται συχνά από πίκρα και απογοήτευση»⁷. Τέλος, κοινός είναι και ο τόπος της περιπλάνησής τους, η Μεσόγειος, η οποία αποτελεί και για τους δύο πηγή μοναδικής έλξης και έμπνευσης.

Στο επίπεδο καταγραφής και ανάλυσης της προσωπικότητας του Ιστράτι και του έργου του, ακολούθησα χρονολογική σειρά, ξεκινώντας από την ημερομηνία της γέννησής του 10/8/1884 και χωρίζοντάς την σε τέσσερις μεγάλες περιόδους. Ο διαχωρισμός έγινε σύμφωνα με τους σημαντικούς τόπους της περιπλάνησής του, αρχίζοντας από τη Βραΐλα, τόπο γέννησης και καταγωγής του συγγραφέα. Η αφήγηση συνεχίζεται με τη δραματική άλλα ταυτόχρονα δημιουργική περίοδο στο Παρίσι, την οποία προηγείται του ταξιδιού του στη Ρωσία και της ενασχόλησής του με την κουμμουνιστική ιδεολογία. Κλείνοντας, προβαίνω σε αναφορές στην επίσκεψή του στην Ελλάδα και στη σχέση του με το Νίκο Καζαντζάκη. Ως απαραίτητο συμπλήρωμα για την ολοκλήρωση της μελέτης θεώρησα την εκτενή αναφορά στο συγγραφικό του έργο, στις μεταφράσεις και στις εκδόσεις των βιβλίων του στην Ελλάδα, παραθέτοντας ταυτόχρονα αποσπάσματα ενδεικτικά της άποψής του για την ελευθερία.

Η εργασία δομείται, εκτός της εισαγωγής, σε πέντε κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο εξετάζει το θεωρητικό υπόβαθρο, εστιάζοντας στις φιλοσοφικές ιδέες των Νίτσε, Μαρξ, Φρόιντ και των λοιπών Φροϋδομαρξιστών. Παρουσιάζει ακόμη, τις

⁵ Βλ. Παναΐτ Ιστράτι, www.kathimerini.gr/71250/article/.../o-panait-istrati-kai-h-oikogeneia-kazantzakh (Φλορίν Βασιλέσκου, ερευνητής στο Γλωσσολογικό Ινστιτούτο Βουκουρεστίου) (τελευταία πρόσβαση 1/4/2017).

⁶ www.kathimerini.gr/71250/article, ό.π.

⁷ www.kathimerini.gr/71250/article, ό.π.

απόψεις τους συγκριτικά με τις ιδέες του Ιστράτι, και αποκαλύπτει πως τα ρεύματα της εποχής του τον διαμόρφωσαν ως άνθρωπο και συγγραφέα.

Το δεύτερο κεφάλαιο αφιερώνεται στο ιστορικό και λογοτεχνικό υπόβαθρο της Ρουμανίας, καθώς κρίνεται απαραίτητο ως προς την αποσαφήνιση των συνθηκών μέσα στις οποίες έζησε και δημιούργησε ο Ιστράτι.

Το τρίτο κεφάλαιο εστιάζει στους σημαντικούς σταθμούς της ζωής του, ξεκινώντας από τα πρώτα χρόνια του συγγραφέα στη Βραΐλα, συνεχίζει με την πλέον παραγωγική συγγραφική του περίοδο στο Παρίσι, ακολουθεί η επίσκεψή του στη Ρωσία και κλείνει με τη σημαντική συνάντησή του με τον Ν. Καζαντζάκη και την επίσκεψή του στην Ελλάδα.

Το τέταρτο κεφάλαιο εστιάζει στη σχέση των δύο λογοτεχνών Καζαντζάκη και Ιστράτι, αναλύει αναλογικά το ιστορικό και το λογοτεχνικό πλαίσιο της Ελλάδας και της Ρουμανίας, και κλείνει με την προσπάθεια παραλληλισμού της έννοιας της «ελευθερίας» τόσο στον Ζορμπά, όσο και στον Αντριάν Ζωγράφι.

Το πέμπτο κεφάλαιο αποτελεί εκτενή αναφορά στη συγγραφική και δημοσιογραφική δράση του Ιστράτι. Τέλος, διατυπώνονται τα συμπεράσματα της μελέτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Το ζήτημα της ελευθερίας αποτέλεσε αναμφίβολα από τα βασικότερα μεταφυσικά εντρυφήματα της σκέψης των ανθρώπων ανά τους αιώνες. Σε κάθε εποχή, η μορφή και το νόημα της διαφοροποιούνται, παίρνουν άλλες διαστάσεις και συγκεντρώνουν πλήθος φιλοσοφικών σκέψεων και εκφάνσεων. Στην εποχή του Ιστράτι κυριαρχεί η φιλοσοφία του Νίτσε, αλλά και οι σκέψεις του Φρόιντ. Κρίνεται επομένως, σκόπιμο να τονιστούν τα σημεία εκείνα των θεωριών τους, που θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε καλύτερα το νόημα που έδινε ο Ιστράτι αναζητώντας την ελευθερία στο ταξίδι της ζωής του, αλλά και του συγγραφικού του έργου. Άλλωστε, ο Καζαντζάκης στον οποίο αναφέρουμε παρακάτω ήταν μαγεμένος από την ανακάλυψη του Νίτσε. Τέλος, η ελευθερία με την πολιτική της έννοια ήταν επιταγή των καιρών του και οι θεωρίες του Μαρξ και των Φροϋδομαρξιστών αποσαφηνίζουν τη διάστασή της.

Τον Παναϊτ Ιστράτι τον απασχόλησαν ιδιαίτερος κοινωνικοπολιτικής φύσης προβλήματα και ζητήματα, τα οποία αφορούσαν στην πάλη των κοινωνιών στρωμάτων και την αναγκαιότητα υποστήριξης των κατώτερων και οικονομικά πιο αδύναμων τάξεων, οι οποίες βάλλονταν από τις οικονομικά ανώτερες και ισχυρές. Έζησε όσο του επέτρεπε η υγεία του, μέσα σε ένα πνεύμα επανάστασης, με στόχο την αποκατάσταση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ισότητας ανάμεσα σε όλους τους ανθρώπους, καθώς επίσης και της προστασίας και του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Εντούτοις, πρέπει να σημειωθεί, ότι ποτέ του δεν προσκολλήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα σε κάποια συγκεκριμένη κοινωνικοπολιτική ομάδα, κόμμα ή παράταξη ή εν γένει, κάποιο πολιτικό μόρφωμα. Πρέσβευε περισσότερο την επαναστατικότητα ως τρόπο σκέψης και ζωής, με αποτέλεσμα να συμμετάσχει σποραδικά σε κάποιο οργανωμένο κοινωνικό ή πολιτικό επαναστατικό κίνημα⁸.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, διαφαίνεται η ανιδιοτέλειά του, η εξαιρετική και ασυναγώνιστη ελευθερία του πνεύματός του, η οποία πηγάζει από τα προσωπικά του διαβάσματα, κυρίως της λογοτεχνικής δημιουργίας των κορυφαίων Ρώσων συγγραφέων Τολστόι και Ντοστογιέφσκι, καθώς επίσης και του Μπαλζάκ, του Εμίλ Ζολά και του Γκι ντε Μοπασάν (στο πλαίσιο της αυτομόρφωσής του τόσο στη γαλλική

⁸ J.-F. Bacot, «Panaït Istrati: ou la conscience écorchée d'un vaincu», *Moebius: écritures / littérature*, 35, 1988, σ. 96.

γλώσσα όσο και στη γαλλική λογοτεχνία). Μάλιστα, αξίζει να αναφερθεί ότι σημαντικός παράγοντας επιρροής στη διαμόρφωση της ελεύθερης σκέψης και της συνείδησής του αποτέλεσε και η πνευματική του επαφή με ανθρώπους λάτρεις της ελεύθερης και χωρίς δεσμεύσεις ζωή, όπως ο Μιχαήλ Κοντίν και οι ήρωες των ομώνυμων έργων του⁹.

Πολύ σημαντική είναι και η αντιμετώπιση του πολέμου από τον Ελληνορουμάνο συγγραφέα. Ο πόλεμος αποτελεί ένα κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό φαινόμενο-ιστορικό γεγονός, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατόν να αφήσει ανεπηρέαστο τον τρόπο σκέψης, την ψυχосύνθεση, αλλά και τη συνολική προσωπικότητα ενός συγγραφέα-λογοτέχνη και εν γένει, πνευματικού ανθρώπου. Έτσι, ο Ιστράτι θεωρεί τον πόλεμο το κατώτατο μέσο επίλυσης των διαφωνιών και των διαφορών των ανθρώπων και ότι προβάλλει την ηθική κατωτερότητα και εξαχρείωση του ανθρώπινου γένους. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι ο συγγραφέας παρομοιάζει την ηθική κατωτερότητα του ανθρώπου με τη συμπεριφορά των ζώων για να δείξει και να αισθητοποιήσει και μέσα από τον τρόπο γραφής του την εξαχρείωση, τον ηθικό εκτροχιασμό, την απώλεια της ελευθερίας και την αντικατάστασή της από την ασυδοσία και την έλλειψη κανόνων, σεβασμού, ανθρωπισμού και ανθρωπιάς εξαιτίας του πολέμου. Ο πόλεμος επομένως, υποβιβάζει τον άνθρωπο στο επίπεδο των κατώτερων ζώων και του στερεί την ελευθερία, τόσο τη σωματική όσο και την πνευματική και την ψυχική¹⁰.

1.1. Η φιλοσοφική έννοια της ελευθερίας (19^{ος} αιώνας)

Η στενή σχέση της φιλοσοφίας με την λογοτεχνία εξασφαλίζει όλα εκείνα τα εχέγγυα για να συνδέουμε ένα λογοτεχνικό κείμενο με κάποιο νόημα ή με ένα μήνυμα που μπορεί να έχει πολιτικό, ιδεολογικό διδακτικό ή γενικότερο κοινωνικό, χαρακτήρα. Ο λογοτέχνης δεν μπορεί να γίνεται ασητός εκφραστής μιας εκλογικευμένης κατασκευής, αντίθετα συνδέει την ανθρώπινη ζωή με μια διαρκή διαδικασία επιλογής και λήψης αποφάσεων.

Όλες οι ηθικές φιλοσοφίες που είχαν αποτυπωθεί μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα επιζητούσαν να ενισχύσουν τον άνθρωπο ώστε να λάβει αυτές τις αποφάσεις και να

⁹ J.-F. Bacot, 1988, *ό.π.*, σ. 96.

¹⁰ *Ο.π.*, σ. 96-97.

καθορίσει μέχρι ενός σημείου τον τρόπο της επιλογής. Κατά κύριο λόγο, προσδιόριζαν τους σκοπούς, ορίζανε τα κριτήρια και έθεταν ηθικές αξίες. Στην παρούσα μελέτη αποτυπώνονται κάποια σημεία της φιλοσοφίας του Νίτσε, του Φρόνιτ, των Φροϋδομαρξιστών και του Μαρξ που αφορούν την έννοια της ελευθέριας και μπορούν να συνδεθούν με την έννοια που απέδιδε ο Ιστράτι σε αυτή.¹¹

1.1.1. Νίτσε

Ο Νίτσε¹² υπήρξε μελετητής κλασικών κειμένων και πρωτοπόρος των κλασικών σπουδών εν γένει, φιλόσοφος και διανοητής, του οποίου το έργο και οι θεωρίες άσκησαν κι εξακολουθούν να ασκούν μεγάλη επιρροή σε πολλούς σύγχρονους διανοούμενους πολλών πνευματικών ή επιστημονικών πεδίων και κλάδων. Πιο συγκεκριμένα, εκπρόσωποι της παραδοσιακής δυτικής θρησκείας, φιλοσοφίας και ηθικής, αλλά και γενικώς διάνοησης, επηρεάστηκαν από τις πρωτοποριακές και πρωτάκουστες ιδέες του, που φάνταζαν -και ήταν- πολύ φιλελεύθερες, παρόλο που κατηγορήθηκε για εθνικισμό και αντισημιτισμό¹³.

Οι απόψεις του Νίτσε για την ελευθερία διαφαίνονται μέσα από την πληθώρα των έργων του. Κατ' αρχήν, το έργο του «*Η Γένεση της Τραγωδίας*» (*Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik*, 1872) είναι αξιοσημείωτο, γιατί εκεί εισάγει για πρώτη φορά τους όρους *απολλώνιο* και *διονυσιακό* στοιχείο¹⁴, δηλώνοντας έτσι τη σωματική και πνευματική ελευθερία του ατόμου και πώς καλλιεργούνται μέσα από την τραγωδία. Μάλιστα, εδώ συνδυάζεται άρτια και η σωκρατική λογική. Το έργο αυτό

¹¹ Λογοτεχνία, ένας τρόπος να διαβάσεις τη φιλοσοφία 14/03/2010 [www.kathimerini.gr/387859/article/.../Logotexnia-enas-tropos-na-diavaseis-th-filosofia\(πρόσβαση στις 28/8/2017\)](http://www.kathimerini.gr/387859/article/.../Logotexnia-enas-tropos-na-diavaseis-th-filosofia(πρόσβαση στις 28/8/2017))

¹² Βλ. βιογραφικά στοιχεία για τον Φρ. Νίτσε, J. Chaix-Ruy (μετάφρ. Β. Κατσάνης), «Νίτσε. Βιογραφία», *Σκέψη και τέχνη*, τόμ. α' (1985), σ. 21-34· M. Haar, «Nietzsche» στο *Encyclopedie de la Pleiade. Ιστορία της Φιλοσοφίας, 19ος-20ός αιώνας. Η εξελικτική φιλοσοφία. Εθνικές φιλοσοφικές σχολές* (μετάφρ. Μ. Μήτσου-Παππά), Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1982, 81-137· R. Hayman, *Nietzsche: Η τραγική ζωή μιας μεγαλοφυΐας*, Νεφέλη, Αθήνα 2005· W. Kaufmann, *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist*, Princeton University Press, 1950.

¹³ Βλ. B. Magnus, "Friedrich Nietzsche" στο *Encyclopedia Britannica*, s.v. *Friedrich Nietzsche* (διαθέσιμη και διαδικτυακά στο <https://www.britannica.com/biography/Friedrich-Nietzsche>, τελευταία ανάκτηση 11/8/2016).

¹⁴ Βλ. περισσότερα σχετικά με τους όρους αυτούς, Δ. Μούκανος, «Η αρχαία ελληνική τραγωδία κατά τον Νίτσε και η καταξίωση του Θεού Διονύσου. (Επισήμανση καιρικών στιγμών στο διονυσιακό και απολλώνιο πνεύμα)», *Θρακικά Γ'*, Αθήνα 1980-1981, σ. 139-44.

απηγεί και αποδεικνύει άψογα και τις κλασικές καταβολές και την κλασική παιδεία του Νίτσε¹⁵.

Πολύ σημαντικότερα όμως για την κατανόηση των απόψεών του περί ελευθερίας (αλλά και της ευρύτερης φιλοσοφικής του θεώρησης του κόσμου), υπήρξαν τα έργα του της δημιουργικής δεκαετίας της απομόνωσής του, κατά τα έτη 1879-1889. Κορυφαίο και πλέον αντιπροσωπευτικό πόνημα αποτελεί το «*Táδε Έφη Ζαρατούστρα*», ένα έργο ηθικής φιλοσοφίας, που δημοσιεύτηκε σε τέσσερις συνέχειες - μέρη (1883-1885). Και τα δύο αυτά έργα του (όπως και όλα τα πρώιμα φιλοσοφικά του πονήματα) είναι βαθιά επηρεασμένα από το ρομαντισμό. Προβάλλει λοιπόν, τις ανθρωπιστικές αξίες και ιδεώδη, που κυριαρχούσαν στη διαμόρφωση της ανθρώπινης συνείδησης και νοοτροπίας εκείνη την εποχή. Άλλωστε, πιστευόταν ότι η ζωή διέπεται από κανόνες και αξίες και ρυθμίζεται και αξιολογείται σε μεγάλο βαθμό από αυτές, οπότε δεν μπορεί και να απαλλαχθεί από αυτές. Έτσι, ο Νίτσε εξηγεί τι συμβαίνει στη ζωή του ανθρώπου για να του αποδείξει βάσει της λογικής και του ορθολογισμού πώς πρέπει να ζει και να ενεργεί ούτως ώστε να εξασφαλίσει την ηθική ζωή και να πετύχει τους στόχους του και την προσωπική του επιτυχία και ευτυχία.

Αναλύει λοιπόν, τις έννοιες του καλού, του κακού και του δαιμονικού (αντίστοιχοι γερμανικοί όροι στη φιλοσοφία του Νίτσε, *gut*, *schlecht* και *böse*)¹⁶ στο έργο του «*Γενεαλογία της Ηθικής*» (*Zur Genealogie der Moral*, 1887) και τις επανατοποθετεί σε έναν πραγματικό και ρεαλιστικό κόσμο, μέσα στη σκληρότητα της κοινωνίας του, την οποία ο άνθρωπος καλείται να αντιμετωπίσει καθημερινά για να επιβιώσει και να ορθοποδήσει¹⁷.

Επομένως, ο Νίτσε απελευθερώνει το πνεύμα του ανθρώπου της εποχής του από την ηθικιστική και πουριτανική στάση που του επιβάλλει (πολλές φορές μάλιστα ασυνείδητα μέσω της *πλύσης εγκεφάλου* και της συνεχούς προπαγάνδας) η θρησκεία και οι διάφοροι κοινωνικοί μηχανισμοί μεταλαμπαδευσής της και συντήρησής της, συντελώντας στην καθημερινή του επιβίωση. Γενικότερα, θα λέγαμε ότι η ελευθερία του Νίτσε έγκειται στην απόρριψη του κινήματος του *νιχιλισμού-μηδενισμού*¹⁸, που δέσποζε στη λογική της εποχής του. Ο Νίτσε δεν μπορούσε να δεχτεί ότι η παντελής

¹⁵ B. Magnus, *ό.π.*

¹⁶ Βλ. σχετικά με τις βασικές έννοιες της φιλοσοφίας του Νίτσε, Ι. Χρίστου, «Βασικές έννοιες στη φιλοσοφία του Νίτσε». *Ζήνων*, τ. 4-5 (1983-84), σ. 177-80.

¹⁷ B. Magnus, *ό.π.*

¹⁸ Βλ. περισσότερο σχετικά με αυτό το φιλοσοφικό κίνημα, "Nihilism", *The Encyclopedia Britannica*, s.v. *Nihilism* (διαθέσιμο διαδικτυακά και στο <https://www.britannica.com/topic/nihilism>, τελευταία ανάρτηση 5/12/2015 και τελευταία ανάκτηση του άρθρου, 12/8/2016).

άρνηση του ιδεώδους του θείου κατάφερε και κυριάρχησε στην ανθρώπινη συνείδηση και νοημοσύνη της εποχής του, με αποτέλεσμα να απορρίψει το μηδενισμό και να στραφεί στο πρότυπο του υπεράνθρωπου (*superhuman*)¹⁹.

Το ηθικό-φιλοσοφικό πρότυπο του υπεράνθρωπου εδράζεται στην υποκειμενικότητα της θεώρησης της γνώσης. Η γνώση γίνεται αντιληπτή από διαφορετικές κάθε φορά προοπτικές, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται, να ορίζεται, να καθορίζεται και να γίνεται αντιληπτή από τα προσωπικά, υποκειμενικά κριτήρια και συμφέροντα κάθε ατόμου. Επομένως, ο κάθε άνθρωπος οφείλει να αντιλαμβάνεται το συμφέρον του, σφυγμομετρώντας τις καταστάσεις και τις συνθήκες με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπος κάθε φορά και να προσπαθεί να επιλύσει τα προβλήματα και να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες με το δικό του τρόπο και όσο πιο αποτελεσματικά μπορεί ή επιτρέπεται. Επιπλέον, εδώ συνδυάζεται και ο σκεπτικισμός, δηλαδή η αμφισβήτηση των αξιών. Οι αξίες πρέπει να αναθεωρούνται και να αναπροσαρμόζονται ανάλογα με τις συνθήκες και τα προσωπικά συμφέροντα καθενός προκειμένου να αποβούν αποτελεσματικές και προσοδοφόρες στην επίτευξη των προσωπικών, ατομικών στόχων ή/και φιλοδοξιών²⁰.

Επομένως, το πρότυπο του υπεράνθρωπου προβάλλει τη θέληση και προθυμία του κάθε ανθρώπου για ζωή και επιβίωση. Έτσι, η ελευθερία είναι ο αγώνας του καθενός να αντιληφθεί τις ανάγκες του και να διαμορφώσει τις αξίες του κατάλληλα, προκειμένου να επιβιώσει και να αντέξει στις αντιξοότητες²¹. Εξάλλου, το ίδιο το πρότυπο του υπεράνθρωπου δεν είναι παρά ένα συμπίλημα ενστίκτων και παρορμήσεων, που προσβλέπουν στην επικράτηση. Είναι ταυτόχρονα αρχή και κατάληξη²².

Οι φιλοσοφικές αυτές θεωρίες είναι πολύ φιλελεύθερες για την εποχή τους και προβάλλουν μια εξαιρετική κατανόηση των προσωπικών συμφερόντων και αξιών του ατόμου, δίνοντας έμφαση στο άτομο, στην ατομική ζωή και στην επιβίωση. Γι' αυτό μάλιστα, ο Νίτσε επηρέασε και τον Σίγκμουντ Φρόιντ, ο οποίος θεώρησε ότι ο φιλόσοφος αυτός γνώριζε και μελέτησε πολύ καλά και εις βάθος τον «εαυτό» του

¹⁹ B. Magnus, ό.π. για το πρότυπο του υπεράνθρωπου, βλ. περισσότερα σχετικά, “Superhuman”, *The Encyclopedia Britannica*, s.v. *Superhuman* (διατίθεται και ηλεκτρονικά στο <https://www.britannica.com/topic/superman-philosophy>, 12/8/2016).

²⁰ B. Magnus, ό.π.

²¹ B. Magnus, ό.π.

²² M. Haag, «Nietzsche» στο *Encyclopédie de la Pleiade. Ιστορία της Φιλοσοφίας, 19ος-20ος αιώνας. Η εξελικτική φιλοσοφία*. Εθνικές φιλοσοφικές σχολές (μετάφρ. Μ. Μήτσου-Παππά), Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1982, σ. 91 - 93.

ανθρώπου, καθώς ο Φρόιντ ασχολήθηκε και εντρύφησε σε ζητήματα προσωπικότητας και συνείδησης (βλ. περισσότερα στη συνέχεια)²³. Γενικότερα, ο Νίτσε επέδρασε σε πολλούς διανοούμενους (ακόμη και του 20^{ού} αι.), καθώς αναζητούσαν τη λογική εξήγηση των παγιωμένων και καθιερωμένων αξιών, οι οποίες πλέον αμφισβητούνται και κλονίζονται²⁴.

Η βούληση για δύναμη, όπως αυτή εκφράστηκε μέσα από το πρότυπο-θεωρητικό κατασκεύασμα του υπεράνθρωπου, συνδέεται άρρηκτα με την ελευθερία. Ο άνθρωπος πρέπει να έχει την επιθυμία για εξουσία και τη δύναμη αυτής της επιθυμίας (βούληση), αφού αποτελεί αναπόφευκτα αρχέγονο στοιχείο της προσωπικότητάς του, και να την εκφράζει με την απόλυτη ελευθερία. Έτσι, το διανοητικό κατασκεύασμα του υπεράνθρωπου στοχεύει στην υπέρβαση της πραγματικότητας της κάθε εποχής, που στερεί από τον άνθρωπο την ελευθερία βούλησης ή πολύ περισσότερο, την ελεύθερη έκφραση αυτής της βούλησης-αρχέγονης επιθυμίας για δύναμη²⁵.

Μάλιστα, ο Νίτσε διαχωρίζει τους ανθρώπους που έχουν βούληση να υιοθετήσουν και να αφομοιώσουν το πρότυπο-κατασκεύασμα του υπεράνθρωπου από εκείνους που δεν διαθέτουν αυτή τη βούληση και κατά συνέπεια, δεν έχουν και την ελευθερία να την εκφράσουν. Οι πρώτοι είναι οι κύριοι, οι δυνατοί και μεγαλόφρονες του κοινωνικού συνόλου και ανήκουν στα υψηλά κοινωνικά στρώματα, ενώ οι δεύτεροι οι δούλοι, οι αδύναμοι, οι ανίσχυροι και οι στερημένοι, οι οποίοι ανήκουν στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα κάθε κοινωνίας²⁶.

Επομένως, η ελευθερία στον Νίτσε σχετίζεται και συνδέεται άρρηκτα και οργανικά με τη βούληση για εξουσία και κυριαρχία και κατ' επέκταση, την κοινωνική τάξη και ανωτερότητα του ατόμου μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Κατ' επέκταση, η ελευθερία συνδυάζεται και με την πάλη των τάξεων και τις κοινωνικού χαρακτήρα επαναστάσεις. Αυτές οι απόψεις απηχούν ως έναν βαθμό και στο έργο του Ιστράτι.

²³ B. Magnus, *ό.π.*

²⁴ *Stanford Encyclopedia of Philosophy: Friedrich Nietzsche* (διαθέσιμο και διαδικτυακά στο <http://plato.stanford.edu/archives/fall2004/entries/nietzsche/#7>, τελευταία ανάκτηση 12/8/2016), *ό.π.* και βιβλιογραφικές αναφορές για περαιτέρω μελέτη και διερεύνηση της επιρροής του Νίτσε.

²⁵ A. Kenny (επιμ. – μετάφρ. Δ. Ρισσάκη), *Ιστορία της Δυτικής Φιλοσοφίας*, Νεφέλη, Αθήνα, 2005, σ. 301.

²⁶ Φρ. Νίτσε, *Γενεαλογία της ηθικής*, Νησίδες, Σκόπελος 2001, 36. Βλ. και *ό.π.*, σ. 100-101 για τα χαρακτηριστικά και του υπεράνθρωπου. Πελεγρίνης, *Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, σ. 360.

1.1.2. Φρόνιτ

Οι επιστημονικές θεωρίες και τεχνικές θεραπείας του Σίγκμουντ Φρόνιτ αποτέλεσαν πολύ σημαντικό κεφάλαιο της ιστορίας της Ψυχιατρικής και Ψυχανάλυσης και επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό όχι μόνο αυτές τις επιστήμες, αλλά και πολλές τέχνες.

Η θεωρία της ψυχής για τον Φρόνιτ συνοψίζεται στις απόψεις του περί της συνείδησης, η οποία διαιρείται σε τρία είδη, το εγώ, το υπερεγώ και το εκείνο. Το *Εγώ* αποτελεί το ορθολογικό στοιχείο της προσωπικότητας του ανθρώπου, που τον διασφαλίζει και λειτουργεί βάσει της *αρχής της πραγματικότητας*. Έτσι, εξασφαλίζει και διασφαλίζει την ασφάλεια του ανθρώπου και την κοινωνική του ενσωμάτωση (κοινωνικοποίηση).

Από την άλλη πλευρά, βρίσκεται το *εκείνο*, το πρωτόγονο, ανοργάνωτο κι εγγενές στοιχείο της προσωπικότητας. Αντιπροσωπεύει τις πρωτόγονες ορμές και εξορμήσεις του ανθρώπου, όπως την πείνα, τη δίψα, την αναγκαιότητα για σεξουαλική επαφή/εκτόνωση, την επιθετική συμπεριφορά και γενικότερα, τις εξορμήσεις και τα πρωτόγονα και ακαλλιέργητα ένστικτα και συμπεριφορές και αντιδράσεις του ατόμου. Βασίζεται έτσι, στην *αρχή της ηδονής*, όπου στόχος είναι η μεγιστοποίηση της ικανοποίησης και η μείωση του επιπέδου της έντασης, του πόνου, του μόχθου και του κόπου που μπορεί να καταβάλει ο άνθρωπος προκειμένου να πετύχει έναν στόχο του.

Τέλος, το *Υπερεγώ* αποτελεί τη συνείδηση του ατόμου, που περιλαμβάνει το ηθικό στοιχείο του χαρακτήρα του²⁷.

Η ψυχαναλυτική θεωρία του Φρόνιτ λοιπόν, υποστηρίζει ότι οι δυνάμεις που λειτουργούν στο υποσυνείδητο του ανθρώπου, καθορίζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό τη διαμόρφωση της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς του. Θεωρούσε ότι αποτελεί στοιχείο της προσωπικότητας, για το οποίο το άτομο δεν έχει γνώσεις και επίγνωση. Περιέχει μάλιστα, επιθυμίες, ευχές, απαιτήσεις και ανάγκες από τη βρεφική ηλικία, που υπαγορεύονται από τη συνείδηση, διότι προκαλούν αναστάτωση. Το ασυνείδητο είναι υπεύθυνο για την πρόκληση πολλών συμπεριφορών.

Επομένως, η κυριαρχία του ατόμου και κατ' επέκταση και της κοινωνίας στα τρία είδη της συνείδησης και ο εναρμονισμός και των τριών αποτελεί τον βασικό παράγοντα της ελευθερίας για τον Φρόνιτ.

²⁷ R. S. Feldman (μετάφρ. Ζ. Αντωνοπούλου - επιμ. Η. Μπεζεβέγκης) (2009), ό.π., σ. 45. Βλ. σχετικά με το τοπογραφικό μοντέλο, Α. Κουκουτίμπα (2005), ό.π., σ. 29-32.

Επίσης, στο επίπεδο που αφορά τη μελέτη αυτή, όσον αφορά το αυτοβιογραφικό έργο του Ιστράτι, ο Φρόντ στα κείμενα του «*The Dynamics of the Transference*» και «*Remembering, Repeating and Working Through*» είχε επισημάνει το σημαντικό ρόλο της επανάληψης στη διαδικασία επαναφοράς του παρελθόντος κατά τη διάρκεια της ανάλυσης. Υποστηρίζει ότι ο καταναγκασμός για επανάληψη είναι έργο του απωθημένου ασυνειδήτου και μπορεί να γίνει ορατός κατά τη διάρκεια της μεταβίβασης. Στη ψυχανάλυση αλώςτε το υποκείμενο αισθάνεται περισσότερο την ανάγκη να επαναλάβει παρά απλά να θυμηθεί²⁸.

Το ίδιο συμβαίνει, όπως αναφέρει και ο P. Brooks, και στο αφηγηματικό κείμενο όπου η ανάκληση του παρελθόντος μέσω της μνήμης είναι πολύτιμη, γιατί συμπεριλαμβάνει τη διαδικασία της επανάληψης, της επεξεργασίας και της ανακατασκευής. Οι διαδικασίες αυτές συντελούνται τόσο κατά την στιγμή της δημιουργίας του λογοτεχνικού κείμενου όσο και κατά τη στιγμή της ανάγνωσής του από τρίτους σε διαφορετικές χρονικές στιγμές²⁹.

1.1.3. Μαρξ

Από την άλλη πλευρά, ο Μαρξ δεν έχει μια τόσο ιδεατή, εσωτερική αντίληψη για την ελευθερία. Η έννοια της ελευθερίας μεταφράζεται και ερμηνεύεται με κοινωνικοπολιτικούς και οικονομικούς όρους στην κοινωνιολογική του επιστήμη. Θεωρεί, ότι η ελευθερία του ανθρώπου και κατά συνέπεια και του μεγαλύτερου μέρους του κοινωνικού συνόλου, καταργήθηκε λόγω του καταμερισμού εργασίας, ο οποίος προκάλεσε την πάλη των κοινωνικών τάξεων. Ο άνθρωπος-εργαζόμενος γίνεται αντιληπτός ως προϊόν και εμπόρευμα, ένα στοιχείο που του στερεί την ελευθερία του και τον οδηγεί στην αλλοτρίωσή του. Η εργατική τάξη λοιπόν, το λεγόμενο *προλεταριάτο*, είναι έρμαιο στην ανώτερη κοινωνικοοικονομική τάξη και την ισχύ της, η οποία καρπώνεται τόσο τα μέσα παραγωγής όσο και τα αποτελέσματα της εργασίας του ατόμου³⁰.

²⁸ Φρόντ Σίγκμουντ, *Αυτοβιογραφία*, (μτφ. Λευτέρης Αναγνώστου), Επίκουρος, Αθήνα, 1994, σ. 64.

²⁹ Peter Brooks, *Reading for the plot. Design and intention in narrative*, Harvard University Press, London, 1984, σ. 98-99.

³⁰ Π. Κονδύλης, «Ο Μαρξισμός, ο Κομμουνισμός και η Ιστορία του 20ου αιώνα», *Τα Ιστορικά*, τόμ. 11, τ. 20, 1994, σ. 3-18· Αντ. Παπαδόπουλος, «Μαρξισμός και τέχνη», *Διαβάζω* 83, 1983, σ. 45-50· P. Vranicki (μετάφρ. Μ. Ζορμπά), *Ιστορία του Μαρξισμού*, τόμ. Α': *Από τον Μαρξ στον Λένιν* & τόμ. β': *Από την Τρίτη Διεθνή έως τις μέρες μας*, Οδυσσέας, Αθήνα 2008³ (1976¹)· E. Bloch, «Ο Μαρξισμός ως συγκεκριμένη ούτοπία», *Ούτοπία*, 17, 1995, σ. 88-91· A. Gedö, «Ο Μαρξισμός στη φιλοσοφία- Η φιλοσοφία στο Μαρξισμό», *Ούτοπία*, 22, 1996, σ. 19-34.

Επομένως, η ελευθερία στον Μαρξ λαμβάνει κατεξοχήν ένα κοινωνικοπολιτικό και οικονομικό περιεχόμενο και νόημα, δηλώνοντας την αναπόφευκτη και αναπότρεπτη πάλη των κοινωνικών τάξεων για την αποκατάσταση των δικαιωμάτων και της δικαιοσύνης των κατώτερων και κοινωνικοοικονομικά υποβαθμισμένων τάξεων (δηλαδή του προλεταριάτου).

1.1.4. Φροϋδομαρξισμός

Ο Φροϋδομαρξισμός συγκροτήθηκε και εκφράστηκε μέσα από τη Σχολή της Φρανκφούρτης, μια σχολή νεομαρξιστικής κοινωνικής θεωρίας, φιλοσοφίας και κοινωνιολογικής έρευνας. Οι εκπρόσωποι της Σχολής αυτής με αρχηγό τους τον Μαρξ Χορκχάιμερ από το *Ινστιτούτο για την Κοινωνική Έρευνα (Institut für Sozialforschung)* του Πανεπιστημίου της Φρανκφούρτης, με αποτέλεσμα ο όρος *Σχολή της Φρανκφούρτης* να μην αποτελεί τίτλο για κάποιον θεσμό. Η σχολή αυτή, όπως δηλώνεται και από το όνομά της, συνένωσε απόψεις του Μαρξ και του Φρόιντ, με αποτέλεσμα να συνενώσει και διαφωνούντες ως προς την ιδεολογική και κοινωνιολογική τους ταυτότητα. Επομένως, γίνεται αντιληπτό ότι πρόκειται για μια σχολή με πολύ μεγάλη ποικιλομορφία και ενδιαφέρον, έχοντας ως δύο βασικές πηγές επιρροής και βασικούς πυλώνες τον Μαρξ και τον Φρόιντ³¹. Επομένως, οι απόψεις και θεωρίες του Μαρξ και του Φρόιντ για την ψυχή και την ελευθερία του ανθρώπου θα αναλυθούν και θα εντοπισθούν οι ομοιότητες ή / και διαφορές τους, ο ευρύτερος τρόπος προσέγγισής τους, στο έργο του Π. Ιστράτι.

³¹ Γ. Νταβίντοφ (μετάφρ. Χρ. Τρικάλινός), «Η τέχνη σαν φωνή της φυσικής αλήθειας στον κόσμο της κοινωνικής αλλοτρίωσης. Το πρόβλημα της τέχνης στην κοινωνική φιλοσοφία της σχολής της Φρανκφούρτης», *Πολιτιστική* 16 (1985), σ. 35-40· Κ. Μπουζέας, «Η σχολή της Φρανκφούρτης και η κριτική του μαρξισμού», *Εποπτεία* 78 (1983), σ. 283-310· Π. Βαλλιάνος, «Το όπλο της κριτικής: η Σχολή της Φρανκφούρτης και η απελευθέρωση του λόγου», *Σύγχρονα θέματα* 14 (1982), σ. 51-56· Αντ. Τέοντορ & Μ. Χορκχάιμερ (επιμ.), *Κοινωνιολογία: Εισαγωγικά δοκίμια / Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών της Φρανκφούρτης*, Κριτική, Αθήνα 1987.

1.1.5. Σύγκριση θεωριών με το έργο του Ιστράτι

Ο Ιστράτι πιστεύει στην κοινωνική επανάσταση και επαναστατικότητα, καθώς επίσης και στην πάλη των κοινωνικών τάξεων, η οποία αναπόφευκτα και αναπότρεπτα απηχεί την ανάγκη και βούληση για επικράτηση, κυριαρχία κι εξουσία. Η ελευθερία του ανθρώπου έγκειται ακριβώς στην υποστήριξη των ιδεών του και στην επαναστατική διάθεση και ενέργεια για την υποστήριξη αυτή. Είναι ένθερμος οπαδός της επανάστασης, αφού καταλήγει να είναι ουσιαστικά υποστηρικτής της επαναστατικότητας, δηλαδή της επανάστασης ως ιδέας και τρόπου αντιμετώπισης της κοινωνικής αδικίας και της στέρησης των κοινωνικών δικαιωμάτων και ελευθεριών σε όλα τα επίπεδα της ανθρώπινης ζωής και δραστηριότητας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα τρία χωριά Stănilăști, Băilești και Hodînoaia, που τα ισοπέδωσε το πυροβολικό και το περιγράφει ο Ιστράτι στο βιβλίο του *Τα γαϊδουράγκαθα του Μπαραγκάν*: «Στις τάξεις του λαουτζίκου η δυστυχία είναι που τους οδηγεί στη μέθη. Ο Ρουμάνος, δεν είναι μεθύστακας, αλλά πίνει όταν είναι δυστυχισμένος. Κυρίως πίνει όταν αισθάνεται 'το μαχαίρι να φθάνει στο κόκαλο', το μαχαίρι της δυστυχίας. Τότε γίνεται αγνώριστος. Εκεί που από τη φύση του είναι ον φιλοσοφημένο και καλό, μεταμορφώνεται σε κτήνος, που δεν σταματά ούτε μπροστά στο έγκλημα... Εκείνη την σοδειά κανένας δεν μπόρεσε να την ξεχάσει ...οι περισσότεροι πέθαιναν, κυρίως τα παιδιά... και όλες αυτές οι καταστροφές για να καταλάβουν στο τέλος ότι τα καλαμποκιά μάζεψαν μούγλα και σάπισαν. Η πεινά ρήμαζε ήδη τους στάβλους, όσων δεν υπολόγιζαν πάρα μόνο στα καλαμπόκια. Κάπως έτσι πανικός κυριεύσε τα άτομα του χωριού...³² Προς της αρχές του Νοέμβριου μια αντιπροσωπεία χωρικών πήγε να παρακαλέσει τον Δήμαρχο να τους οδηγήσει στο βλογιάρο. Ο δήμαρχος, υπόδουλος του Βογιάρου, τους ξαπόστειλε... Το μόνο που τους έμεινε ήταν το αλκοόλ, η μεγάλη παρηγοριά εξουσιοδοτημένη και από τον Θεό και από το νόμο³³... -Για το όνομα του Θεού, εσείς καίτε το δημαρχείο...- Τη γη μας! Δώστε μας πίσω τη γη μας!³⁴... Αλλά η λύσσα δεν γνωρίζει όρια. Μετά την εισβολή στο κονάκι, ο καθένας έκανε του κεφαλιού του. Αρχικά κλείσανε τους λογαριασμούς τους με τους μπράβους που είχαν ρίξει. Και οι

³² Π. Ιστράτι, *Τα Γαϊδουράγκαθα του Μπαραγκάν*, μετάφραση Ηλέκτρα Π. Τσέλικα, Ιδιωτική έκδοση Αθήνα 1961, σ. 112.

³³ Π. Ιστράτι, *Τα Γαϊδουράγκαθα του Μπαραγκάν*, ό.π., σ. 113.

³⁴ Ο.π., σ. 141.

οχτώ δολοφονήθηκαν... Σ' αυτή την απέλπιδα μάχη, ακόμη τρεις από τους δικούς μας χάσανε τη ζωή τους.»³⁵

Η κατάκτηση των δικαιωμάτων και η αποκατάσταση της δικαιοσύνης ειδικά σε ανθρώπους κατώτερων κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων, αποτελεί επίσης ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό της γραφής και της σκέψης του Παναΐτ Ιστράτι, συνδυάζοντάς το έτσι με το πρότυπο-διανοητικό κατασκεύασμα του υπεράνθρωπου. Εντούτοις, πρέπει να σημειωθεί ότι η διάθεση και η βούληση για εξουσία και η άρρηκτη σχέση της με την ελευθερία και τη δικαιοσύνη δεν απαντά με την ίδια ένταση και απόλυτη διάθεση για υποστήριξη στο έργο του Ιστράτι, όπως στου Νίτσε (βλ. σχετικά ανωτέρω). Μάλιστα, αξίζει να σημειωθεί ότι ο Ιστράτι δεν διακρίνει κοινωνικές-οικονομικές ομάδες των ανθρώπων-μελών μιας κοινωνίας βάσει του βαθμού της εξουσίας που κατέχουν ή παλεύουν να αποκτήσουν, όπως αντίστοιχα συμβαίνει με τον Νίτσε, ο οποίος διακρίνει τους πολίτες (ή γενικότερα, τα μέλη μιας κοινωνίας) σε κυρίους (ή ευγενείς ή αριστοκράτες) και δούλους (δηλαδή κοινωνικοοικονομικά κατώτερους και αδύναμους ανθρώπους).

Για τον Ιστράτι λοιπόν, αυτό που μετρά είναι η επαναστατικότητα στη διεκδίκηση των δικαιωμάτων και η ελευθερία στη σκέψη, η οποία δεν εξαρτάται από κανέναν τυπικό παράγοντα (εθνικότητα, καταγωγή, θρησκεία, ιδεολογικές αντιλήψεις, κοινωνική τάξη και θέση, οικονομική/αγοραστική δύναμη). Αυτή η ελευθερία του να μην εξαρτάται κάποιος από κανέναν (άνθρωπο ή παράταξη ή ιδεολογία ή σύστημα), αλλά να έχει την αυτοκυριαρχία του και τη δική του βούληση, το αυτεξούσιό του, αποτελεί χαρακτηριστικό τόσο του Γερμανού φιλοσόφου, όσο και του Ελληνορουμάνου συγγραφέα, αν και εκπεφρασμένο με κάπως διαφορετικό τρόπο.

Λαμβάνοντας υπόψη τις ανωτέρω θεωρίες σχετικά με την έννοια της ελευθερίας και το πώς αυτή διερευνήθηκε και έγινε εν γένει αντιληπτή από τον Μαρξ και τον Φρόιντ, παρατηρούνται κάποιες ομοιότητες με το έργο του Παναΐτ Ιστράτι και στις δικές του θεωρίες και προσωπικές αντιλήψεις για την ελευθερία.

Όπως ήδη έχει αναφερθεί, ο Ελληνορουμάνος συγγραφέας αντιλαμβάνεται την ομοιότητα με τις απόψεις του Φρόιντ. Άλλωστε, όπως υποστηρίζει και ο P. Brooks, αναλύοντας τον Φρόιντ, η αυτοβιογραφία αποτελεί ένα είδος ψυχανάλυσης για τον ίδιο τον συγγραφέα καθώς αυτός αναγκάζεται να ανασύρει γεγονότα του παρελθόντος

³⁵ Ο.π., σ 143.

συνειδητά και ασυνειδήτα κατασκευάζοντας έτσι το δικό του παρόν³⁶. Στο βιβλίο του *Νεραντζούλα*, με την αναδιήγηση των πρώτων σκιρτημάτων και των αθώων αγκαλιών του εφηβικού του έρωτα, του δίνεται η δυνατότητα ανασυγκρότησης και αυτοπροσδιορισμού. «Πέρασαν πολλά χρόνια από τότες που 'ζησα στην Αλεξάνδρεια, κάμποσους λιόλουστους χειμώνες. Και μόλο που οι αναμνήσεις εκείνης της εποχής δεν είναι πολύ χαρούμενες, πώς να μην μαγεύομαι, πώς να μην αγαλλιάζω απ' τις σπάνιες εκείνες στιγμές που αναποδογυρίζουν την κούπα της οδύνης και μας ποτίζουν χαρά, τόσο που η καρδιά πάει να σπάσει; Και μα το ναι, στην πολυβάσανη ζωή μου γνώρισα και τέτοιες στιγμές.»³⁷ Και λίγο παρακάτω «Η παιδική ηλικία και μάλιστα οι αρχές της εφηβικής, είναι σταθμός της ζωής που κανείς δεν καταλαβαίνει, μήτε οι γονιοί, που τις ζήσαν, μήτε και οι σύζυγοι, που δεν τις καταλαβαίνουν πιότερο απ' τους εργένηδες- κι αυτό είναι το ευτύχημα, γιατί η ζωή θα 'ταν τρομερά μονοκόμματη, η παιδική ηλικία, η εφηβική, η αντρική και τα γηρατειά, είναι τέσσερις τρόποι ζωής. Βάζοντας τον έναν να κυλίσει κάτω από τον τροχό του άλλου, είναι σαν τους σκοτώνεις όλους...»³⁸.

Επιπροσθέτως, πολλές και αξιοσημείωτες ομοιότητες απαντούν αδιαμφισβήτητα στη σύγκρισή του με τον Μαρξ, καθώς και οι δύο υποστηρίζουν την πάλη των κοινωνικών τάξεων, η οποία προκαλείται εξαιτίας της αλλοτρίωσης των κατώτερων κοινωνικοοικονομικών τάξεων με τις ανώτερες, που φέρουν την εξουσία και καθορίζουν τις πλουτοπαραγωγικές πηγές και τα μέσα και τους μηχανισμούς παραγωγής. Η επανάσταση λοιπόν, θεωρείται ένα αναγκαίο και απαραίτητο μέσο για την αποκατάσταση των δικαιωμάτων και της αδικίας που βιώνουν τα κατώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, τα οποία βάλονται από την αλλοτρίωση και την εκμετάλλευση, με απόρροια τη στέρηση της ελευθερίας τόσο στον τρόπο σκέψης, όσο και στον τρόπο ζωής και επιβίωσής τους. Να σημειωθεί ωστόσο, ότι ο Παναΐτ Ιστράτι πρεσβεύει εν γένει την επανάσταση, καθώς τη θεωρεί μοναδικό τρόπο απόκτησης της ελευθερίας και προστασίας και διαφύλαξής της. Η επαναστατικότητα είναι το πλέον χαρακτηριστικό της σκέψης και του τρόπου ζωής του, αλλά και του χαρακτήρα του.

Χαρακτηριστικά, στο βιβλίο του *Προς την άλλη Φλόγα*, αναφέρει για την κόκκινη επανάσταση: «Εκείνη την εποχή ο Μπολσεβίκος ήταν ένας ήρωας, ένας τιτάνας, ένας θεός. Ο πρώτος απ' όλους ήταν ο τελευταίος στην τροφή και αγνοούσε την ανάπαυση. Η φωτιά μιας ευφορίας, που εξευγενίζει τη ζωή, πυρπολούσε το στήθος του.

³⁶ P. Brooks, *ό.π.*, σ. 98-99.

³⁷ Π. Ιστράτι, *Η Νεραντζούλα*, μετφρ. Τάσος Λαζαρίδης, Γράμματα, Αθήνα 1983, σ. 9.

³⁸ *Ο.π.*, σ. 31.

Τίποτα για εκείνον. Όλα για την Κοινότητα. Και όχι πια εγκλήματα, όχι αδικίες, όχι αισχροί φραγμοί ανάμεσα σε ανθρώπους. Αυτοί, κι αν όφειλαν να βουλιάζουν κατά τα τρία τέταρτα μέσα στον κατακλυσμό της γενναίας αυτής ορμής, είχαν το καθήκον να ξεριζώσουν από τα ίδια τους τα σπλάχνα το παιδί που ποτέ πια δεν έπρεπε να γίνει ένα ανθρώπινο τέρας. Αυτό είναι ο κόκκινος Οκτώβρης. Τον είδα να εορτάζεται στη δέκατη επέτειό του και έκλαμα από χαρά. Έκλαμα τελείως απλά.»³⁹

Ολοκληρώνοντας μάλιστα την αναφορά μας στη θεώρηση της ελευθερίας (ως έννοιας και ως αξίας του ηθικού κώδικα του ανθρώπου) από τον Ελληνορουμάνο συγγραφέα, και η νοοτροπία και φιλοσοφία του Νίτσε παρουσιάζει κατά κάποιον τρόπο κάποια κοινά στοιχεία, όπως ήδη αναλύθηκε ανωτέρω (βλ. περισσότερα σχετικά ανωτέρω, κεφ. Α.3). Το πρότυπο του υπεράνθρωπου και η βούληση για εξουσία και κυριαρχία αποτελεί το ισοδύναμο της έκφρασης για ελευθερία και αυτοκυριαρχία, για σεβασμό στις ατομικές ελευθερίες και αξίες. Επομένως, και το νιτσεικό πρότυπο έχει επιδράσει σε μεγάλο βαθμό και με έναν ιδιαίζοντα τρόπο στη νοοτροπία και τον τρόπο γραφής του Π. Ιστράτι. Στηριζόμενος ο Ιστράτι στη δική του ελεύθερη σκέψη, μπορεί να ασκεί κριτική ακόμη και στον Μπολσεβικισμό που τόσο υποστήριξε αρχικά. Στο βιβλίο του *Προς την άλλη φλόγα* ξεκαθαρίζει τη σημασία του να είναι κανείς αυτεξούσιος και να νοιώθει ικανός να αντισταθεί: «Μίλησα ήδη αλλού γι' αυτή την ξαφνική μου αναχώρηση και για τον πρεσβευτή που εξέπεσε και που με την συντροφιά του πήγα στην Μόσχα. Αλλά εδώ είμαι στο σπίτι μου μπορώ να συμπληρώσω, να προσθέσω νέες λεπτομέρειες, αυτό που δεν μπορούσα να κάνω σε καμία *Monde* του κόσμου, που σας προσκαλεί με ανοιχτές αγκάλες και σας κλείνει την πόρτα στα μούτρα μόλις θελήσετε να παραμείνετε άνθρωπος. Α! η ελευθερία, Α! η ελευθερία! Θα έδινά όλο του μου αίμα για αυτήν... Το άρθρο μου δεν περιείχε καμία απολύτως πολεμική, γιατί τότε ήμουν πολύ μακριά από το να σκεφθώ κακό για τους επίσημους σοβιετικούς. Τι λέτε για το περίεργο αυτό; Απευθύνομαι στον εργάτη. Αυτόν ρωτώ αν του πάει μια τέτοια τυραννία... Θα μου απαντήσει κάνεις ότι αυτή η ελευθερία πάρα λίγο, σε μια στιγμή, να στοιχίσει τη ζωή στην Επανάσταση. Απαντώ: η τυραννία σας τη σκότωσε ασφαλέστερα...⁴⁰ Πάρα ταύτα έχοντας συνείδηση της δυσαρέσκειας που υποβόσκει μέσα στη σταχτή και για την οποία πρέπει να φτιάξει δικλίδες ασφάλειας, μονοπωλεί επίσης

³⁹ Π. Ιστράτι, *Προς την άλλη φλόγα*, μετφρ. Κώστας Κριτσίνης, Κάλβος, Αθήνα 1987, σ. 61.

⁴⁰ *Ο.π.*, σ. 44.

την αντίθεση και κατασκευάζει αντιρρησίες. Να γιατί μεγάλωσαν αυτά τα δυο εξογκώματα του σοβιετικού τύπου: η αυτοκριτική και έλεγχος των μαζών...»⁴¹

Η απόλυτη ελευθερία, η οποία συνδέεται με την έλλειψη στερεοτύπων όσον αφορά όλους τους τομείς της ζωής του ανθρώπου (π.χ. εθνική προέλευση, κοινωνική καταγωγή και θέση, οικονομική κατάσταση), καθόσον και ο ίδιος ο συγγραφέας ήταν ένας πολίτης του κόσμου με πολυάριθμα ταξίδια στο ενεργητικό του και μια ποικιλόμορφη κοινωνιοπολιτισμική ταυτότητα, αποτελεί βασικό γνώρισμα της θεώρησης της ελευθερίας στο έργο του Π. Ιστράτι. Μάλιστα, η κοινωνικοπολιτική διάσταση της ελευθερίας με την πάλη των τάξεων και την ευρύτερη επαναστατικότητα, η οποία πάντα θα βοηθά τον άνθρωπο στην αντιμετώπιση της κοινωνικοπολιτικής αδικίας, που προκαλεί την επακόλουθη στέρηση δικαιωμάτων και κατά συνέπεια και ελευθεριών, απαντά και στον Ιστράτι.

Επομένως, ο άνθρωπος προβάλλει ελεύθερος από κοινωνικά στερεότυπα και πολιτικές καταπιέσεις και στερήσεις δικαιωμάτων, με απόρροια την επαναστατικότητα και όπλο του την πίστη στον αγώνα του για την αυτοκυριαρχία του και τη διατήρηση της προσωπικής του ελευθερίας σε όλα τα επίπεδα.

⁴¹ *Ο.π.*, σ. 31.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄: ΡΟΥΜΑΝΙΑ. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1. Η Ρουμανία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και αρχές του 20^{ου}

Αφετηρία της διαμόρφωσης του σύγχρονου ρουμανικού έθνους είναι το έτος 1859, χρονιά κατά την οποία ενοποιούνται τα πριγκιπάτα της Μολδαβίας και της Βλαχίας. Η ενοποίηση προσέφερε τη βάση για την ανεξαρτησία της Ρουμανίας. Μέχρι τότε η Ρουμανία ήταν υπό τον ζυγό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και προτεκτοράτο των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων⁴². Η απόκτηση της εθνικής ανεξαρτησίας διαμόρφωσε ένα πλαίσιο εθνικής ιστορικής ανάπτυξης, καλλιεργώντας ένα ελπιδοφόρο κλίμα για το μέλλον. Ένα μεγάλο κομμάτι των συνειδήσεων των Ρουμάνων κυριαρχείται από την ιδέα της πολιτικής ενοποίησης της Ρουμανίας και της ανάπτυξης της δημοκρατίας⁴³.

Η διαδικασία της αυτονομής εδραιώθηκε με τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας της Ρουμανίας το 1877 από τους Οθωμανούς Τούρκους και τη διεθνή αναγνώριση τον επόμενο χρόνο από το Κογκρέσο του Βερολίνου. Σημείο-σταθμός σε αυτή τη διαδικασία ήταν η ανακήρυξη του Πριγκιπάτου το 1881 ως βασική οργανωτική δομή του Ρουμανικού Κράτους⁴⁴.

Η αναγνώριση του Ενωμένου Πριγκιπάτου προωθήθηκε από τη Γαλλία και τη Ρωσία και έγινε δεκτή από τις υπόλοιπες μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις⁴⁵. Οι θεσμοί του κράτους αναδιοργανώθηκαν και οικοδομήθηκε το χρηματοπιστωτικό και νομισματικό του σύστημα. Η εξέλιξη αυτή σηματοδοτούσε την αποδέσμευση από δομές που είχε επιβάλλει η Οθωμανική αυτοκρατορία και τον προσανατολισμό σε δομές που ήταν εγγύτερα στο μοντέλο των δυτικοευρωπαϊκών κρατών. Στις 22 Απριλίου 1867 η Ρουμανία απέκτησε το εθνικό της νόμισμα (leu), ενώ στις 17 Απριλίου 1880 ιδρύθηκε η Εθνική Τράπεζα της Ρουμανίας. Το 1890 με την Νομισματική Πράξη η χώρα υιοθέτησε τον κανόνα του χρυσού που ίσχυε στα δυτικά κράτη⁴⁶.

⁴² S. F. Gallati, (1991), *20th Century Rumania*, Νέα Υόρκη, Columbia University Press, σ. 10.

⁴³ I. Bulei, (2011), *Ο ρουμανικός κόσμος το 1900*, μτφ. Τσιπριάν-Λουκρέτιους Σούτσου, Αθήνα: Μελλομένη Διότι, σ. 30.

⁴⁴ V. Georgescu, (1991), *The Romanians: A history*, Columbus: Ohio State University, σ. 89.

⁴⁵ I. Gallati, *ό.π.*, σ. 11.

⁴⁶ G. V Stoenescu, Aloman, A. Blejan, E. Costache, B. G. "Romania: from 1880 to 1947", National Bank of Romania, edited by the OeNB, Workshops 13(2008) and the Bank of Greece, Working Paper ⁹⁴(2009 (Stoenescu et al, 2008), σ. 55.

Η δημιουργία του εθνικού Ρουμανικού κράτους και η διατήρηση του δεν άφησε αμέτοχους τους ιστοριογράφους στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, καθώς έπρεπε να στηρίξουν την μοναδικότητα του έθνους τους. Μια ιστορική συνέχεια η οποία ξεκινάει από την αρχαιότητα με ενδιάμεσο στάδιο το μεσαίωνα που καταλήγει στα νεότερα χρόνια έπρεπε να τεκμηριωθεί. Η συμβολή του Nicolae Iorga και του A.D. Xenopol στην καταγραφή της ιστοριογραφίας του Ρουμανικού έθνους υπήρξε σημαντική.⁴⁷

Ο πληθυσμός της Ρουμανίας, μεταξύ του 1859 και 1906 εκτιμάται ότι αυξήθηκε κατά 70%. Ποσοστό σχετικά μεγαλύτερο με τους ρυθμούς αύξησης των υπολοίπων ευρωπαϊκών κρατών. Έτσι, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα έφτασε τα 6.585.534 κατοίκους. Άλλοι τόσοι εκτιμάται πως διέμεναν σε περιοχές εκτός του ελεύθερου Πριγκιπάτου. Σε ένα βαθμό, η δημογραφική άνοδος οφειλόταν στην αύξηση των γεννήσεων και στη μετανάστευση πολλών Ρουμάνων από τις κατεχόμενες περιοχές. Κατά το 1899, οι περισσότεροι κατοικούσαν σε χωριά, ενώ υπήρχαν περίπου εβδομήντα ένα πόλεις. Το Βουκουρέστι, το Ιάσιο, το Γαλάτσι και η Βραϊλα ήταν από τις μεγαλύτερες⁴⁸.

Η εθνική αυτονομία της Ρουμανίας ωστόσο δεν σηματοδοτούσε άμεσα έναν ριζικό κοινωνικό μετασχηματισμό, ο οποίος ενδεχομένως θα λειτουργούσε ευνοϊκά για τα λαϊκά στρώματα. Η συντηρητική αριστοκρατία ήταν ακόμη ισχυρή και συνέχιζε να προωθεί τα συμφέροντα της μέσα στο πλαίσιο διατήρησης των παραδοσιακών ιεραρχιών⁴⁹. Παράλληλα, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης ήταν ακόμη βραδύς, ενώ η διαδικασία εκμοντερνισμού της χώρας είχε ακόμη ελλιπή χαρακτήρα. Αυτό συνεπάγονταν την απουσία κάποιου ουσιαστικού μετασχηματισμού των κοινωνικών δομών. Κάτι τέτοιο έμελλε να γίνει κατά τη μετάβαση από τον 19^ο στον 20^ό αιώνα⁵⁰.

Από το 1887 έως το 1912 ωστόσο, η Ρουμανία γνωρίζει ραγδαία βιομηχανική ανάπτυξη. Σε μεγάλο βαθμό, αρωγός αυτής της προόδου ήταν το κράτος, το οποίο μέσα από την εφαρμογή των κατάλληλων μέτρων, ενίσχυσε σημαντικά τις τοπικές βιομηχανικές μονάδες. Κρατικές χρηματοδοτήσεις και φοροαπαλλαγές ενθάρρυναν τους τοπικούς επιχειρηματίες. Παράλληλα, το κράτος δέσμευε τα εργοστάσια των ξένων κρατών. Ανάλογη ακμή σημειώνεται και στις εμπορικές συναλλαγές. Οι εμπορικές εξαγωγές αυξήθηκαν και η Ρουμανία κατείχε πλέον σημαντική θέση δίπλα

⁴⁷ Δ. Σταματόπουλος, *Το Βυζάντιο μετά το Έθνος: το πρόβλημα της συνέχειας στις Βαλκανικές ιστοριογραφίες*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια 2009, σ. 335-352.

⁴⁸ I. Bulei, *ό.π.*, σ. 45.

⁴⁹ S. F. Galati, *ό.π.*, σ. 32.

⁵⁰ V. Georgescu, *ό.π.*, σ. 72.

σε ισχυρά ευρωπαϊκά κράτη⁵¹. Κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, η Ρουμανία αποτέλεσε μέλος της λεγόμενης συμμαχίας της Τριπλής Αντάντ (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία) κατά των Κεντρικών Δυνάμεων (Γερμανία, Αυστροουγγαρία, Οθωμανική Αυτοκρατορία, Βουλγαρία). Η συμμετοχή της στην Τριπλή Αντάντ, ευνόησε την αναγνώριση της πολιτικής ενότητας της Ρουμανίας. Ταυτόχρονα, συνέβαλε στην προσάρτηση εδαφών από την Αυστροουγγαρία (Μπουκοβίνα, Τρανσυλβανία) και από τη Ρωσία (Βεσσαραβία)⁵².

Η περίοδος του μεσοπολέμου ήταν μια περίοδος ακμής για το ρουμανικό κράτος και η εικόνα του ήταν πολύ διαφορετική από αυτή του προηγούμενου αιώνα. Η αλλαγή ήταν θεμελιώδης. Επιπλέον, στη ρουμανική κοινωνία συγχρωτίζονταν ένα πλήθος από ετερόκλητες εθνικότητες. Ρώσοι, Ούγγροι, Γερμανοί, Εβραίοι, Έλληνες, Βούλγαροι, Τσέχοι και άλλοι, διαμορφώνοντας έτσι ένα πολυπολιτισμικό μωσαϊκό⁵³.

Το διάστημα μεταξύ 1917 - 1923 είναι εποχή σημαντικών μεταρρυθμίσεων οι οποίες μετασχημάτισαν ριζικά τις κοινωνικό-πολιτικές δομές της Ρουμανίας μέσα από την ανάδυση νέων θεσμών. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές πήγαζαν από την εφαρμογή του φιλελεύθερου προγράμματος που είχε επεξεργαστεί ήδη από το 1913 το ρουμανικό κοινοβούλιο. Οι αγροτικές μεταρρυθμίσεις τερμάτισαν στις επαρχίες το καθεστώς των μεγάλων κτημάτων, καθιστώντας έτσι τη Ρουμανία ένα κράτος μικροϊδιοκτητών γης. Παράλληλα, θεσμοθετήθηκε η καθολική ανδρική ψηφοφορία. Το 1919 πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες εκλογές με το νέο σύστημα. Οι εκλογές σηματοδότησαν την καθολική ήττα των Συντηρητικών και τη συντριπτική επικράτηση των Φιλελεύθερων, οι οποίοι μετά από κάποιες μικρές παύσεις, διακυβέρνησαν τη χώρα από το 1922 μέχρι το 1928 και μεταξύ 1933-1937⁵⁴.

Η ένωση των δύο ηγεμονιών και η ανεξαρτησία της Ρουμανίας ευνόησε τη σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ Ρουμάνων και Ελλήνων, οι οποίοι είχαν μια μακρόχρονη παρουσία πνευματικής, πολιτικής και εμπορικής δραστηριότητας, κυρίως σε αστικές περιοχές, όπως το Βουκουρέστι. Μία κεντρική προσωπικότητα ήταν ο Απόστολος Αρσάκης, ο οποίος διετέλεσε από το 1859 και μετά αξιωματούχος της Ρουμανικής κυβέρνησης (Υπουργός εξωτερικών, βουλευτής). Η παρουσία Ελλήνων εντοπίζεται ακόμη και εν μέσω της συμβολής τους στον αγώνα για την Ρουμανική ανεξαρτησία

⁵¹ *Ο.π.*, σ. 73.

⁵² *I. Galati, ό.π.*, σ. 33.

⁵³ *V. Georgescu, ό.π.*, σ. 74.

⁵⁴ *Ο.π.*, σ. 75.

από ανθρώπους όπως ο Ευάγγελος και Κωνσταντίνος Ζάππας, ξαδέρφια, γαιοκτήμονες και βιομήχανοι⁵⁵.

Πέρα όμως από το χώρο της πολιτικής και της οικονομίας, διαγράφεται επίσης μια σημαντική δραστηριότητα στο πεδίο των γραμμάτων μέσα από το έργο Ελλήνων λογίων⁵⁶.

2.2. Η Ρουμανική Λογοτεχνία στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Το 1863 εγκαινιάζεται στη ρουμανική λογοτεχνία η εποχή των Μεγάλων Κλασικών. Εμφανίζονται και επικρατούν ονόματα όπως ο Μιχάι Εμινέσκου, Ιόν Σλάβιτσι, Ίον Κρεάγκα, Ίον Λούκα Καρατζιάλε, η συνεισφορά των οποίων θεωρείται ανεκτίμητη για την εθνική και πολιτισμική αναπέρωση των Ρουμάνων⁵⁷. Το πλαίσιο της ρουμανικής λογοτεχνίας γύρω στα τέλη του 19^{ου} αιώνα διαμορφώνεται από το ποιητικό έργο συγγραφέων της παράδοσης, όπως ο Βλαχούτσα και ο Κοσμπούκ, αλλά και από την εμφάνιση νέων συγγραφέων. Η λογοτεχνική παράδοση συγκρούεται με τις νέες τάσεις και αυτή τη γόνιμη αντιπαραβολή την αναπαριστάνουν, αλλά και ως ένα βαθμό την εκφράζουν, παλιές και νέες εφημερίδες και περιοδικά λογοτεχνίας. Οι κοινωνικοί μετασχηματισμοί που λαμβάνουν χώρα στη Ρουμανία έλκουν το ενδιαφέρον των λογοτεχνών. Ο γραπτός λόγος γίνεται ένα μαχητικό μέσο για την αποτύπωση των νέων ιστορικών προκλήσεων που αποτυπώνονται στις συνειδήσεις των Ρουμάνων: νέα κοινωνικά στρώματα, οι αγώνες του αγροτικού κόσμου και πάνω από όλα η ανάπτυξη μιας εθνικής συνείδησης στις ρουμανικές περιοχές που ακόμη βρίσκονται υπό κατοχή⁵⁸.

Μια σημαντική λογοτεχνική φυσιογνωμία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ήταν ο Βασίλε Αλεξανδρή (1821-1880), ποιητής ο οποίος συνέδραμε με το έργο του στην αναζωογόνηση της ρουμανικής λογοτεχνίας και στην συνένωση των ηγεμονιών της Βλαχίας και της Μολδαβίας (βλέπε το ποίημά του «Χορός της Ένωσης»). Ο Ίον

⁵⁵ Χ. Βακάλης, «Ο Ελληνισμός της Ρουμανίας κατά τον 19^ο αιώνα. Η περίπτωση του Βουκουρεστίου», Μεταπτυχιακή Εργασία, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2007, σ. 101.

⁵⁶ E. Lazăr, «Μορφές Ελλήνων λογίων στην Ρουμανία του 19^{ου} αιώνα», Συνέδριο: Ρήγας Φεραίος, Ιωάννης Καποδίστριας, Φρανσίσκο ντε Μιράντα-Η ελληνική σκέψη στην αυτοδιάθεση των κοινωνιών, τον Διαφωτισμό και τη γνώση, σ. χ.χ.

⁵⁷ Τ. Α. Σούτσιου, *Στα βήματα των Ρουμάνων Συγγραφέων στην Ελλάδα. Παραδοσιακός και σύγχρονος ρουμανικός πολιτισμός*, Θεσσαλονίκη 2017: Σταμούλης, σ. 22.

⁵⁸ Τ. Α. Σούτσιου, *Η ρουμανική λογοτεχνία στο τέλος του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου}*, Θεσσαλονίκη 2005: Σταμούλης, σ. Α27.

Κρεάγκα (1839-1889) αποτέλεσε μια ακόμη σημαντική λογοτεχνική μορφή της εποχής. Ασχολήθηκε κυρίως με το διήγημα, επηρεασμένος από την τοπική παράδοση της Μολδαβίας. Έργα του όπως οι *Αναμνήσεις από τα παιδικά χρόνια*, εξυμνούνται για τη γλυκύτητα, το χιούμορ και το πλούσιο λεξιλόγιό τους⁵⁹.

Η στροφή της λογοτεχνίας στα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα εκείνη την εποχή σηματοδοτεί και την επίδραση που ασκούν οι ευρύτεροι κοινωνικό-πολιτικοί μετασχηματισμοί στους εκπροσώπους της ρουμανικής διανόησης. Από τη στιγμή που ο εκσυγχρονισμός προωθεί νέες κατευθύνσεις σε κάθε πεδίο του πολιτισμού το ίδιο συμβαίνει και στο πεδίο της λογοτεχνίας. Συγγραφείς όπως ο Κοσμπούκ και ο Αλεξάνδρου Ματσεντόνσκι, άλλοτε εκφράζουν το αίτημα της εθνικής ανεξαρτησίας και άλλοτε εστιάζουν την κριτική τους κατά της αστικής τάξης, η οποία ποδηγετεί τον κρατικό προσανατολισμό⁶⁰.

Η ποίηση στα τέλη του 19^{ου} αιώνα στρέφεται προς την αγροτική υπαίθρο ορμώμενη από τη σταδιακή υποβάθμιση που υφίστανται οι κάτοικοι της υπαίθρου και την εκμετάλλευση που βιώνουν οι αγρότες από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Έτσι, η ποίηση μετατρέπεται σε έναν φορέα μετάδοσης των λαϊκών αιτημάτων. Τα αιτήματα αυτά σχετίζονται κυρίως, με την εθνική πραγματικότητα της Ρουμανίας⁶¹. Παρά τους ριζικούς μετασχηματισμούς στην πνευματική ζωή της Ρουμανίας, η ελληνική παιδεία συνεχίζει να υφίσταται μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ευρισκόμενη περισσότερο σε ένα διαρκή διάλογο με την αντίστοιχη ρουμανική⁶².

Ένα βασικό γνώρισμα της ρουμανικής λογοτεχνίας προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα είναι η αντιφατικότητά της. Αυτή η αντιφατικότητα βρίσκει προεκτάσεις μέσα από τις ποικίλες ιδεολογικές και αξιακές διαμάχες που ταλανίζουν την κοινωνία της Ρουμανίας. Το γεγονός αυτό προσφέρει το πλαίσιο στην πολιτική ώστε να διεισδύσει στη λογοτεχνία. Σε αρκετές περιπτώσεις, η κυρίαρχη ιδεολογία βρίσκει θέση στα λογοτεχνικά έργα, χωρίς ωστόσο να επηρεάζει σημαντικά το περιεχόμενό τους. Οι λογοτεχνικές αυτές διαμάχες με βάση την ιδεολογία προετοιμάζουν το έδαφος για την ανάδυση νέων ποιητών κατά το πέρασμα από τον 19^ο στον 20^ό αιώνα, όπως ο Στ. Ιωσήφ, Δ. Αγγελ, Παναΐτ Τσέρνα κ.ά.⁶³

⁵⁹ Φ. Μαρινέσκου, (2007), *Οι Ρουμάνοι. Ιστορία και πολιτισμός*, Αθήνα: Ιωλκός, σ. 98.

⁶⁰ Τ. Α. Σούτσιου, 2005, *ό.π.*, σ. Α28.

⁶¹ *Ο.π.*, σ. Α29.

⁶² Φ. Μαρινέσκου, 2007, *ό.π.*, σ. 99.

⁶³ Τ. Α. Σούτσιου, 2005, *ό.π.*, σ. Α29.

Υπάρχει μια μερίδα συγγραφέων στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, το έργο των οποίων παραμένει ακέραιο από τις επιταγές των διάφορων πολιτικών ιδεολογιών. Η δημιουργία τους θεωρείται ατόφια, σε αντίθεση με συγγραφείς του ρεύματος του λαϊκισμού και του συμβολισμού, οι οποίοι παραμένουν προσδεμένοι στις πολιτικές παρατάξεις. Πρόκειται για συγγραφείς που είναι διατεθειμένοι να κάνουν τα έργα τους φορείς των ιδεολογιών και πεδία για τον στιγματισμό των πολιτικών τους αντιπάλων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι λογοτεχνικοί κανόνες γίνονται απλώς μια «μόδα» που εξυπηρετεί τις σκοπιμότητες⁶⁴.

Οι δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα σημαδεύονται από την απώλεια σημαντικών ποιητών που είχαν αναδειχθεί στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Η νέα γενιά έρχεται να αναλάβει τα ηνία τα οποία παραδίδουν συγγραφείς όπως ο Παναΐτ Τσέρνα, ο Άγκελ και ο Ιωσήφ. Μέσα στο νέο λογοτεχνικό μωσαϊκό αναδεικνύονται σημαντικές φυσιογνωμίες όπως ο Αντριάν Μανίου και ο Λουτσιάν Μπλάγκα, οι οποίοι κάνουν αισθητή την παρουσία τους κυρίως κατά την περίοδο του μεσοπολέμου⁶⁵.

Κατά την περίοδο αυτή η ρουμανική λογοτεχνία διαγράφει μια σημαντική πορεία. Αυτό συμβαίνει κυρίως γιατί οι εκπρόσωποί της δέχονται τις επιρροές ενός ποικίλου συνόλου ρευμάτων, που εκτείνεται από τον κλασικισμό και το ρομαντισμό μέχρι τον εξπρεσιονισμό, τον υπερρεαλισμό ακόμη και τον φουτουρισμό. Ο Ίον Βίνεα (1895-1964) γιος Ελληνίδας καθηγήτριας, συμβάλλει σημαντικά στη διάχυση των νέων ρευμάτων. Διευθυντής του λογοτεχνικού περιοδικού «Κοντεμποράνουλ» αποτέλεσε τον πυρήνα γύρω από τον οποίο συσπειρώθηκαν πρωτοπόροι λογοτέχνες και διανοούμενοι⁶⁶.

Φυσιογνωμίες όπως οι λογοτέχνες Τεόντορ Αργκέζι, Καμίλ Πετρέσκου, Αρόν Κοτρούς, έχουν ως σημείο αναφοράς το περιοδικό του Βίνεα. Το έργο τους αποτελεί παρακαταθήκη της μοντερνοποίησης της ρουμανικής λογοτεχνίας. Σε αυτόν τον μοντέρνο προσανατολισμό συμβάλει σημαντικά με τη δράση του ο Εουτζέν Λοβινέσκου, ιστορικός της ρουμανικής λογοτεχνίας και του πολιτισμού. Ενθαρρύνει τους νέους συγγραφείς να αναζητήσουν καινούρια πεδία και η σκέψη του επιδρά θετικά στην ανάδειξη δύο μεγάλων λογοτεχνών, του Ίον Μπάρμπου και του Λίβιου Ρεμπρεάνου. Εξέχουσα φυσιογνωμία εκείνη την εποχή, η οποία βέβαια υπερέβη το

⁶⁴ Ο.π., σ. Α31.

⁶⁵ Ο.π., σ. Α31.

⁶⁶ Φ. Μαρινέσκου, 2007, *ό.π.*, σ. 100.

πλαίσιο της ρουμανικής λογοτεχνίας, ο Τριστάν Τζαρά (1896-1963), βασικός εκπρόσωπος του ευρωπαϊκού ρεύματος του ντανταϊσμού⁶⁷.

Εκείνη η τάση του 19^{ου} αιώνα που ήθελε ένα σημαντικό κομμάτι της λογοτεχνικής ζωής να συσχετίζεται με τις πολιτικές παρατάξεις συνεχίζει να υφίσταται και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και μάλιστα με πιο έντονο βαθμό. Το λογοτεχνικό πλαίσιο εμφανίζεται ετερόκλητο, καθώς όσο παρατηρείται ένας κατακερματισμός, άλλο τόσο υπάρχουν και κάποιες προσπάθειες για την ενοποίηση των λογοτεχνικών δυνάμεων⁶⁸.

Κατά την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, τα λογοτεχνικά περιοδικά αυξάνονται, και σε ένα βαθμό, εκφράζουν τις ιδεολογικές διαμάχες. Άλλοτε έχουν ένα εθνικό προσανατολισμό, άλλοτε γίνονται φορείς έκφρασης του ρουμανικού πολιτισμού και άλλοτε παραμένουν πιστά στην καλλιτεχνική τους υπόσταση διερευνώντας τις ευρύτερες τάσεις που διαγράφονται στον ευρωπαϊκό χώρο. Παράλληλα, η πεζογραφία είναι ακόμη περιορισμένη, σε αντίθεση με την ποίηση. Σε όλες τις περιπτώσεις πάντως, δύο είναι οι βασικές τάσεις που χαρακτηρίζουν τη ρουμανική λογοτεχνία κατά την εποχή αυτή. Η μία σχετίζεται με τη συστράτευση των συγγραφέων στις ιδεολογικές επιταγές, προσδίδοντας έτσι στο έργο τους ένα κοινωνικό και λαϊκό χαρακτήρα. Η τάση αυτή αγνοεί, συνειδητά ή όχι, τις λογοτεχνικές εξελίξεις στο ευρωπαϊκό επίπεδο και αντιτίθεται στον μοντερνισμό μέσα από την προσήλωση της στην παράδοση. Η άλλη τάση σχετίζεται με την επιθυμία των συγγραφέων για λογοτεχνική ανανέωση, για διεύρυνση των θεμάτων και για επικοινωνία με ευρωπαϊκά λογοτεχνικά ρεύματα⁶⁹.

2.3. Ο Ιστράτι στη Ρουμανική Λογοτεχνία

Για τη ρουμανική λογοτεχνία, ο Ιστράτι αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους διηγηματογράφους. Μοναδική μορφή στο χώρο της λογοτεχνίας προσελκύει συνεχώς το ενδιαφέρον αναγνωστών και μελετητών. Σε Ρουμανία, Ελλάδα και Γαλλία διοργανώνονται εκδηλώσεις επετειακές προς τιμήν του, ενώ τα έργα του συνεχίζουν και εκδίδονται σε αρκετές χώρες. Ο Ιστράτι, ως χαρακτήρας υπήρξε ιδιόρρυθμος, με μια παθιασμένη αγάπη προς την Ανατολή και τις αφηγήσεις που την αφορούν. Τον απορροφά η μαγεία της Μεσογείου, εμπνέεται και εξιστορεί αστείρευτα.

⁶⁷ Φ. Μαρινέσκου, 2007, *ό.π.*, σ. 105.

⁶⁸ Τ. Α. Σούτσιου, 2005, *ό.π.*, σ. Α31.

⁶⁹ *Ο.π.*, σ. Α45.

Γεννημένος παραμυθιάς αποφεύγει ταυτίσεις ιδεολογικού χαρακτήρα, ενώ το ενδιαφέρον του για την κοινωνική κατάσταση ξεπερνά συχνά τις λογοτεχνικές τάσεις της εποχής των διαφόρων παρατάξεων και περιοδικών⁷⁰. Φαινόμενα όπως η στρωματοποίηση των αγροτών ή η εκμετάλλευση των φτωχών της στρωμάτων από μια ευκατάστατη μειονότητα, με όλες τις δραματικές συνέπειες που απορρέουν, βρίσκουν μια πλούσια αντανάκλαση στα έργα του. Η άνοδος της δημιουργικότητας του Ιστράτι συνδέεται με την αναπαράσταση της ίδιας του της ζωής μέσα στα έργα του, ενώ θα μπορούσε το λογοτεχνικό του έργο να αφιερωθεί στη φιλία που του είχε γίνει ιερό πάθος⁷¹.

Τοποθετείται στη λογοτεχνική περίοδο της Ρουμανίας, όπου επικρατεί σύγχυση, με μεγάλες λογοτεχνικές διαμάχες, ενώ λαμβάνουν χώρα κοινωνικές αναταράξεις και έντονες ιδεολογικές μάχες. Ο ίδιος αν και δεν χαρακτήρισε τον εαυτό του επαγγελματία συγγραφέα, αλλά από τύχη διηγηματογράφο, με αντικείμενο της έμπνευσης του την ίδια του τη ζωή, αποτέλεσε για τη Ρουμανική Λογοτεχνία έναν γνήσιο συγγραφέα που δημιούργησε έργα που άντεξαν στο χρόνο. Σύμφωνα πάντα με την καλλιτεχνική του φύση, ανεπηρέαστος από παρατάξεις ή αλλαγές σε κοινωνικοπολιτικά προγράμματα αφιερώθηκε, στο σύντομο διάστημα της ζωής του, στη διήγηση με τάση αυτοβιογραφική⁷².

Στην εποχή μας αρκετοί πνευματικοί άνθρωποι ασχολούνται με το έργο του και το προωθούν στις χώρες τους, όπως ο καθηγητής Dr. Heinrich Stiehler από το Πανεπιστήμιο Klagenfurt της Αυστρίας, ο οποίος αποφάσισε να εκδώσει τα άπαντα του Ιστράτι για την Ομοσπονδιακή Γερμανία⁷³. Στην Ρουμάνια επίσης εκδόθηκε ο τόμος με τίτλο *Απομνημονεύματα, Αναπολήσεις, Εξομολογήσεις* από τον εκδοτικό οίκο «Μινέρβα» του Βουκουρεστίου, το 1985. Ο Αλέξανδρος Τάλεξ, που προλόγισε την έκδοση, αναφέρει ότι δίνοντας περισσότερα στοιχεία για το συγγραφέα «*μπορεί να προστεθεί μια νότα αρμονίας στην πνευματική συμφωνία του κόσμου*»⁷⁴.

Ο ίδιος ο Ιστράτι πιστεύει πολύ στη δύναμή της Λογοτεχνίας και γενικότερα της Τέχνης. Θεωρεί ότι «*η τέχνη μπορεί να μεταβάλει στη ροή του χρόνου το άσχημο*

⁷⁰ Τ. Α. Σούτσιου, 2005, *ό.π.*, σ. Α-36.

⁷¹ Τ. Α. Σούτσιου, *Στα βήματα των Ρουμάνων Συγγραφέων στην Ελλάδα. Παραδοσιακός και σύγχρονος ρουμανικός πολιτισμός*, *ό.π.*, σ. 159.

⁷² *Ο.π.*, σ. 148.

⁷³ Μ. Μαρινέσκου - Χύμου, *Ελληνορουμανικές πνευματικές σχέσεις*, Αθήνα 1987: Τροχαλία, σ. 58.

⁷⁴ *Ο.π.*, σ. 68.

πρόσωπο του κόσμου. Από όλες τις αξίες, αισθηματικές και πνευματικές, που είναι τα θεμέλια μιας ανώτερης ζωής, η τέχνη είναι εκείνη που περιέχει περισσότερη αγάπη, αγνότητα και γενναιοδωρία. Είναι η μόνη που δεν ξεγελάει... Η τέχνη συνεχίζει να τελειοποιεί την καρδιά όπου ζει. Αντικρούει την αθλιότητα και θριαμβεύει. Η έμπνευση προκαλείται από ένα ηρωικό στοιχείο που απλά είναι αντίθετο προς τις χαμηλές επιδιώξεις. Τέλος, η ελευθερία επιβάλλεται καθώς ο άνθρωπος είναι μια μοναδική ελεύθερη ύπαρξη».⁷⁵ Υπήρξε ένας συγγραφέας παρατηρητικός και εφευρετικός, άνθρωπος με ιδέες που μελετά την κοινωνία και τους ανθρώπους και βοηθά στην ανασύνταξη της ιστορίας της Ρουμανίας μαζί με άλλους συνοδοιπόρους του καλλιτέχνες.

Ωστόσο, μερικά λογοτεχνικά του κείμενα όπως, για παράδειγμα, το *Nicolai Tziganou*, είχαν καταδείξει το ταλέντο του. Έγραφε απευθείας στα Γαλλικά (με λίγες εξαιρέσεις), περιγράφοντας το ρουμανικό περιβάλλον και διατηρώντας το ρουμανικό τρόπο σκέψης και τις αντίστοιχες γλωσσικές ιδιομορφίες. Αυτά τα γνωρίσματα οδήγησαν στο να χαρακτηριστεί εξωτικός, γλαφυρός και ανατολίτικος συγγραφέας στο δυτικό λογοτεχνικό κόσμο. Αργότερα ο Παναΐτ Ιστράτι ξαναέγραψε μεγάλο μέρος των έργων του στη μητρική του γλώσσα⁷⁶.

Το έργο του Ιστράτι είναι κυρίως αυτοβιογραφικό. Έργα του, όπως το *Παρελθόν και Μέλλον*, είναι εξομολογητικά έργα ή αλλιώς «μαρτυρίες πίστωσης». Μεταπηδά από το παρόν στο παρελθόν και αντίστροφα, καταργώντας τα όρια μεταξύ των δύο χρόνων. Έτσι καταστρατηγεί ένα θεμελιώδη λογοτεχνικό κανόνα μέσα στο αυτοβιογραφικό πλαίσιο. Πρόκειται για τη ριζική αλλαγή, τη μεταστροφή που βιώνει ο συγγραφέας μέσα από το ταξίδι του. Στο έργο του Ρουμάνου συγγραφέα, μια τέτοια αλλαγή απουσιάζει. Αυτό οδηγεί στην άποψη πως ο Ιστράτι χρησιμοποιεί το αυτοβιογραφικό είδος ως μέσο, όχι για να διηγηθεί τη ζωή του, ούτε για να απολογηθεί για τις επιλογές του, αλλά αντίθετα για να εκφράσει την άποψή του. Η αυτοβιογραφία γίνεται μια θεώρηση του κόσμου. Ο ήρωας του έργου του είναι ο ίδιος ο άνθρωπος που γράφει⁷⁷. Οι απόψεις και τα συναισθήματα που εκφράζει σχετίζονται με το ιδανικό της

⁷⁵ Ο.π., σ. 69.

⁷⁶ Zamfir Bălan, <http://blacksea.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=11548> (πρόσβαση στις 28/2/2017).

⁷⁷ Μ. Γεωργουλέσκου, Παναΐτ Ιστράτι: Νικημένος και Νικητής, μετφρ. Ρούλα Ρούπακα, (Διαδικτυακή Πύλη, www.ekebi.gr/.../porup.asp?cpage...magazine. Περίπλους, 19/1/2017).

ελευθερίας, την οποία ερμηνεύει ως ένα κοσμικό αγαθό, το οποίο ο άνθρωπος οφείλει να το διεκδικεί πάση θυσία⁷⁸.

⁷⁸ Zamfir Bălan, «Παναϊτ Ιστράτι», μτφ. Ροβίθη Χ., *Encyclopedia of the Hellenic World, Black Sea*, διαθέσιμο στο: <http://blacksea.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=11548> (12/1/2017).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄: ΣΤΑΘΜΟΙ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ Π. ΙΣΤΡΑΤΙ - ΚΑΤΑΓΡΑΦΩΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΚΡΑΔΑΣΜΟΥΣ, ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

3.1. Βραΐλα

Ελληνορουμάνος συγγραφέας. ο Παναΐτ Ιστράτι έγραψε στα Γαλλικά. Γεννήθηκε στις 10 Αυγούστου 1884 και πέθανε στις 16 Απριλίου 1935, στο Βουκουρέστι. Γονείς του ήταν ο Γεώργιος Βαλσαμής, Έλληνας γεννημένος στα Φαρακλάτα της Κεφαλονιάς, και η Ζοΐτσα Στόικα Ιστράτι (*Joița Stoica Istrate*), ρουμανικής καταγωγής. Ήταν ο δευτερότοκος γιος της οικογένειας. Ο πατέρας του εγκατέλειψε τη γενέτειρά του Κεφαλονιά αναζητώντας καλύτερη τύχη και οδηγήθηκε στη Ρουμανία, κάνοντας παράνομο εμπόριο καπνού. Εκεί, γνώρισε τη μητέρα του, όμως, ο τυχοδιωκτικός του χαρακτήρας ή όπως εικάζεται ο θάνατός του, τον απομάκρυναν από την οικογένεια όταν ο Παναΐτ ήταν εννέα μηνών. Ο μεγάλος αδερφός του, που είχε το όνομα Παναγιώτης, πέθανε μικρός και ο Γεράσιμος άρχισε να αποκαλείται από εκείνη τη στιγμή και μετά Παναγιώτης ή Παναΐτ, όπως τελικά έμεινε γνωστός. Η μητέρα του εργαζόνταν ως παραδουλεύτρα και πλύστρα και αναγκαζόταν να τον αφήνει πολλές ώρες μόνο του ή με τους θείους του, αδελφούς του πατέρα του, Δήμο και Άγγελο. Με την οικογένειά του ζούσαν στη συνοικία της Βραΐλας, όπου η συντριπτική πλειονότητα των κατοίκων ήταν Ελληνικής καταγωγής. «*Η οδός της Όχθης... περνούσε από τη μέση της συνοικίας Καραάκιοϊ που την κατοικούσαν επί το πλείστον οι Έλληνες. Φημισμένοι για την ευθυμία και τα γλέντια τους... Το Καραάκιοϊ τραβούσε με την ειρηνική του ευθυμία και την κοσμοπολιτική όψη του*»⁷⁹. Την εποχή που γεννήθηκε ο Παναΐτ Ιστράτι, η Βραΐλα ήταν μια πολυπολιτισμική πόλη των Βαλκανίων, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα ο συγγραφέας να δεχθεί επιδράσεις, τόσο του ελληνικού, όσο και του ρουμάνικου αλλά και του τουρκικού πολιτιστικού στοιχείου. Η ποικιλότητα της πολιτιστικής του ταυτότητας γίνεται άμεσα αντιληπτή στα έργα του και ταυτόχρονα αποκαλυπτική του ιδιαίτερου χαρακτήρα του⁸⁰.

⁷⁹ Π. Ιστράτι, περιοδικό «Μπουκέτο», 9/2/1928, «*Η ταβέρνα του κυρ Λεωνίδα*», σ. 122.

⁸⁰ «Ο Παναΐτ Ιστράτι και η οικογένεια Καζαντζάκη», εφημερίδα *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* (28/3/2013, τελευταία ανάκτηση: 11/8/2016) και J.-F. Bacot, «Panaït Istrati: ou la conscience écorchée d'un vaincu», *Moebius: écritures / littérature*, 35, 1988, σ. 95-96.

Η Βραΐλα, η γενέτειρά του, είναι ένα παραδουνάβιο λιμάνι στη βορειοανατολική Βλαχία, πολύ κοντά στο Γαλάτσι. Περιβάλλεται από μεγάλες πεδιάδες και η γεωγραφική θέση είναι προνομακική. Το βάθος των νερών του ποταμού, έκανε τη Βραΐλα το μόνο λιμάνι της ηγεμονίας της Βλαχίας στο οποίο είχαν πρόσβαση

Εικόνα 2: Βραΐλα

πλοία που έρχονταν από τη Μαύρη Θάλασσα, μετατρέποντάς την σταδιακά σ' ένα εξαιρετικά αξιόλογο ναυτιλιακό και εμπορικό κέντρο. Τον 18^ο αιώνα αποτέλεσε ισχυρή βάση της Πύλης και έδρα του πασά εναντίον των Ρώσων. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, απαριθμούσε τριάντα χιλιάδες κατοίκους, μεταξύ των οποίων ήταν

Τούρκοι, Ρουμάνοι, Έλληνες, Αρμένιοι και Εβραίοι. Κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα η Βραΐλα γνώρισε μεγάλη δημογραφική αύξηση, οπότε και έγινε η τέταρτη μεγαλύτερη πόλη της χώρας. Μάλιστα, στο διήγημά του με τίτλο *Η ταβέρνα του Κυρ Λεωνίδα*, ο Ιστράτι αναφέρει χαρακτηριστικά: «Έλληνες ονειροπόλοι και ακόλαστοι, Τούρκοι με αυστηρά πρόσωπα, νέες γυναίκες απομονωμένες, φοβισμένες, γιατί αγαπηθήκαν πολύ τυραννικά... Ώρες ολόκληρες κατά τις Πέμπτες της ξέφρενης μου ελευθερίας πλανιόμουν ανάμεσο στους αντιπροσώπους των παθητικών εθνών που είχαν έρθει στη Βραΐλα για να κάνουν περιούσια...»⁸¹.

Η παρουσία των ξένων στη Βραΐλα παρέμενε ισχυρή καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, έως τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, όταν η πόλη καταλήφθηκε, από τα γερμανικά και αυστρουγγρικά στρατεύματα⁸².

Το ελληνικό στοιχείο της Βραΐλας ήταν έντονο και αρκετά καθοριστικό για τον τόπο. Η παλαιότερη αναφορά για τους Έλληνες εμπόρους της πόλης επισημαίνεται από τα τέλη του 14^{ου} αιώνα⁸³. Οι Έλληνες της Βραΐλας ασκούσαν κυρίως επαγγέλματα συνυφασμένα με τη ναυσιπλοΐα και το εμπόριο. Υπήρχαν όμως και αρκετοί επιστήμονες όπως γιατροί, δικηγόροι και καθηγητές. Στις γειτονιές όπου κατοικούσαν οι Έλληνες σταδιακά άρχισαν να γεμίζουν με εκκλησίες, παρθεναγωγεία,

⁸¹ Ο.π., σ. 122.

⁸² Ε. Γαβρά, *Εμπορικοί σταθμοί των Ελλήνων στην Ρουμανία*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 47.

⁸³ Ο.π., σ. 47-48.

αρρεναγωγεία και ελληνικά ιδιωτικά σχολεία, κάποια εκ των οποίων μάλιστα διακρίνονταν για το υψηλό μορφωτικό τους επίπεδο. Οι Έλληνες της περιοχής δραστηριοποιήθηκαν επίσης και στις εκδόσεις οργανώνοντας συλλόγους όπως, η «Πρόοδος» και η «Ένωσις» και «Αλληλοβοηθητική Αδελφότητα του εν Βραΐλα Φιλόμουσου Συλλόγου»⁸⁴. Το 1848 τυπώθηκε από Έλληνες και η εφημερίδα «Μερκούριος Ημερήσιο Φύλλο πολιτικής, λογοτεχνίας και εμπορίου».

Ακόμη, είναι σημαντικό να ειπωθεί, ότι το 1851 έγινε η πρώτη προσπάθεια από τον Κωστάκη Χαλεπλίου για την ίδρυση μόνιμου θεάτρου στην πόλη⁸⁵. Οι πλούσιοι Έλληνες της πόλης κατοικούσαν στη συνοικία «Belvedere». Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι η οδός «Oriental», που βρίσκονταν πλαισιωμένη από τους πύργους των μύλων Βιολάτου και Λυκιαρδόπουλου, το σούρουπο αντηχούσε από τις χορδές του μαντολίνου και της κιθάρας⁸⁶.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η Βραΐλα εισέρχεται σε φάση δημογραφικής και αστικής έκρηξης με αυστηρές πολεοδομικές προδιαγραφές, δίνοντας τελικά την εικόνα πόλης με ευρωπαϊκά χαρακτηριστικά⁸⁷. Η πρόσκληση φημισμένων προσωπικοτήτων και εκπροσώπων της ευρωπαϊκής τέχνης κατά το 19^ο αιώνα εξέφραζε ακόμη περισσότερο την τάση εξευρωπαϊσμό της πόλης⁸⁸.

Η διαδρομή του Ιστράτι ξεκινά από το σπίτι του, τη Βραΐλα, τόπος που θα αποτελέσει αφετηρία για το ταξίδι του. Εκεί ζει, ονειρεύεται, ποθεί πολλά πράγματα. Στα μάτια του και την καρδιά του αρχίζει να γίνεται ορατός ο ορίζοντας για την πραγμάτωση του Μεσογειακού Ονείρου και ταυτόχρονα ξεκαθαρίζει η αγάπη του προς τη συγγραφή⁸⁹: «*Το Καρακίόι με τραβούσε με την ειρηνική του ευθυμία και με την κοσμοπολίτικη όψη του. Μου ήταν γνώριμο σαν τις τσέπες μου. Τριγυρίζοντας εκεί φανταζόμουνα πως βρίσκομαι στις όχθες του Βοσπόρου, σ' αυτή την ονειρεμένη Εδέμ που επιθυμούσα τόσο να τη γνωρίσω και που είχα πλάσει στο μυαλό μου μια εικόνα της κοιτάζοντάς την σε φωτογραφίες και κάρτες...*»⁹⁰.

Εικόνα 3:

Π. Ιστράτι

⁸⁴ Ο.π., σ. 50-51.

⁸⁵ Ο.π., σ. 52.

⁸⁶ Ε. Γαβρά, ό.π., σ. 261.

⁸⁷ Ο.π., σ. 266.

⁸⁸ Ο.π., σ. 283.

⁸⁹ Παναΐτ Ιστράτι, *Μεσογειακές Περιπλανήσεις*, μτφ. Αντζελα Μπράτσου, Μουσείο Βραΐλας, Ίστρος, 2012, σ. 9.

⁹⁰ Περιοδικό «Μπουκέτο» (9/2/1928), «*Η ταβέρνα του κυρ Λεωνίδα*», σ. 122.

Περνά τα πρώτα παιδικά του χρόνια στο χωριό Μπαλντοβινέστι, κοντά στους Έλληνες θείους του και τελειώνει το σχολείο το 1896 στη Βραΐλα: «*Το υπόλοιπο του καλοκαιριού αυτού το πέρασα όπως πάντα στο χωριό Μπαλντοβινέστι, ανάμεσα στους θείους μου Άγγελο και Ντίμι. Με τον πρώτο μάθαινα τη δουλειά του γκαρσονιού της ταβέρνας. Κοντά στο δεύτερο μεθούσα με τις τελευταίες αναλαμπές μιας ελευθερίας που θα περνούσε σε λίγο στον κόσμο του αλησμόνητων για πάντα αναμνήσεων*»⁹¹.

Εκεί, θα συναντήσει το φίλο του τον Γκοντίν⁹², όπου αργότερα στο ομώνυμο βιβλίο του *Κοντίν*, παίρνοντας αφορμή από τη σχέση τους, θα μιλήσει, για την καλοσύνη, τον οίκτο, τη γενναιοδωρία, και τη φιλία. Δε δίστασε ποτέ ως άνθρωπος και ως συγγραφέα να εκφράζει τα αισθήματά του για την ομορφιά που έχει η νύχτα, για τον πόνο των ανθρώπων που είναι χωρίς σύνορα, για τη φιλία και την ειλικρίνεια των συναισθημάτων που τα θεωρεί ανεκτίμητα δώρα στη ζωή των ανθρώπων⁹³. Αναφέρει χαρακτηριστικά περιγράφοντας τον Κοντίν: «*Μια πολυτέλεια αλλόκοτη και λαϊκή, Ο άντρας με το αθλητικό παράστημα και την επιβλητική όψη κάθονταν στηριγμένος στον ένα αγκώνα και χαμογελούσε ανοιχτόκαρδα*»⁹⁴.

Τα παιδικά του χρόνια ο Ιστράτι τα έζησε σε εποχές πολύ σκληρές. Η επιβίωση σε καθημερινή βάση ήταν δύσκολη και για να ανταπεξέλθει ο ίδιος και η μητέρα του έπρεπε να κάνει διάφορα επαγγέλματα. Στη Βραΐλα, ο Παναΐτ βρήκε δουλειά στην ταβέρνα του κυρ-Λεωνίδα, ενός Έλληνα που μιλούσε άπταιστα ρουμανικά και διατηρούσε επιδεικτικά την ελληνική περηφάνια του. Στα μαγαζί του Έλληνα, έπρεπε να μάθει τα πάντα για τη λειτουργία της ταβέρνας, όλα τα ποτά και τα φαγητά, ενώ ταυτόχρονα να πλένει και να καθαρίζει. Δυστυχώς, όμως, ο μικρός Ιστράτι αγαπούσε πολύ το διάβασμα και δεν άντεχε τις σκληρές δουλειές της ταβέρνας. Αμέσως μετά, έπιασε δουλειά στο φούρνο του κυρ-Νικόλα, ο οποίος βρίσκονταν σε μια συνοικία βρόμικη, που συναγωνίζονταν σε δυσσομία τις παλιές συνοικίες του Καΐρου και του Αλεπιού. Για τον κυρ-Νικόλα, ο Παναΐτ αν και «Κατσαούνης» (έτσι έλεγαν τους Έλληνες οι Ρουμάνοι) αποτέλεσε μια έκπληξη αφού δεν συναγωνίζονταν στις αταξίες τα άλλα παιδιά και κυρίως επειδή

⁹¹ Μπουκέτο, Π. Ιστράτι εφημ., 9/2/1928 «*Η ταβέρνα του κυρ Λεωνίδα*», σ. 121.

⁹² Λ. Χρηστάκης, *Παναΐτ Ιστράτι. Ένας συγγραφέας. Μικρή συλλογή*, «Δελφίνι», σ. 10.

⁹³ Π. Ιστράτι, *Κοντίν*, Κάκτος, Αθήνα 1979, «*Σημείωμα του εκδότη*».

⁹⁴ *Ο.π.*, σ. 30.

κυκλοφορούσε πάντα με ένα βιβλίο στο χέρι⁹⁵. Ο φούρνος αποτέλεσε ένα μεγάλο σχολείο για το Ισράτι, καθώς καθημερινά μπαινοέβγαινε πολύς και διαφορετικός κόσμος. Ευαισθητοποιημένος από μικρός και ευσυγκίνητος με τη μιζέρια και τη φτώχεια που αντίκριζε στις γειτονιές που μεγάλωνε, ονειρευόταν ότι κάποια μέρα θα μπορούσε να βοηθήσει τους συνανθρώπους του να αποκτήσουν μια καλύτερη ζωή. Πάνω απ' όλους όμως τον ένοιαζε η μητέρα του και οι δυσκολίες που αντιμετώπιζε για να εξασφαλίσει το φαγητό και τη διαμονή τους. Η κυρα-Ζωίτσα αναγκαζόταν να μετακομίζει δύο ή και τρεις φορές το χρόνο για να βρίσκει δουλειά ως παραδουλεύτρα. Έτσι, ο μικρός Παναγής είχε την ευκαιρία να γνωρίσει τις πιο χαρακτηριστικές συνοικίες της Βραΐλας, την ελληνική, τη ρωσική, την εβραϊκή, αλλά και την τσιγγάνικη, βιώνοντας άμεσα τις διαφορετικές κουλτούρες, τα ήθη και τα έθιμα, αλλά και τη γλώσσα τους⁹⁶.

Στα δώδεκά του άφησε τη μητέρα του και άρχισε την αλητεία. Ασυμβίβαστος καθώς ήταν ως χαρακτήρας, για να ζήσει το όνειρο της ελευθερίας του, πείνασε, αρρώστησε, κοιμήθηκε στους δρόμους, μεταφέρθηκε ως λαθρεπιβάτης κρυμμένος σε αμπάρια και βαγόνια. Σεργιάνησε στους δρόμους της Αιγύπτου, της Παλαιστίνης, της Συρίας, της Τουρκίας, της Ελλάδας, της Ιταλίας και της Ελβετίας, άλλοτε ως τυχοδιώκτης και άλλοτε ως διανοούμενος. Στις βιογραφικές του σελίδες αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Θα 'ήμουν δώδεκα χρονών όταν μεσ' το γραφείο του τρίτου δημοτικού σχολείου της Βραΐλας, ο κ. Μοϊσέσκου, ο διευθυντής, ρώτησε τη μητέρα μου, καθώς της έδινε ένα πιστοποιητικό ότι τελείωσα τις υποχρεωτικές και στοιχειώδεις σπουδές: -Τι θα το κάνετε αυτό το παιδί; Στενάζοντας βαθιά, η φτωχή μου μητέρα του αποκρίθηκε:-Μα... κύριε Διευθυντά... Τι θέλετε να το κάνω; Θα μάθει μια τέχνη ή θα πιάσει δουλειά...-Κρίμα...-Κι υστέρα από παύση:-Δε θα μπορούσατε να το στείλετε στο Λύκειο;-Όχι, κύριε Διευθυντά: είμαι μια φτωχή γυναίκα και χήρα... μια πλύστρα με το μεροδούλι...-Κρίμα...»*⁹⁷.

Έκτος, όμως, από τις δύσκολες οικονομικές συνθήκες που καθόρισαν την πορεία της ζωής του, πολύ σημαντική ήταν και η φλόγα που σιγόκαιγε μέσα του από παιδί, να ζήσει, να δει, να χαρεί, όλα εκείνα που είχε ονειρευτεί και είχε διαβάσει μέσα στα βιβλία⁹⁸: *«Μα τα σκαμπίλια δεν ήταν αυτά που μου κάναν το*

⁹⁵ Φ. Μαρινέσκου, *ό.π.*, σ. 60-61.

⁹⁶ Φ. Μαρινέσκου, (2007), *ό.π.*, σ. 62.

⁹⁷ Περιοδικό «Μπουκέτο» (9/2/1928), «*Η ταβέρνα του κυρ Λεωνίδα*», σ. 121.

⁹⁸ Π. Ισράτι, *Βιογραφία*, Θεσσαλονίκη 1971: Εγνατία, σ. 132.

μεγαλύτερο κακό. Το κακό ήταν... το ανυπέρβλητο σινικό τείχος που η καρδιά μου μόνη της είδε να υψώνεται μπρος την ταβέρνα του κυρ Λεωνίδα, να με χωρίζει από τον κόσμο, από τους δρόμο, από την στράτα... που ήταν γεμάτη από σκύλους και γάτες την ωραία στράτα γεμάτη φως»⁹⁹.

Από μικρός αφοσιώνεται στο διάβασμα, διαβάζει αχόρταγα κάθε λογοτεχνικό βιβλίο που θα βρεθεί κοντά του. Κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες ρουφάει τη γνώση, ακούει στους καφενέδες ανατολίτικες ιστορίες και παραμύθια της Χαλιμάς, ονειρεύεται, αρνείται μέσα του να υποταχθεί στη μοίρα του φτωχού μεροκαματιάρη. Γνωρίζει στο πετσί του την αδικία, την εκμετάλλευση και την ταπείνωση, αλλά η ψυχή του και το μυαλό του ταξιδεύουν σε νέους κόσμους. Οι δύσκολες αυτές συνθήκες μοιραία θα τον οδηγήσουν αργότερα προς το σοσιαλιστικό κίνημα, στο οποίο θα έχει ενεργή συμμετοχή. Το επαναστατικό του πνεύμα διοχετεύεται μέσα σε μεγάλες διαδηλώσεις της εργατικής και αγροτικής τάξης, όπως αυτής του 1905 που είχε ως κήρυγμα της την αλληλεγγύη στη Ρωσική Επανάσταση¹⁰⁰.

Όλες αυτές οι εμπειρίες θα τον μεταμορφώσουν σε ένα συγγραφέα που γράφει με συγκινητικό ρεαλισμό και ταυτόχρονα με εξομολογητική διάθεση. Με τον ωμό διάλογο ζωντανεύει τις εικόνες της παιδικής του ηλικίας, εικόνες γεμάτες από ένα μεθυστικό χαρμάνι που αναδύονταν στον αέρα της Βραΐλας. Η πόλη που γεννήθηκε, αποτελούσε για τον μικρό Ιστράτι ένα ελκυστικό πολυσύνθετο σύμπαν, κοσμοπολίτικο, που βρίσκονταν σε αναβρασμό. Το ανθρώπινο δυναμικό της αποτελούνταν από ένα μωσαϊκό εθνοτήτων, Έλληνες Ρουμάνοι, Τούρκοι, Εβραίοι, Αρμένιοι, συνυπήρχαν και ο καθένας έγραφε την ιστορία του, μια ιστορία όμως τόσο ελκυστική και μυστηριώδης που γέννησε τον πόθο μέσα στην νεανική ψυχή του συγγραφέα να ταξιδέψει και τις γνωρίσει¹⁰¹. Η γενέτειρα του υποδηλώνει ακόμη τα βιώματα των παιδικών και εφηβικών του χρόνων, την εμπειρία των παθιασμένων και κρυφών αναγνωσμάτων των μεγάλων κλασικών συγγραφέων αλλά και ασήμαντων πεζογράφων και κυρίως τις έντονες και ανεξίτηλες εικόνες από τις πολυάριθμες κοινότητες των διαφορετικών εθνοτήτων.

Στο εναρκτήριο έργο του την *Κυρά Κυραλίνα* αναφέρει τη Βραΐλα ως ένα καθοριστικό χώρο για την εξέλιξή του. Η καθημερινή του πορεία μέσα στην πόλη, που

⁹⁹ Περιοδικό «Μπουκέτο» (9/2/1928), «*Η ταβέρνα του κυρ Λεωνίδα*», σ. 150.

¹⁰⁰ Λ. Χρηστάκης, *ό.π.*, σ. 10.

¹⁰¹ Παναΐτ Ιστράτι, *Μεσογειακές περιπλανήσεις*, *ό.π.*, σ. 18-19.

άρχιζε από την εκκλησία της Θεοτόκου και συνέχιζε προς το πάρκο σηματοδοτεί για τον συγγραφέα πλέον Ιστράτι, τον άξονα που σχετίζει την ιδέα της ιερότητας με την ιδέα του εγκόσμιου. Από το δημοτικό πάρκο της πόλης του ξεκινούν τα ταξίδια του Αδριανού, του βασικού του ήρωα και του alter-ego του. Στην όμορφη Βραΐλα, που οι κάτοικοί της δεν αγαπούν τη μονοτονία, χρωμάτισαν με το δικό τους τρόπο τα διάφορα τμήματα της, δημιουργώντας έτσι, τις φημισμένες φτωχογειτονιές, όπως ήταν η εβραϊκή, η ελληνική, η ρωσική, η τσιγάνικη κ.λπ.

Μέσα στο λογοτεχνικό του έργο η Βραΐλα αποτελεί ένα ψηφιδωτό, που οι ψηφίδες του αντιστοιχούν στις διαφορετικές ηλικίες του ήρωα Ιστράτι - Αδριανού Ζογράφι. Ουσιαστικά για τον συγγραφέα υπάρχει μια Βραΐλα της άμεσης εμπειρίας του και μια άλλη που την αποκαλύπτει σιγά σιγά μέσα από τις λέξεις των αφηγήσεών του¹⁰².

Η Ελλάδα, η δεύτερη πατρίδα του, αποτελεί επίσης ένα ακόμη κάλεσμα για τον συγγραφέα προς την Μεσογειακό κόσμο. Η απουσία της πατρικής φιγούρας καθ'όλη τη διάρκεια της ζωής του ήταν σημαίνουσα. Το πορτραίτο του Βαλσαμή ανασυντίθεται στη φαντασία του αρχικά, μέσα από κάθε βλέμμα και κάθε ελληνικό υπονοούμενο ενώ αμέσως μετά, χάνεται και διασκορπίζεται στο άγνωστο. Η σκιά του πατέρα φαίνεται να διαχέεται σε όλο το έργο του. Στις αυτοβιογραφικές σελίδες του αναφέρει, πως ο πατέρας του ήταν ένας Έλληνας λαθρέμπορος καπνού με το όνομα Βαλσαμής και ότι τους παράτησε στους συγγενείς της μητέρας του ζωίτσας Άγγελο και Ντουμίτρου Ιστράτε. Ο Ιστράτι κινείται στις γειτονιές της ελληνικής κοινότητας της Βραΐλας, παρατηρεί τους ανθρώπους της και προσπαθεί να ανακαλύψει στις αντιδράσεις τους, στις συζητήσεις τους ακόμη και στα πρόσωπα τους ένα σημάδι της εικόνας του πατέρα του. Ο ήρωας των βιβλίων του Αδριανός Ζωγράφι, δημιουργεί, παράλληλα μαζί με την αφήγηση κάποιων άλλων βίων, όπως του *μπάρμπα -Γιάννη και του κυρ Νικόλα*, την εικόνα της ζωή του πατέρα που δεν γνώρισε¹⁰³. Ο Ιστράτι παρόλο που ταξίδεψε πολύ δεν έφτασε ποτέ στην γενέτειρα του την Κεφαλονιά.

Πριν φύγει για το ταξίδι του στην Μεσόγειο, διαβαίνει μια περίοδο μεγάλης αστάθειας, η οποία θα συνεχίσει να υπάρχει σε όλη τη διάρκεια της ζωής του. Αλλάζει συνεχώς επαγγέλματα και για πρώτη φορά έρχεται σε επαφή με το σοσιαλιστικό κίνημα. Μεταφέρεται συνεχώς μεταξύ Βραΐλας και Βουκουρεστίου και γνωρίζει το

¹⁰² Παναΐτ Ιστράτι, *Μεσογειακές περιπλανήσεις*, ό.π., σ. 13.

¹⁰³ Ό.π., σ. 15-17.

φίλο του Μιχαήλ Καζάνσκι. Το 1906 κάνει την πρώτη του εμφάνιση στα γράμματα γράφοντας στις σελίδες του περιοδικού «România muncitoare» («Η εργατική Ρουμανία»). Χαρακτηρίζεται «θερμός οπαδός» του σοσιαλιστικού κινήματος και προσπαθεί να υποστηρίξει τους αδύναμους και ανίσχυρους. Διορίζεται διαχειριστής άλλα και συντάκτης των σοσιαλιστικών εκδόσεων, ενώ αναλαμβάνει τη θέση γραμματέως του Συνδικάτου Φορτοεκφορτωτών στο Λιμάνι της Βραΐλας¹⁰⁴.

Το 1906, όταν γίνεται είκοσι δύο χρόνων, αρχίζει το ταξίδι του στο μεσογειακό χώρο και το όνειρο παίρνει σάρκα και οστά¹⁰⁵. Μέχρι το 1913 έχει ήδη ταξιδέψει σε Αλεξάνδρεια, Κωνσταντσα, Πειραιά, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Κάιρο, Δαμασκό, Βηρυτό και Γκαζίρ¹⁰⁶. Ο κόσμος αυτός που στην αρχή κυριαρχούσε στο φαντασιακό του σύμπαν ανοίγεται μπροστά του και αποκτά νόημα και ουσία: «*Ας τρέξουμε τώρα, ας τρέξουμε όσο πιο γρήγορα γίνεται, αλλιώς θα σημάνει ο θάνατός σου! Ο Αδριανός φώναζε... Όχι η ζωή γιατί τρέχουμε μαζί στο ίδιο μονοπάτι....και έτσι εγκατέλειψαν τη Βραΐλα για τον απέραντο κόσμο*»¹⁰⁷.

Στα γραπτά του εφευρίσκει τον ήρωα, Αδριανό Ζωγράφι, ως πρόσωπο διήγησης ενός ανώνυμου αφηγητή, προέκταση με άλλα λόγια του ίδιου του συγγραφέα¹⁰⁸. Ο Αδριανός αποπλέει από τη γενέτειρα πόλη του, μέσω της Κωνσταντσας, για την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, και για επτά ολόκληρα χρόνια θα περιπλανηθεί σε όλη τη Μεσόγειο. Οι εντυπώσεις του από τη Μεσόγειο θα πάρουν τη μορφή αφηγήσεων στα μετέπειτα έργα του που τα τιτλοφορεί *Η Ζωή του Αντριάν Ζωγράφι*. Ο Αδριανός - Ιστράτι, «αντίθετα με τις προσδοκίες που θα είχε κάθε φτωχή μάνα για το παιδί της, αρνιόταν από ένστικτο σχεδόν να ακολουθήσει τον κοινό δρόμο που παίρνει κάθε άνθρωπος που θέλει να δημιουργήσει μια καλή θέση μέσα στη ζωή. Παρόλο που ήταν προκομμένος και τα έβγαζε πέρα μια χαρά έδειχνε μια τέτοια αστάθεια που έφερνε σε απελπισία την μητέρα του και προκαλούσε τα σχόλια της γειτονίας... εγκατέλειπε συχνά την πόλη -χωρίς την άδεια της μητέρας του ή έστω της γειτονίας- εξαφανιζόταν για μήνες και ξαφνικά μάθαιναν μια μέρα ότι γύρισε πίσω με ρούχα ζητιάνου.»¹⁰⁹

¹⁰⁴ Ο.π., σ. 183.

¹⁰⁵ Λ. Χρηστάκης, ό.π., σ. 24.

¹⁰⁶ Ο.π., σ. 183.

¹⁰⁷ Π. Ιστράτι, *Μιχαήλ*, Μεταφραστής: Α. Παντελάκης, Αθήνα 1979: Κάκτος, σ. 138.

¹⁰⁸ Παναΐτ Ιστράτι, *Μεσογειακές Περιπλανήσεις*, ό.π., σ. 10-11.

¹⁰⁹ Π. Ιστράτι, *Μιχαήλ*, ό.π., σ. 11.

Για τη συλλογή των εμπειριών θα χρησιμοποιήσει το αφηγηματικό τέχνασμα του δημοσιογραφικού σημειώματος. Οι σημειώσεις αυτές, αργότερα θα αποτελέσουν το περιεχόμενο των βιβλίων του. Η καταγραφή των εμπειριών θα απεικονιστεί στα έργα του χωρίς να υπάρχει προβληματισμός, αν όλα αυτά που περιγράφει στέκονται στο ύψος των παιδικών του ονείρων για τη Μεσόγειο. Το μοναδικό πράγμα που φαίνεται να τον ενδιαφέρει είναι η αποτύπωση της αλήθειας του ήρωα και κατ' επέκταση του συγγραφέα. Η Ιστράτι παρόλο που ξεκίνησε την αφηγηματική του δράση ως καθαρή μυθοπλασία, με έργα όπως η *Κυρά Κυραλίνα* κατέληξε στη συνέχεια στη συγγραφή αυτοβιογραφικών σελίδων, όπως *Η Ζωή του Αντριάν Ζωγράφι*. Το περιεχόμενο αυτού του έργου αλλά και των έργων *Μεσογειακές περιπλανήσεις*, *Το Μεσιτικό Γραφείο* και *Ο οίκος του Τούρινγκερ* αποτελεί βίωμα που δεν αμφισβητείται ούτε από τον συγγραφέα, αλλά ούτε και από τους ήρωες¹¹⁰. Ανάμεσα στη βεβαιότητα και την αβεβαιότητα που κυλούσε η ζωή του, οδηγήθηκε με τη βιογραφία προς το φανταστικό κόσμο, δίνοντας ταυτόχρονα στη μυθοπλασία του αποχρώσεις της ίδιας του της πραγματικότητας¹¹¹. Η Μεσόγειος καταλήγει να είναι και χώρος αναζήτησης του ίδιου του εαυτού του αλλά και της αληθινής του ταυτότητας¹¹².

Ολόκληρη η ζωή του ήταν μια περιπέτεια, γι' αυτό και όταν την εξιστορεί χρησιμοποιεί τυχαία περιστατικά. Κυρίως, όμως, στη διήγησή του δίνει βαρύτητα στις προσδοκίες των ηρώων του, στις απογοητεύσεις, στους λυγμούς, στις εξομολογήσεις τους, αλλά και στα συμπεράσματά τους. Με το έμφυτο αυτό ταλέντο του καταφέρνει, να δημιουργήσει ένα μοναδικό λογοτέχνημα και να ξεδιπλώσει ταυτόχρονα, το ανήσυχο πνεύμα δημιουργού, που έχει τη δύναμη όμως να συλλαμβάνει βαθυστόχαστα νοήματα¹¹³.

Ο χαρακτήρας του ήταν θυελλώδης. Δεν δίσταζε ποτέ να παραδεχτεί ότι στη ζωή του τον καθοδηγεί ένα είδος τρέλας. Μια τρέλα όμως, που θα τον κάνει να ζήσει τα όνειρό του, να μην υποταχθεί στις άσχημες συνθήκες της ζωής και της σιγουριάς των γνωστών καταστάσεων. Ο πόθος του για ελευθερία τον έκανε να μην ριζώνει πουθενά, καθώς οι ρίζες του στερούν το οξυγόνο και την ελευθερία: «*Η ζωή του θείου Δήμη και των δικών του δεν ήταν παρά ένα είδος σκλαβιάς που άφηνε την ψευδαίσθηση της ελευθερίας. Ότι και αν έβγαζαν με τον ιδρώτα τους το απομυζήσουν τα αιώνια χρέη*

¹¹⁰ *Ο.π.*, σ. 10.

¹¹¹ Παναΐτ Ιστράτι, *Μεσογειακές περιπλανήσεις*, *ό.π.*, σ. 17.

¹¹² *Ο.π.*, σ. 14.

¹¹³ *Ο.π.*, σ. 11.

τους στον ιδιόκτητη γης και το κράτος.»¹¹⁴ και «..Η φύση μην έχοντας συνείδηση

Εικόνα 4:

Π. Ισράτι στη Ρωσία

παραμένει αδιάφορη στον πόνο. Ο άνθρωπος που ας πούμε δεν είναι στερημένος παραμένει αδιάφορος. Εγκλωβισμένος ανάμεσα σε αυτές τις δύο αδιαφορίες ο δυστυχιμένος βλαστημά τον γεννήτορά του και το δημιουργό»¹¹⁵, ενώ «Αυτός είναι ο Μιχαήλ αυτός που τρέφεται με όνειρα.»¹¹⁶

Ο Ισράτι ταξίδεψε πολύ, ερεύνησε τον κόσμο που αγαπούσε και μαζί του τις ψυχές των ανθρώπων. Η αστείρευτη πίστη του στη δύναμη της ψυχής και τον άνθρωπο τον έκανε ιδεαλιστή και αγωνιστή. Διψασμένος για ελευθερία μίσησε οτιδήποτε την καταργεί. Θα μπορούσε να ειπωθεί πως υπήρξε «αδιάφορος» για τις πολύ ωμές πλευρές της ζωής, δεν συμβιβάστηκε για να απαλύνει τον πόνο και αυτό ακριβώς είναι η μεγάλη του αξία. Η ψυχή του παρέμεινε απειθάρχητη και περήφανη: «Αγέρα, αγέρα φίλε και δύναμη του ελεύθερου ανθρώπου»¹¹⁷. Ήταν και ο ίδιος άνεμος που δεν φυλακίζεται και δεν γνωρίζει φραγμούς. Στέκει ακμαίος επιδιώκοντας την ελευθερία όχι μόνο για τον εαυτό του, αλλά και για τους άλλους ανθρώπους και όλη αυτή η διάθεση διοχετεύεται μέσα στο έργο του, σε κάθε λέξη και γραμμή που γραφεί αναδεικνύεται¹¹⁸.

¹¹⁴ Π. Ισράτι, *Κοντίν, ό.π.*, σ. 9.

¹¹⁵ Π. Ισράτι, *Καπετάνισσα*, Α. Παντελάκης, Αθήνα 1980: Κάκτος, σ. 120.

¹¹⁶ Π. Ισράτι *Μιχαήλ*, Α. Παντελάκης, Αθήνα 1980: Κάκτος, σ. 26.

¹¹⁷ Π. Ισράτι, *Τα γαιδουράγκαθα του Μπαραγκάν*, μετ. Ο. Τρέμη, Αθήνα 1979: Κάκτος, σ. 20.

¹¹⁸ Ρίτα Τσιντιλή-Βλήσμα, «Παναΐτ Ισράτι», στο www.ekebi.gr/.../popup.asp?cpage...magazine Περίπλους (12/1/017).

3.2. Παρίσι

Ο Ιστράτι ήταν αναγκασμένος λόγω του ασυμβίβαστου και περιπετειώδους χαρακτήρα του να παίρνει κάθε φορά το δρόμο από την αρχή. Αφού έκλεισε την πρώτη φάση της περιπλάνησής του στην Ανατολή, επεδίωξε να πραγματοποιήσει το άλλο του όνειρο, την εμπειρία του Δυτικού Κόσμου. Το 1913 αναχωρεί για το Παρίσι και συναντάει έναν νέο φίλο, τον Ζωρζ Ιονέσκου, ο οποίος ήταν τσαγκάρης και τον φιλοξενεί στο υπόγειο του σπιτιού του. Εκεί, βρίσκει την ευκαιρία να αποτυπώσει τις σκέψεις σε ένα χαρτί, ενώ ταυτόχρονα διατηρεί τις επαφές του με τους σοσιαλιστές φίλους του¹¹⁹. Επιστρέφει στη Βραΐλα έχοντας ως σκοπό του τη συνέχιση του αγώνα για κοινωνική δικαιοσύνη. Αρθρογραφεί και παράλληλα οργανώνει εργατικά συνδικάτα στα οποία συμμετέχει και δραστηριοποιείται ενεργά. Την ίδια περίοδο θα συναντήσει και την πρώτη του γυναικά, Ζανέτ Μαλτούς, μια συντρόφισσα εβραϊκής καταγωγής, με την οποία θα συνεργαστούν αποτελεσματικά για την επιβίωση και διάδοση των συνδικάτων. Ο γάμος τους όμως δεν στάθηκε επιτυχημένος και διαλύεται τελικά το 1921¹²⁰.

Ο επόμενος σταθμός της περιπλάνησης του στην Δύση είναι η Ελβετία, όπου θα μείνει περίπου πέντε χρόνια. Στο διάστημα αυτό διαβάζει κλασικούς συγγραφείς με τη βοήθεια λεξικών και κάνει οποιαδήποτε δουλεία, που μπορεί να του προσφέρει ένα κομμάτι ψωμί. Το 1918 ξεκινούν για τον Ιστράτι οι μεγάλες του δοκιμασίες της ζωής του με κορυφαία το θάνατο της αγαπημένης του μητέρας. Η κακή κατάσταση της υγείας του τον αναγκάζει να παραμείνει στο σανατόριο της Λοζάνης αρκετό καιρό, ενώ η ψυχολογική του κατάσταση επιδεινώνεται: *«Δεν πίστευα πια σε τίποτα... η ύπαρξή μου φτιαγμένη από την αρχέγονη επιθυμία να γνωρίσω και να αγαπήσω ότι είναι όμορφο, κομματιάζεται από πάθη που τη ρίχνουν τη λάσπη»*¹²¹.

Μέσω του δημοσιογράφου φίλο του, Josue Jehouda, έρχεται σε επαφή με το έργο του Romain Rolland. Διαβάζει με πάθος τα βιβλία του και του απευθύνει ένα εξομολογητικό γράμμα. Στο γράμμα αυτό ο Ιστράτι μιλάει στο μοναδικό άνθρωπο, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, *«που στεκόταν όρθιος, αγνός, μέσα στα πάθη που καταξέσκιζαν και εξευτέλιζαν την Ευρώπη»*. Μέσα στην απελπισία του ζητάει τη

¹¹⁹ Λ. Χρηστάκης, *ό.π.*, σ. 10.

¹²⁰ *Ο.π.*, σ. 10.

¹²¹ Λ. Χρηστάκης, *ό.π.*, σ. 11.

βοήθεια του Romain Rolland, αλλά ατυχεί για άλλη μια φορά και το γράμμα δεν φτάνει στον παραλήπτη του¹²².

Το 1921 επιστρέφει από την Ελβετία στο Παρίσι «απελπισμένος από την φιλία και την τέχνη» όπως γραφεί ο ίδιος¹²³. Η απογοήτευση από το θάνατο της μητέρας τον οδηγεί σε απόπειρα αυτοκτονίας που την επιχειρεί, όταν βρίσκεται στη Νίκαια της Γαλλίας, την 1^η Ιανουαρίου του 1921. Κόβει το λαιμό του μ' ένα ξυράφι σε ένα δημόσιο κήπο, ενώ στην τσέπη του βρίσκεται μια επιστολή προς την εφημερίδα «L'Humanité». Στην επιστολή του χαιρετούσε τη Ρωσική Επανάσταση και αναφερόταν στις ελπίδες που γέννησε ο ρωσικός λαός για έναν καινούργιο κόσμο¹²⁴. Η συγκεκριμένη επιστολή κατέληξε στα χέρια της γαλλικής αστυνομίας και προκάλεσε άσχημες αντιδράσεις, με αποτέλεσμα να εκδοθεί ένταλμα εκδίωξής του από το νοσοκομείο αλλά και να χαρακτηριστεί ανεπιθύμητος.

Ο Ιστράτι για άλλη μια φορά έμεινε μόνος και περιπλανώμενος στους δρόμους. Τη συγκεκριμένη στιγμή όμως, η τύχη θα του χαμογελάσει, καθώς μεσολαβεί ο Φορμάν Ντεσπρέ και το εξομολογητικό του γράμμα, φτάνει στον Romain Rolland. Ο Rolland θα απαντήσει στην επιστολή του Ιστράτι και θα αλλάξει την πορεία της ζωής του: «Δεν ενδιαφέρομαι επειδή είστε δυστυχής, μα γιατί λάμπει μέσα σας η θεία φλόγα της ψυχής... Μη μου γράψετε πια άλλο γράμμα, γράψτε μου βιβλία»¹²⁵. Ακολουθώντας τη συμβουλή του, αφιερώνεται στη συγγραφή και ολοκληρώνει αρκετές από τις νουβέλες του όπως: «Ο θείος Άγγελος», «Ο κυρ- Νικόλας», «Στάσις», «Μιχαήλ», «Κυρά-Κυραλίνα». Τις χειρόγραφες σελίδες τις διαβάζει ο μέντορας του, και δηλώνει ενθουσιασμένος και όταν αργότερα δημοσιεύεται η *Κυρά-Κυραλίνα* την προλογίζει λέγοντας πως πρόκειται για έναν ανατολίτη παραμυθά, έναν ιδιοφυή αφηγητή, έναν «Γκόργκι των Βαλκανίων»¹²⁶.

Η επιτυχία του στο Παρίσι δεν τον θάμπωσε, αντίθετα του μεγάλωσε το αίσθημα της ευθύνης. Με ταπεινοφροσύνη και χωρίς αλαζονεία αποφασίζει να μιλήσει, με όργανο τη μητρική του γλώσσα, στους συμπατριώτες. Επιθυμεί να τους ενθαρρύνει, έτσι ώστε να διεκδικήσουν ένα καλύτερο μέλλον. Μετά από αμέτρητα βάσανα που πέρασε, η αναγνώρισή του

Εικόνα 5: Καζαντζάκης και Ιστράτι

¹²² Ό.π., σ. 11 και Παναΐτ Ιστράτι, *Μεσογειακές Περιπλανήσεις*, ό.π., σ. 184.

¹²³ Λ. Χρηστάκης, ό.π., σ. 10-11.

¹²⁴ Λ. Χρηστάκης, «Βιογραφία», ό.π., σ. 133.

¹²⁵ Ό.π., σ. 133.

¹²⁶ Π. Ιστράτι, *Μεσογειακές περιπλανήσεις*, ό.π., σ. 185.

στο εξωτερικό έχει επιτευχθεί και επιδιώκει να τη χρησιμοποιήσει για να επικοινωνήσει με όσους περισσότερους ανθρώπους μπορεί. Όπως, ο ίδιος χαρακτηριστικά αναφέρει, ότι της απέσπασε της ζωής αυτό το δικαίωμα, χωρίς να του έχει γίνει καμία χάρη. Πάλεψε και κατέκτησε το δικαίωμα να εκφράζεται χωρίς δεσμεύσεις και κυρίως να έχει υποστηριχτές. Η απόφαση του αυτή του δημιουργεί το αίσθημα της ελευθερίας, αλλά ταυτόχρονα τον γεμίζει με υποχρεώσεις (νιτσεική άποψη της ελευθερίας), υποκείμενο υποταγμένο στις ηθικές αξίες του δεσμεύεται να μιλήσει με άκρατη ειλικρίνεια αρχικά προς τον εαυτό του με την αυτοβιογραφία του και έπειτα στον κόσμο¹²⁷. Ο Ιστράτι αναφέρει στον πρόλογο του βιβλίου του *Κυρά-Κυραλίνα* για τον ηρώα του τον Αδριανό Ζωγράφι: «Γιατί διατηρώντας όλη την ελευθερία του, θα τολμήσει μίαν άλλη τόλμη, την τόλμη ν' αγαπήσει και να 'ναι πάντα σ' όλες τις χώρες ο φίλος όλων των ανθρώπων που έχουν καρδιά. Υπάρχουνε λίγοι τέτοιοι μα ο Αδριανός δεν πιστεύει πως η ανθρωπότητα είναι τόσο απέραντη όσο τη νομίζουν»¹²⁸. Εκτός από το ασίγαστο πάθος του για ελευθερία, ο Ιστράτι είχε και ένα άλλο ιερό πάθος, τη φιλία. Θα μπορούσε όλο το έργο του, όπως και η ζωή του να είναι αφιερωμένη στην φιλία (βιογραφία Ν. Καζαντζάκη).

Από εκείνη τη στιγμή και μετά βρίσκεται σε δημιουργική έξαρση, δημοσιεύει σε εφημερίδες και περιοδικά. Γράφει τους *Χαϊντούκους*. Ταυτόχρονα γνωρίζει κορυφαίους συγγραφείς όπως τους Σαντοβεάνου, Γκαλακτιόν και Μποτέζ¹²⁹. Το 1924 παντρεύεται την Άννα Μουνχ από την Αλσατία και το 1925 επιστρέφει στη Ρουμανία και δέχεται σκληρή επίθεση από τον τύπο. Επιστρέφει πάλι στο Παρίσι το Νοέμβρη του 1925¹³⁰. Η δραστηριότητά του στο Παρίσι επεκτείνεται σε διαλέξεις, αλλά και δημοσιεύσεις σε εφημερίδες όπως η «Paris Soir» και «Quotidien de Paris». Σε μια από τις διαλέξεις στη Γενεύη (για το ρόλο της Τέχνης και των καλλιτεχνών) γνωρίζει την Μαρί - Λουίζ Μπω, γνώστη ως Μπιλιλί, ενώ ήταν ακόμη παντρεμένος. Η Μπιλιλί έπαιξε μαζί του, τον εκμεταλλεύτηκε οικονομικά και τον πλήγωσε. Η σχέση αυτή στάθηκε η αφορμή για να του κλονίσει την πίστη του στον έρωτα¹³¹.

¹²⁷ Ρίτα Τσιντιλή-Βλήσμα, «Παναΐτ Ιστράτι», στο www.ekebi.gr/.../popup.asp?cpage...magazine Περίπλους (12/1/017).

¹²⁸ Παναΐτ Ιστράτι, *Κυρά-Κυραλίνα*, μετ. Μίλιος Χουρμούζιος, Αθήνα 1925: Ακαδημαϊκό Διεθνές Βιβλιοπωλείο (1η έκδοση) και 1927 (2η έκδοση).

¹²⁹ *Ο.π.*, σ. 186-187.

¹³⁰ *Ο.π.*, σ. 188.

¹³¹ Ρίτα Τσιντιλή-Βλήσμα, «Παναΐτ Ιστράτι», στο www.ekebi.gr/.../popup.asp?cpage...magazine Περίπλους (12/1/017).

Τελικά, ο Ιστράτι μετατρέπεται σε άνθρωπο που λαχταράει με πάθος να ακούσει μια φιλική φωνή, να σφίξει το χέρι ενός αληθινού ανθρώπου. Είναι ο άνθρωπος που τοποθετεί πάνω απ' όλα τη φιλία και την προσφορά στο συνάνθρωπο και κατ' επέκταση στην κοινωνία. Όλο το έργο του διακατέχεται από πάθος για ελευθερία και έρωτα. Αδιαφορεί για τη δόξα, το μόνο που θέλει ως εφόδιο είναι ένας φίλος, ένας σύντροφος, που θα επιχειρήσουν μαζί τη μεγάλη περιπέτεια της ζωής. Παραδίδεται και αγκαλιάζει μια ψυχή που μέσα στην αναταραχή, στην αβεβαιότητα και την ασχήμια της ζωής, δεν το βάζει κάτω, αλλά ορθώνει το κεφάλι, βάζει φωτιά σε όλες τις ελπίδες και πυρπολεί ολόκληρο τον κύκλο της μοίρας του¹³².

Χαρακτηρίζει τον εαυτό του επαναστατημένο και όχι επαναστάτη. Αιτιολογεί αυτόν τον χαρακτηρισμό εξηγώντας ότι ως ιδιοσυγκρασία είναι χαοτικός, χωρίς τάξη, συνοχή και αυτοέλεγχο. Ο επαναστάτης από την άλλη, πρέπει να έχει τον έλεγχο της κατάστασης και ένα συγκριμένο πρόγραμμα δράσης και κυρίως να μένει πιστός στην ιδέα του. Ο Ιστράτι επομένως δεν μπορεί, παραμένει ένας ταξιδευτής, ένας απειθάρχητος ονειροπόλος¹³³.

3.3. Ρωσία

Το 1927 ο Ιστράτι αναχωρεί για τη Μόσχα μετά από πρόσκληση για τον εορτασμό των δέκα χρόνων από την επανάσταση, επισκέπτεται την Ουκρανία, την Γεωργία, τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας¹³⁴, ενώ τα βιβλία του μεταφράζονται και δημοσιεύονται στα Ρωσικά. Για άλλη μια φορά αφήνει πίσω του τις μικρές βεβαιότητες που του προσέφερε ο δυτικός κόσμος και επιδίδεται σε νέες περιπέτειες στη «Νέα Γη», όπως αποκαλεί τη Ρωσία. Αποχαιρέτα το δυτικό πολιτισμό γιατί θεωρεί ότι σαπίζει από ατιμία και αδικία. Επιθυμεί να δουλέψει και να μεταμορφώσει μαζί και τον Ανδριανό Ζωγράφι, επιθυμεί να θάψει τον Ρουμάνο Ανδριανό και να τον αναστήσει ως μπολσεβίκο Ανδριανό. Ο μικρός ατομικός ρυθμός της ζωής του έφτασε η ώρα να ενωθεί με τον μεγάλο παγκόσμιο ρυθμό της Ρωσίας. Η

Εικόνα 6. Π. Ιστράτι στη Ρωσία

¹³² Λ. Χρηστάκης, *ό.π.*, «Βιογραφία», σ. 135.

¹³³ *Ο.π.*, σ. 136.

¹³⁴ Λ. Χρηστάκης, *ό.π.*, «Βιογραφία», σ. 14.

ελπίδα ξαναγεννιέται τη δεδομένη στιγμή που βρίσκει τις πυκνές και σταθερές μάζες του τεράστιου λαού¹³⁵.

Μεγάλο το ρίσκο για έναν Ανδριανό που δεν μπορεί να εναρμονίσει τη δύναμή του με την αλλοπρόσαλλη επιθυμία του. Μπορεί ή δεν μπορεί, δεν το γνωρίζει. Φοβάται αλλά ταυτόχρονα έλκεται από το ρίσκο.

Εκεί θα γνωρίσει τον Καζαντζάκη και θα γίνουν φίλοι. Και οι δυο είχαν κοινά ιδανικά και ιδέες, που όμως διέφεραν, σε αρκετά σημεία, από τον Μπολσεβικισμό. Ο Καζαντζάκης ήταν άνθρωπος εγκεφαλικός και οραματιζόταν κάτι μετακομμουνιστικό, ενώ ο Ιστράτι βαθιά συναισθηματικός τον ονειρευόταν όπως ήταν στο ξεκίνημα. Ο Ιστράτι ήταν αποφασισμένος να μείνει και να εργαστεί στη Ρωσία, αλλά καθώς ήταν ως χαρακτήρας αρκετά ανεδαφικός, απογοητεύτηκε από την εφαρμογή των ιδεών του κομμουνισμού. Τον Μάρτη όταν θα γυρίσουν Ιστράτι και Καζαντζάκης μαζί πάλι στη Ρωσία, οι διαφορές των απόψεών τους θα ενταθούν και θα επέλθει η τελική ρήξη μεταξύ τους.

Το 1929 ο Ιστράτι θα εκδώσει το βιβλίο του *Προς την άλλη φλόγα*, μέσα στο οποίο ασκεί κριτική στη σταλινική Ε.Σ.Σ.Δ. Ακολουθούν χρόνια απελάσεων, διωγμών, φυλακίσεων και κατηγοριών από τον αριστερό τύπο της Γαλλίας, για προδοσία. Σε λίγο έρχεται και η παρεξήγηση, ρήξη και διακοπή της αλληλογραφίας με τον Ρομαίν Ρολάν. Ωστόσο, στα τελευταία χρόνια της ζωής του θα επαναλάβει αλληλογραφία με τον Καζαντζάκη και τον Ρομαίν Ρολάν¹³⁶. Ο Ιστράτι απογοητεύεται από τη σταλινική Ρωσία και στις αρχές της δεκαετίας του 1930 επιστρέφει στη Ρουμανία όπου και έμεινε μέχρι το θάνατο του, στις 16 Απριλίου 1935¹³⁷.

3.4. Ελλάδα

Το 1928 ο Ιστράτι επισκέπτεται την Ελλάδα προσκεκλημένος από πολιτικούς και λογοτέχνες και δίνει διάλεξη στο θέατρο «Αλάμπρα», με θέμα τις εμπειρίες από το

¹³⁵ *Ο.π.*, σ. 137.

¹³⁶ *Ο.π.*, σ. 138-140.

¹³⁷ Zamfir, B. «Παναΐτ Ιστράτι», μτφ. Ροβίθη Χ., *Encyclopedia of the Hellenic World, Black Sea*, διαθέσιμο στο: <http://blacksea.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=11548>. (πρόσβαση τις 17/2/2017).

σοβιετικό πείραμα. Στην ίδια διάλεξη μίλησαν ο Δημήτριος Γληνός και ο Νίκος Καζαντζάκης. Ο Ιστράτι, με την ομιλία του ενθουσίασε τόσο το ακροατήριό του, ώστε

Εικόνα 7: Νίκος Καζαντζάκης, Παναΐτ Ιστράτι (δεξιά) και Ν. Καστρινός στη Θεσσαλονίκη

(29 Δεκεμβρίου 1927)

τελειώνοντας τη διάλεξη, ακολούθησε μεγάλη διαδήλωση στην Πλατεία Κάνιγγος. Υπήρξαν έντονες αντιδράσεις και από τις δυο πλευρές, κυβερνητικούς και μη, ενώ κατηγορήθηκε για «κοινωνική διχόνοια» και «κουμμουνιστική δράση». Τα επεισόδια τελείωσαν με την επέμβαση της αστυνομίας και έγινε τόσο μεγάλη αναταραχή που οδήγησε στην απέλαση του Ιστράτι, και στην παραπομπή σε δική του Γληνού και του

Καζαντζάκη. Ο Ιστράτι φυγαδεύεται από τον Καζαντζάκη και απομονώνεται σε ένα δωμάτιο στην Κηφισιά. Αφιερώνεται πάλι στην συγγραφή των διηγημάτων του και ολοκληρώνει τα «Γαϊδουράγκαθα του Μπαραγκάν» και το «Σημειώσεις και ρεπορτάζ κάποιου αλήτη του κόσμου». Φεύγοντας από την Αθήνα το 1928 θα περάσει από τη Θεσσαλονίκη και θα συνενυρεθεί με δημοσιογράφους και διανοομένους της εποχής. Οι θεσσαλονικείς δεν ανταποκρίθηκαν κατά την διάρκεια της ομιλίας του με τον ίδιο ενθουσιασμό, όπως οι Αθηναίοι, πιθανότατα επειδή δεν καταλάβαιναν τη γλώσσα του¹³⁸.

Παραθέτουμε ένα αυτούσιο κομμάτι από την ομιλία του Ν. Καζαντζάκη στην αίθουσα «Αλάμπρα», και μια επιστολή του Ιστράτι προς τον Καζαντζάκη τα οποία είναι αποκαλυπτικά της σχέσης τους. Ν. Καζαντζάκη: *«Όλες οι αφηρημένες ιδέες υπηρετούν τη μεγάλη, απλοϊκή ψυχή του. Δεν είναι κομμουνιστής ή αστός, εργάτης ή διανοούμενος. Ζει πέρα από τις εφήμερες τούτες ετικέτες της σύγχρονης φρασεολογίας. Είναι απλούστατα η ψυχή, που μέσα σ' ένα ανθρώπινο σώμα μάχεται για λευτεριά. Σήμερα η μάχη αυτή ονομάζεται κομμουνισμός. Ο Ιστράτι ακούει τη λέξη και πολεμάει να της δώσει τη θερμότητα της καρδιάς του. Τον θυμάμαι όταν γυρίζαμε στη Ρωσία, πώς περιφρονούσε το λογικό διάγραμμα και την οικονομική έκφραση της ιδέας. Ένα μόνο τον ενδιέφερε: ο άνθρωπος ο ζωντανός, ο θερμός λόγος, η άμεση επαφή. Στο Κίεβο, μερόνυχτα πολλά, ακούγαμε ανθρώπους - απλοϊκούς εργάτες, Έλληνες, Ρουμάνους, Ρώσους - να μας διηγούνται τι είδαν τα μάτια τους στην Επανάσταση, πόσο πόνεσαν και τώρα πώς*

Εικόνα 8: Ν. Καζαντζάκης - Π. Ιστράτι στην Ελλάδα

¹³⁸ Λ. Χρηστάκης, *ό.π.*, Ένας συγγραφέας, σ. 25, 26 και 29.

ζουν και πώς πιστεύουν. Ο Ιστράτι σκυμμένος ακούει, όλη του η καρδιά έτρεμε, ανέβαινε σιγά -σιγά και σχηματιζόταν μέσα του όλη η Ρωσία, η μαρτυρική, η ματωμένη, η σταυρωμένη, η μόνη ελπίδα της γης.»¹³⁹

Επιστολή του Π.Ι. από Μπέκοβο 24/5/1928 προς τον Καζαντζάκη:

«Αγαπητέ συνταξιδιώτη,

Για πρώτη φορά έχω ένα κείμενο σου, που περίμενα πολύ καιρό και που αντανακλά την ψύχη σου. Είναι τα δυο γράμματα σου που είναι τέλεια. Είσαι εσύ ο ίδιος. Το να γραφείς, να εκφράζεσαι με τέλεια δύναμη, τέτοια ακρίβεια, τέτοια λάμψη είναι σαν να νικάς τον θάνατο και να θριαμβεύεις στη ζωή! Θα Θέλα να μπορώ να σ' αγκαλιάσω αυτή τη στιγμή. Έλα γρήγορα ο σύντροφος σου.»¹⁴⁰

Ο Ιστράτι τελικά κατηγόρησε και απέρριψε την πολιτική της Ρωσίας. Η στάση του αυτή έφερε θύελλα αντιδράσεων στους αριστερούς καθώς, όπως υποστήριζαν μεταλλάχθηκε από ενταγμένο, ορθόδοξο μαρξιστή στο πιο αδυσώπητο εχθρό, σε προδότη, κατάσκοπο κτλ. Οι άνθρωποι όμως που τον γνώρισαν καλά διατείνονταν ότι απομακρύνθηκε από τη αριστερή ιδεολογία, λόγω της έμφυτης ειλικρίνειας του, του άκαμπτου χαρακτήρα του, που δεν μπορούσε να δεχτεί συμβιβασμούς ή παραχωρήσεις. Η αλλαγή του αυτή δικαιολογεί και τις διαμάχες που είχε με τον Ν. Καζαντζάκη, παρόλο που τους έδενε μια βαθιά και εξαιρετική φιλία. Η Φιλία τους άντεξε στο χρόνο και στις αντιπαλότητες τους επειδή και οι δυο πίστευαν ακράδαντα ότι πέρα από ματαιοδοξίες, πέρα από ιδεώδη, πέρα από τις επιλογές που κάνουμε κατά μια στιγμή ή άλλη της ζωής μας, το μόνο που έχει σημασία είναι ο «Άνθρωπος»¹⁴¹.

Ο Ασημάκης Πανσέληνος αναφέρει τον ενθουσιασμό με τον οποίο έγινε δεκτός ο Ρουμάνος συγγραφέας όταν είχε επισκεφθεί την Ελλάδα το 1927, προσκεκλημένος σε μια ομιλία όπου παρευρίσκονταν και ο Νίκος Καζαντζάκης. Τα δύο του έργα, η *Κυρά Κυραλίνα* και ο *Μπάρμπα Αγγέλης*, είχαν ήδη μεταφραστεί στα ελληνικά. Με την ίδια εκτίμηση στα λόγια του τον περιγράφει και ο Γιάννης Ρίτσος, αναφερόμενος μάλιστα στον Ιστράτι ως τον «μεγάλο προστάτη των αδικημένων». Η ελληνορουμανική καταγωγή του συγγραφέα ήταν στα μάτια των Ελλήνων λογοτεχνών η πιστοποίηση των πνευματικών δεσμών που ένωναν τις δύο χώρες¹⁴².

¹³⁹ Ν. Καζαντζάκης, «Ολόκληρη η ομιλία - Τι γίνεται στη Ρωσία», <http://tvxs.gr/news/taksidia-sto-xrono/i-istoriki-omilia-toy-kazantzaki-gia-ti-sobietiki-enosi-poy-odigise-sti-diok> (20/6/2017).

¹⁴⁰ Π. Ιστράτι, *Προς την άλλη φλόγα*, μετ. Κ. Κριτσίνης, Αθήνα 1987: Κάλβος, σ. 161.

¹⁴¹ Ν. Καζαντζάκης, Ολόκληρη η ομιλία - Τι γίνεται στη Ρωσία, <http://tvxs.gr/news/taksidia-sto-xrono/i-istoriki-omilia-toy-kazantzaki-gia-ti-sobietiki-enosi-poy-odigise-sti-diok>.

¹⁴² «Θ' αγαπιέται πάντα ο μεγάλος προστάτης των αδικημένων». Βλέπε Γιάννης Ρίτσος, www.ekebi.gr/.../popup.asp?cpage...magazine (12/1/017).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄: ΠΑΝΑΪΤ ΙΣΤΡΑΤΙ - ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Οι δύο λαοί, ελληνικός και ρουμανικός, είχαν από πολύ παλιά διάλογο επικοινωνίας. Ο ρουμανικός πολιτισμός δέχθηκε πολλές επιρροές από τον ελληνικό κυρίως, λόγω της μακραίωνης ελληνικής παρουσίας στο ρουμανικό έδαφος. Η αρχαία ελληνική αλλά και η σύγχρονη λογοτεχνία έχουν ευρύ κοινό στη Ρουμανία, ενώ υπάρχει αυξημένο ενδιαφέρον για τους Έλληνες συγγραφείς. Ειδικότερα ο Νίκος Καζαντζάκης διαβάζεται πολύ και κυρίως συνδυαστικά με τον Ιστράτι εξαιτίας της φιλίας τους και το κοινό ενδιαφέρον τους για τη Ρωσία και την Οκτωβριανή επανάσταση.

Η μετάβαση από τον 19^ο στον 20^ο αιώνα αποτέλεσε μια εποχή διαμόρφωσης του σύγχρονου ρουμανικού και ελληνικού κράτους. Αμφότερα τα κράτη, αποδεσμεύονται από τον ζυγό των Οθωμανών Τούρκων και βάζουν τις βάσεις για την αναδιοργάνωση των θεσμών τους. Αυτή βέβαια η πορεία πραγματοποιήθηκε μέσα από ετερόκλητες και συχνά ταραχώδεις εξελίξεις. Σε κάθε περίπτωση όμως η πορεία αυτή αποτελούσε έκφραση της απομάκρυνσης από το πρόσφατο παρελθόν. Η παράδοση βέβαια είχε πολύ ισχυρή επιρροή και ενδεχομένως να ήταν απαραίτητο μέσο για την αναζήτηση νέων προσανατολισμών. Και στα δύο κράτη το γεγονός αυτό αποτέλεσε το αίτημα ενός σημαντικού τμήματος της λογοτεχνίας. Η αποδέσμευση από παραδοσιακές φόρμες και θέματα και η αναζήτηση νέας θεματολογίας μέσα από την σύγχρονη πραγματικότητα εντός και εκτός των συνόρων στη λογοτεχνία φάνηκε να κυριαρχεί την περίοδο εκείνη και στους δυο λαούς, χωρίς αυτό να σημαίνει και το τέλος του διάλογου με το παρελθόν. Με την παρακάτω ανάλυση θα γίνει προσπαθεί να εντοπιστούν τα στοιχεία εκείνα που αποτυπώνουν την πνευματική παράδοση των δύο λαών αλλά και τις επιδράσεις των καιρών τους πάνω στους ήρωες Αδριανό Ζωγράφου και Ζορμπά των δύο σπουδαίων καλλιτεχνών της εποχής εκείνης, του Παναΐτ Ιστράτι και του Νίκου Καζαντζάκη.

Η ιστορία η γεωγραφική θέση των δυο λαών καθώς και η συνύπαρξη τους επί πολλούς αιώνες μέσα σε κοινά γεωγραφικά σχήματα, όπως ήταν η μακρόχρονη συμβίωση τους μέσα στη βυζαντινή αυτοκρατορία και κατόπιν κάτω από τον τουρκικό

ζυγό που τους δημιούργησαν κοινές οικονομικές συνθήκες¹⁴³. Θα ακολουθήσει όπως έγινε και για την Ρουμάνια στην εποχή του Ιστράτι μια ανάλογη ιστορική και λογοτεχνική ανασκόπηση της εποχής που έζησε ο Καζαντζάκης, καθώς κρίνεται απαραίτητο για την κατανόηση των συγκρίσεων και διακρίσεων μεταξύ των δυο λογοτεχνών.

4.1. Η Ελλάδα στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Για το ελληνικό έθνος, ο 19^{ος} αιώνας ήταν μια περίοδος διαμόρφωσης και ολοκλήρωσης της εθνικής ταυτότητας. Το πρόβλημα της συνέχειας του ελληνικού έθνους, όπως ακριβώς εντοπίστηκε και στο ρουμανικό έθνος, διευθετήθηκε από τους ιστοριογράφους Σ. Ζαμπέλιο, Κ. Παπαρηγόπουλο αλλά και τον Α. Κοραή. Η Σύνδεση των αρχαίων Ελλήνων με τους Έλληνες της Βυζαντινής περιόδου που φτάνουν στα νεότερα χρόνια δηλαδή, η τριμερής κατανομή των Ελληνισμών αποτέλεσε μια πολιτική στόχευση καθοριστική για την μετέπειτα εξέλιξη του έθνους- κράτους.¹⁴⁴

Γύρω στο 1880 παρατηρείται μια πνευματική ακμή κάτω από την επιρροή και των ιδεών που επικρατούσαν στα δυτικό-ευρωπαϊκά κράτη¹⁴⁵. Την ίδια εποχή πραγματοποιήθηκε μια σημαντική δημογραφική αύξηση εντός συνόρων. Το 1881, με βάση κάποιες στατιστικές, ο πληθυσμός της Ελλάδας ανέρχονταν στα 2.187.208 από μόλις 752.077 το 1838. Σε αυτό συνέβαλε και η προσάρτηση των εδαφών της Θεσσαλίας αλλά και μια γενικότερη οικονομική πρόοδος που έλαβε χώρα από τη δεκαετία του 1860 και έπειτα¹⁴⁶. Στην Αθήνα, που ήταν η πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους από το 1830, ο πληθυσμός τριπλασιάστηκε από το 1880 έως το 1907. Εξέλιξη η οποία οφείλονταν μεταξύ άλλων στη συγκέντρωση των διοικητικών μηχανισμών αλλά και αρκετών οικονομικών δραστηριοτήτων στην ελληνική πρωτεύουσα¹⁴⁷.

Τα τέλη του 19^{ου} αιώνα σηματοδοτούν για την Ελλάδα μια φάση μεταβατικού χαρακτήρα. Η μετάβαση αυτή σχετίζονταν με τον μετασχηματισμό των κοινωνικών και οικονομικών δομών. Σταδιακά η αστική τάξη άρχισε να αποδεσμεύεται από τις παραδοσιακές σχέσεις της με θύλακες του παρελθόντος, όπως οι πρόκριτοι αλλά οι

¹⁴³ Σ. Μυριβήλης, *Ανθολογία Ρουμάνων Πεζογράφων*, «Εισαγωγή», μεταφρ Α. Δικταίου, Αθήνα 1963: Φέξη, σ. 12-15.

¹⁴⁴ Δ. Σταματόπουλος, *ό.π.*, σ. 203.

¹⁴⁵ Κρεμμύδας Βασίλης, *Νεότερη ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή*, Αθήνα 1981: Γνώση, σ. 30-35.

¹⁴⁶ *Ο.π.*, σ. 42.

¹⁴⁷ *Ο.π.*, σ. 44.

αστοί γαιοκτήμονες. Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και κατά το πέρασμα στον 20^ο το ελληνικό κράτος, με βάση την οικονομική ανάπτυξη που πραγματοποιήθηκε, αρχίζει να εκσυγχρονίζεται. Αυτό, σε κοινωνικό επίπεδο, μεταφράζεται στην άνοδο της αστικής τάξης¹⁴⁸.

Από το 1860 μέχρι και το 1892 -έτος κατά το οποίο κηρύχθηκε η πτώχευση- η βιομηχανία γνώρισε μια σημαντική πρόοδο, όχι όμως αρκετή ώστε να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες για τον ριζικό μετασχηματισμό των παραγωγικών δυνάμεων¹⁴⁹. Μεγάλη ώθηση δόθηκε κατά τη δεκαετία 1882-1892 στον εκσυγχρονισμό των δικτύων συγκοινωνίας. Νέοι δρόμοι κατασκευάστηκαν και το σιδηροδρομικό δίκτυο επεκτάθηκε. Παράλληλα, η κυβέρνηση Τρικούπη επεδίωξε την προσέλκυση ξένων επενδυτικών κεφαλαίων για την τόνωση της εγχώριας επιχειρηματικότητας. Ωστόσο, πολλά από τα χρηματικά ποσά που δαπανήθηκαν για τα έργα εκσυγχρονισμού επιβάρυναν τον κρατικό προϋπολογισμό¹⁵⁰.

Το ελληνικό κράτος μπήκε σε δοκιμασίες μετά την πτώχευση που κήρυξε η κυβέρνηση του Χαρίλαου Τρικούπη το 1893. Η Ελλάδα βρισκόταν εν μέσω της δυσμενούς οικονομικής κατάστασης στο εσωτερικό και των πιέσεων που προέρχονταν από το εξωτερικό για την διαχείριση του χρέους της¹⁵¹. Οι συνέπειες της πτώχευσης έπληξαν τόσο την οικονομική όσο και την κοινωνική ευρωστία του ελληνικού κράτους. Το 1895 οι εκλογές που διεξήχθησαν ανέδειξαν την κυβέρνηση Δεληγιάννη στην εξουσία.

Τα τέλη του 19^{ου} αιώνα επισκιάστηκαν επίσης από την ελληνοτουρκική σύρραξη με αφορμή το λεγόμενο Κρητικό Ζήτημα, μια που η Κρήτη βρισκόταν ακόμη κάτω από τον τουρκικό ζυγό. Η κατάσταση εκτονώθηκε με την κατάπαυση του πυρός στις 7 Μαΐου 1897, αλλά οι όροι της συνθήκης που υπεγράφησαν στην Κωνσταντινούπολη στις 22 Νοεμβρίου του ίδιου έτους ήταν δυσμενείς για το ελληνικό κράτος¹⁵².

Η επανάσταση του 1909 σηματοδότησε την αρχή ενός σημαντικού βήματος για τη ριζική αναδιοργάνωση του ελληνικού κράτους μετά από τα τεράστια

¹⁴⁸ *Ο.π.*, σ. 52.

¹⁴⁹ Βεργόπουλος, Κ. & Τσουκαλάς, Κ. (1977, 2000), «Πολιτική των κυβερνήσεων και προβλήματα από το 1881 ως το 1895», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΔ', σ. 39-87, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1977.

¹⁵⁰ Παπαρηγόπουλος, Κ. (2010), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 24, 1892-1922, Αθήνα: Εκδόσεις 4π., σ. 152.

¹⁵¹ *Ο.π.*, σ. 153.

¹⁵² *Ο.π.*, σ. 155.

προβλήματα που επέφερε η πτώχευση στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Η εποχή αυτή ωστόσο σημαδεύθηκε από εντάσεις που παρουσιάστηκαν τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η εθνική έξαρση, οι πολιτικές αναταράξεις και μια δεκαετή πολεμική κατάσταση οριοθέτησαν το ιστορικό πλαίσιο της πορείας που διέγραψε το ελληνικό κράτος, περίπου μέχρι το 1935. Παρόλα τα προβλήματα που επέφεραν οι πολιτικές και πολεμικές διαμάχες, το κράτος κατάφερε να εκσυγχρονιστεί. Παράλληλα, η άνοδος της αστικής τάξης, σηματοδότησε την εισαγωγή των μελών της στο πεδίο της πολιτικής¹⁵³.

Η Επανάσταση του 1909 και η επικράτηση της κυβέρνησης Βενιζέλου προεξοφλούσε μέχρι ένα βαθμό την άνοδο της αστικής τάξης, εξέλιξη η οποία είχε ήδη ξεκινήσει από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και κατά τις αρχές του 20^{ου} πήρε τη μορφή μιας οριστικής επικράτησης των αστών επί των παραδοσιακών κοινωνικών στρωμάτων¹⁵⁴.

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913) ήταν από τα γεγονότα που σημάδεψαν την ζωή του ελληνικού έθνους στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η επικράτηση των Νεότουρκων το 1908 είχε φέρει την Ελλάδα ενώπιον μιας περισσότερο επιθετικής και εθνικιστικής πολιτικής της Τουρκίας. Το πλαίσιο έγινε πιο ασφυκτικό και οι συνθήκες περισσότερο αντίξοες με την έναρξη του Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου το 1914. Σε όλα αυτά, ήρθε να προστεθεί το 1919 η εθνική επανάσταση της Τουρκίας, η οποία αμφισβητούσε τις ελληνικές εδαφικές κτήσεις στην περιοχή της Μικράς Ασίας. Η Μικρασιατική καταστροφή το 1922 σηματοδότησε την εξαφάνιση του μικρασιατικού ελληνισμού, ενώ η Συνθήκη της Λωζάννης, στις 24 Ιουλίου 1923, στην ουσία διαμόρφωσε τον οριστικό χαρακτήρα των εδαφικών σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας ως έχει μέχρι σήμερα¹⁵⁵.

Από το 1909 παρατηρείται μια ανάπτυξη του βιομηχανικού τομέα, κυρίως λόγω της προσέλκυσης ξένου κεφαλαίου. Η αναπτυξιακή αυτή περίοδος θα διαρκέσει σχεδόν μέχρι το 1935. Η κινητικότητα της βιομηχανίας τόνωσε την προσφορά εργατικής δύναμης. Ωστόσο αυτή η πρόοδος λειτούργησε επιβαρυντικά στα εργατικά στρώματα καθώς επέβαλλε ένα καθεστώς χαμηλού κόστους παραγωγής, εξαιτίας της φθηνής εργατικής δύναμης, και υψηλού ποσοστού κέρδους. Παράλληλα, ο μεγάλος *Διχασμός* που διαγράφηκε στο πολιτικό επίπεδο μεταξύ του βασιλιά και του πρωθυπουργού

¹⁵³ Β. Κρεμμύδας, *ό.π.*, σ. 52.

¹⁵⁴ *Ο.π.*, σ. 55.

¹⁵⁵ *Ο.π.*, σ. 56.

Βενιζέλου, εγκαινίασε μια μακρά περίοδο αστάθειας και συγκρούσεων που διαγράφονταν σε όλο το φάσμα της ελληνικής κοινωνίας¹⁵⁶.

Σε αντίθεση με το οικονομικό επίπεδο, οι εξελίξεις στο πολιτικό επίπεδο σηματοδότησαν μια ταραγμένη περίοδο για την Ελλάδα. Το 1911 τέθηκε σε ισχύ το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1864. Μεταξύ άλλων εισήχθηκε η προστασία της ατομικής ελευθερίας, αναδιοργανώθηκαν οι γραφειοκρατικοί μηχανισμοί του κράτους και του στρατού. Σε γενικές γραμμές η ανάδυση της αστικής τάξης επηρέασε σημαντικά την διαμόρφωση ενός κράτους δικαίου, το οποίο είχε ως βάση την πολιτική ιδεολογία της. Η επανάσταση των βενιζελικών αξιωματικών με την καθοδήγηση του Νικολάου Πλαστήρα ανάγκασε τον βασιλιά Κωνσταντίνο να παραδώσει το θρόνο του. Έτσι το 1923 η βασιλεία καταργήθηκε από την Εθνοσυνέλευση σηματοδοτώντας την εκκίνηση της πρώτης Ελληνικής Δημοκρατίας, εποχής που σημαδεύθηκε από την πολιτική αστάθεια¹⁵⁷.

4.2. Η Ελληνική Λογοτεχνία στην εποχή του Ιστρούτι

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα το λογοτεχνικό πλαίσιο στην Ελλάδα ήταν ήδη διαμορφωμένο κάτω από την επίδραση των ιδεών του ρομαντισμού. Το εθνικό πνεύμα που χαρακτήρισε τις λογοτεχνικές τάσεις εκείνης της εποχής, ήταν συνυφασμένο με στοιχεία του ρομαντικού κινήματος. Σημαντικές ήταν οι γαλλικές επιδράσεις στη διαδικασία αυτή. Ωστόσο η εποχή αυτή σηματοδότησε και την αρχή του τέλους για ένα φαινόμενο που κράτησε περίπου για πενήντα χρόνια (1830-1880). Ο ελληνικός ρομαντισμός είχε αναδείξει έργα σπουδαίων συγγραφέων όπως ο Σολωμός, αλλά άρχισε να φθίνει. Παρόλα αυτά είχε προετοιμάσει γόνιμα το έδαφος για τη νέα λογοτεχνία¹⁵⁸.

Η νέα αυτή λογοτεχνία διαμορφώθηκε μέσα από το έργο της λεγόμενης Αθηναϊκής Σχολής και τις δημιουργίες επιφανών Ελλήνων συγγραφέων όπως ο Κωστής Παλαμάς. Τα έργα αυτά εξέφραζαν την ανάγκη και την επιθυμία των καλλιτεχνών για μια λογοτεχνική ανανέωση. Οι συγγραφείς αναζητούσαν κάτι καινούριο. Οι *Στίχοι* του Νίκου Καμπα και οι *Ιστοί της Αράχνης* του Γεώργιου Δροσίνη,

¹⁵⁶ Ο.π., σ. 58.

¹⁵⁷ Ο.π., σ. 63.

¹⁵⁸ Κ. Θ. Δημαράς (2000), *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες μας ως την εποχή μας*, Αθήνα: Γνώση, σ. 111.

αντανακλούσαν αυτές τις αναζητήσεις της «γενιάς του 1880». Οι αναζητήσεις αυτές στράφηκαν καταρχήν κατά του ρομαντισμού. Στόχος τους ήταν η ανάδειξη της απλότητας και της οικειότητας και χαρακτηρίστηκαν από μια στροφή στην καθημερινότητα¹⁵⁹.

Οι επιρροές της Δυτικής Ευρώπης ήταν σαφώς αισθητές. Κάτω από την επίδραση του γαλλικού κυρίως παρνασσισμού, οι Έλληνες συγγραφείς υιοθέτησαν τεχνικές που σχετίζονταν με τον ρυθμικό και μελωδικό σχεδιασμό των στίχων, την στιχουργική επιμέλεια και την έντεχνη μορφή των στροφών¹⁶⁰. Εξίσου αισθητές ήταν ωστόσο και οι επιρροές μιας άλλης σχολής, προερχόμενη από τον ελλαδικό χώρο. Η Επτανησιακή Σχολή αν και εν μέρει στράφηκε κατά της «κενότητας» που χαρακτηρίζει την Αθηναϊκή σχολή εξαιτίας της παρουσίας κάποιων ρομαντικών στοιχείων, εντούτοις προσέφερε ένα σημαντικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο χτίστηκε η παράδοση της Αθηναϊκής Σχολής¹⁶¹.

Η παράδοση ωστόσο δεν είχε εκλείψει εντελώς. Οι νέες λογοτεχνικές αναζητήσεις σηματοδοτούσαν μια μεταστροφή σε περισσότερο ρεαλιστικές τάσεις. Τάσεις που σχετίζονταν με την ανάδειξη του νεοκλασικισμού. Η αμφιταλάντευση μεταξύ παλιού και νέου συνέχισε να είναι παρούσα στο μεταίχμιο του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα σε συγγραφείς όπως ο Αριστομένης Προβελέγκιος από τη Σίφνο και ο Ιωάννης Παπαδιαμαντόπουλος (1856-1910)¹⁶².

Η φυσιογνωμία του Κωστή Παλαμά (1859-1943) αναμφίβολα κυριάρχησε στο λογοτεχνικό πλαίσιο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}. Από τις βασικές μορφές της «γενιάς του 1880», το πρώιμο έργο του ήταν αντιπροσωπευτικό της Αθηναϊκής Σχολής, εμπεριέχοντας ωστόσο και στοιχεία από την παράδοση του Σολωμού. Στις *Πατρίδες* (1895) έγιναν αισθητές οι επιρροές του Παρνασσισμού ενώ αργότερα με το έργο *Τάφος* (1898) θεωρείται πως πραγματοποιήθηκε το άνοιγμα προς το συμβολισμό¹⁶³.

Αυτή η μεταστροφή από το ρομαντισμό και η προσήλωση στο οικείο και στο απλό απασχόλησε και την πεζογραφία. Σταδιακά άρχισε να εγκαταλείπεται η παραδοσιακή μορφή του ιστορικού μυθιστορήματος και να αναδεικνύεται το διήγημα.

¹⁵⁹ Λ. Πολίτης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 2007, σ. 184-199.

¹⁶⁰ Φιλίπιδης, Σ. Ν. (2010), «Ο Καζαντζάκης στον 21ο αιώνα, Πρακτικά του διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου 'Νίκος Καζαντζάκης 50 χρόνια μετά'», Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σ. 35.

¹⁶¹ Κ. Θ. Δημαράς, *ό.π.*, σ. 115.

¹⁶² Λ. Πολίτης, *ό.π.*, σ. 186.

¹⁶³ *Ο.π.*, σ. 192.

Διήγημα ηθογραφικό, το οποίο περιστρεφόταν γύρω από την ελληνική ύπαιθρο και τους κατοίκους της. Ο *Λουκής Λάρας* του Δημητρίου Βικέλα (1835-1909) εκφράζει αυτή την αμφιταλάντευση μεταξύ παλιού και του νέου λογοτεχνικού είδους. Ο συγγραφέας ωστόσο που εισήγαγε και θεμελίωσε το ηθογραφικό διήγημα στο ελληνικό λογοτεχνικό στερέωμα ήταν ο Γεώργιος Βιζυηνός (1849-1896). Έργα όπως *Το αμάρτημα της μητρός μου* και το *Μόνον της ζωής μου ταξίδιον*, προετοίμασαν το έδαφος για την ανάδειξη σπουδαίων συγγραφέων ηθογραφικού διηγήματος όπως ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης (1851-1911) και ο Ανδρέας Καρκαβίτσας (1866-1922)¹⁶⁴.

Σημαντικός σταθμός στη μετάβαση από τον 19^ο στον 20^ο αιώνα ήταν το έργο του Καβάφη. Απομακρυσμένος από την Αθήνα, έδρα της πνευματικής αναζωογόνησης και δημιουργίας υπό την αιγίδα της Αθηναϊκής Σχολής, και απομονωμένος στην Αλεξάνδρεια, ο Καβάφης συνέθεσε έργα (*Τείχη, Ασάλευτη ζωή*, 1896-1904) τα οποία μέσω μιας λιτότητας εκφραστικών μέσων εξέφραζαν με τον καλύτερο ίσως τρόπο την απομόνωση που θα βίωνε ο άνθρωπος τον 20^ό αιώνα. Με τα έργα αυτά ο Έλληνας ποιητής συνθέτει ένα ιδιαίτερο λογοτεχνικό σύνολο, το οποίο οι κριτικοί δυσκολεύονται να το εντάξουν σε οποιαδήποτε σχολή, αποδίδοντας του έτσι τον ξεχωριστό όρο «*καβαφική πολιτεία*». Μια πολιτεία που τα χαρακτηριστικά της εκτείνονταν σε ένα ευρύ φάσμα, από το ιστορικό-μυθολογικό στοιχείο μέχρι το φιλοσοφικό και το αισθησιακό¹⁶⁵.

Στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, η ποίηση πέρα από το έργο του Καβάφη, σηματοδοτήθηκε από το έργο ενός ποιητή από τα Επτάνησα, του Άγγελου Σικελιανού (1884-1951). Επηρεασμένος από την παράδοση της Επτανησιακής σχολής και την ιταλική λογοτεχνία, συνέθεσε ποιήματα που χαρακτηρίζονταν για τον πλούσιο λυρισμό τους (*Αλαφροϊσκιωτος*). Τα ποιήματα που ακολούθησαν κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, όπως ο *Πρόλογος για τη ζωή* (1915-1917) και κάποια άλλα μικρότερα ποιήματα εμπνευσμένα από τους Βαλκανικούς Πολέμους (*Επινίκιοι Α'*) εξέφραζαν την ποιητική ωριμότητα του συγγραφέα¹⁶⁶.

Το λογοτεχνικό πλαίσιο της εποχής εκείνης καθορίστηκε σε ένα σημαντικό βαθμό από συγγραφείς εξίσου σημαντικούς, σύγχρονους του Σικελιανού, όπως ο Βάρναλης, ο Κώστας Καρυωτάκης (1896-1928). Η ποίηση του Καρυωτάκη εξέφραζε την αντίθεση απέναντι στη λογοτεχνική παράδοση της φιλολογίας και του

¹⁶⁴ Ο.π., σ. 227.

¹⁶⁵ Ο.π., σ. 228.

¹⁶⁶ Ο.π., σ. 235.

αισθηματισμού. Αποτελούσε μια διαμαρτυρία απέναντι στο λογοτεχνικό ιδεώδες της εποχής και κατά βάση διακατέχονταν από το αίσθημα της παρακμής και του ανικανοποίητου¹⁶⁷.

Στην πεζογραφία κυριαρχούσε ένα ανανεωτικό πνεύμα, και η πρώτη δεκαετία του 20^{ού} αιώνα κυριαρχείται από την διαμόρφωση ενός ελληνοκεντρικού ιδανικού που τροφοδότησε τη λογοτεχνία. Η επαφή Ελλήνων συγγραφέων με τις λογοτεχνικές εξελίξεις στη Δυτική Ευρώπη, διευκόλυνε την εισαγωγή των επιρροών του συμβολισμού και του μετασυμβολισμού. Έργα όπως *Το φθινόπωρο*, του Κωνσταντίνου Χατζόπουλου (1868-1920) ήταν χαρακτηριστικά αυτής της τάσης. Παράλληλα, ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης (1872-1923) με έργα όπως *Ο Κατάδικος* (1919) και *Η ζωή και ο θάνατος του Καραβέλα* (1920) οδήγησε την πεζογραφία σε περισσότερο ρεαλιστικές και κοινωνικές κατευθύνσεις¹⁶⁸.

Ο Νίκος Καζαντζάκης (1883-1957) είχε μια τεράστια σε έκταση λογοτεχνική παραγωγή. Σύγχρονος του Σικελιανού, έγραφε ποιήματα με φιλοσοφική διάσταση, τα οποία εμπεριείχαν έναν λυρισμό, όπως αυτά του Σικελιανού, όχι όμως πηγαίο. Τα έργα του χαρακτηρίζονταν από τη στοχαστική τους διάθεση και το ανήσυχο πνεύμα του ίδιου του συγγραφέα¹⁶⁹. Εξέφραζαν τις υπαρξιακές αγωνίες του και τη μεταφυσική πίστη του, όπως συνέβαινε με την *Ασκητική* αρχικά και την *Οδύσσεια* αργότερα με περισσότερο διεξοδικό τρόπο. Ο *Αλέξης Ζορμπάς* (1946) αποτέλεσε το πρώτο μυθιστόρημα του Νίκου Καζαντζάκη, στο οποίο ο συγγραφέας μυθοποίησε ένα υπαρκτό πρόσωπο. Ο ήρωας αποτελούσε έκφραση μιας ορμής πρωτόγονου χαρακτήρα, ενός ανθρώπου σχεδόν αντικοινωνικού τον οποίο ο Καζαντζάκης θαυμάζει και ζηλεύει ταυτόχρονα¹⁷⁰.

¹⁶⁷ *Ο.π.*, σ. 251.

¹⁶⁸ *Ο.π.*, σ. 254.

¹⁶⁹ *Ο.π.*, σ. 269.

¹⁷⁰ *Ο.π.*, σ. 270.

4.3. Νίκος Καζαντζάκης - Ζορμπάς

Ο Νίκος Καζαντζάκης (1883-1957) γεννήθηκε στο Ηράκλειο της Κρήτης. Αφού σπούδασε νομικά στην Αθήνα (1902-1906) και αργότερα στο Παρίσι (1907-1909) επέστρεψε στην Ελλάδα, επηρεασμένος από τη διδασκαλία του Bergson. Στην Ελλάδα ασχολήθηκε με τη μετάφραση φιλοσοφικών έργων. Το 1914 γνωρίζεται με τον Σικελιανό και από το 1918 ξεκινάει μια μακρά περίοδος ταξιδιών σε διάφορες πόλεις της Ευρώπης, στην Ρωσία και την Κίνα. Στα τέλη του 1910 δημοσίευσε το πρώτο του έργο, *Ο Πρωτομάστορας*, μια τραγωδία βασισμένη στο δημοτικό τραγούδι *Το γεφύρι της Άρτας*¹⁷¹.

Μεγάλη ήταν επίσης η αγάπη του Καζαντζάκη για το έργο του Νίτσε. Η πνευματική γνωριμία του με το έργο του Γερμανού φιλοσόφου, έγινε στο Παρίσι όταν πολύ νεαρός ακόμη, ο Καζαντζάκης έγραψε μια διατριβή με τίτλο, *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του δικαίου και της πολιτείας*. Για την συγγραφή της διατριβής χρησιμοποίησε αντικειμενικά και επιστημονικά κριτήρια, τόσο κατά την ανάλυση των ιδεών της μεγάλης πνευματικής φυσιογνωμίας του Νίτσε, όσο και κατά τη θεώρησή του, υπό το πρίσμα πάντα των δεδομένων της εποχής αλλά και διαχρονικά. Για να γνωρίσει την προσωπικότητα του Νίτσε όσο καλύτερα γινόταν, ακολούθησε τα βήματα του. Ξεκίνησε από το μικρό χωριό Rocken της Γερμανίας στο οποίο γεννήθηκε, στη συνέχεια επισκέφθηκε το Naumburg, όπου βρίσκονταν το πατρογονικό του σπίτι και έζησε μέχρι το τέλος της ζωής του και ολοκλήρωσε την αναζήτηση με τις πόλεις που δίδαξε Basel, Enngadine, Riviera, Νίτσε κ.ά. Η «γνωριμία» αυτή υπήρξε ορόσημο για τη ζωή του Καζαντζάκη, παρόλο που δεν υιοθέτησε απόλυτα το σύστημα των ιδεών και θεωριών του, Νίτσεϊκές ιδέες ανιχνεύονται σε αρκετά έργα του Καζαντζάκη λ.χ. στην *Ασκητική*, στην *Οδύσσεια*, και στη μυθιστορηματική αυτοβιογραφία του «Αναφορά στον Γκρέκο» το ΚΓ΄ Κεφάλαιο επιγράφεται «Παρίσι - Νίτσε ο Μεγαλομάρτυρας». Οι ιδέες αυτές μπορούν να συνοψισθούν στο πρόσταγμα: «*το άτομο να υπερβεί τον εαυτό του και να φτάσει εκεί που δεν μπορεί*»¹⁷².

Το 1915 δημοσίευσε μια άλλη τραγωδία με τον τίτλο *Χριστός*, ενώ λίγα χρόνια αργότερα συνθέτει την *Ασκητική* και την *Οδύσσεια*, μία ακόμη τραγωδία που

¹⁷¹ Ο.π., σ. 271.

¹⁷² Νίκος Καζαντζάκης, *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του δικαίου και της πολιτείας*, εναίσιμος επί υφηγεσίας διατριβή, επιμέλεια: Πάτροκλος Σταύρου, εκδόσεις «Καζαντζάκη», 2006, κεφάλαιο «Σημείωμα εκδότη».

αποτελείτο από είκοσι τέσσερις ραψωδίες. Η *Οδύσσεια* συμπυκνώνει όλες τις μεταφυσικές αγωνίες του συγγραφέα και εμπεριέχει πολλά από τα γνωρίσματα του. Από τον ηρωικό του πεσιμισμό και την αντίθεση του στην κυριαρχία του λόγου μέχρι την τάση του για μοναξιά και τον μηδενισμό του¹⁷³.

Ο *Βίος και πολιτεία* του Αλέξη Ζορμπά ήταν το πρώτο μυθιστόρημα του Καζαντζάκη. Δημοσιεύθηκε το 1946. Στο μυθιστόρημα αυτό ο συγγραφέας μυθοποιεί ένα υπαρκτό πρόσωπο. Έναν άνθρωπο που προέρχεται από την λαϊκή παράδοση της Μακεδονίας, σχεδόν πρωτόγονο. Ο Καζαντζάκης είχε γνωρίσει τον πραγματικό Ζορμπά την περίοδο 1916-1917 με αφορμή μια επαγγελματική συνεργασία με αντικείμενο κάποια μεταλλεία στην Μάνη. Η δράση του Ζορμπά τοποθετείται στην Κρήτη και ο χαρακτήρας αποτελεί την ενσάρκωση ενός μη κοινωνικού ανθρώπου, ο οποίος συμπυκνώνει όλη εκείνη την ζωική ορμή ενός πρωτόγονου, ενός ανθρώπου που στέκεται στην απέναντι πλευρά του Καζαντζάκη¹⁷⁴.

4.4. Ανδριανός Ζωγράφι - Ζορμπάς. Ήρωες, βιώματα και ελευθερία

Πάνω στο μύθο του Αλέξη Ζορμπά, ο Καζαντζάκης χτίζει έναν κόσμο που περιστρέφεται γύρω από έννοιες σημαντικές και σχεδόν πανανθρώπινες: φιλία, πατρίδα, φυλή, ζωή, ανθρωπότητα, ελευθερία, θεός. Επίσης, αντανακλάται και ο πολιτισμός της Ελλάδας. Η σχέση των δύο, συγγραφέα και ήρωα, δεν διαγράφεται ως μια αληθινή σχέση φιλίας αλλά ως μια εικονική μυθοπλαστική φιλία μεταξύ του Ζορμπά και του Καζαντζάκη που έχει το ρόλο του αφηγητή. Με τη σχέση αυτή ο Καζαντζάκης επιχειρεί να καθρεφτίσει τον εαυτό του πάνω στους ήρωες του. Στο πρόσωπο του εκφράζεται η αγωνία του ανθρώπου απέναντι στη ματαιότητα δύο αλληλένδετων φαινομένων: του ακραίου εθνικισμού και του καταστροφικού πολέμου¹⁷⁵.

¹⁷³ Ο.π.

¹⁷⁴ Ο.π.

¹⁷⁵ Έθνος, «Ξαναδιαβάζοντας τον Καζαντζάκη. Αλέξης Ζορμπάς: ο μυθιστορηματικός αντί-καθρεφτισμός του μεγάλου λογοτέχνη», 17 Νοεμβρίου, 2013, διαθέσιμο στο: http://www.ethnos.gr/epikairoτητα/arthro/aleksis_zormpas_o_mythistorimatikos_anti_kathreptismos_to_u_megalou_logotexni-63920150/.

Η λογοτεχνική ερμηνεία του Ζορμπά φέρνει στην επιφάνεια την λειτουργία μιας διπολικής εξομολόγησης. Στη μια πλευρά του δίπολου βρίσκεται ο Ζορμπάς, στην άλλη πλευρά ο Συγγραφέας. Τους χωρίζει μια σημαντική απόσταση, η οποία χαρακτηρίζεται από μια λογοτεχνική ασάφεια. Αυτή η ασάφεια, αυτή η απροσδιοριστία, κατά οξύμωρο τρόπο καθορίζει τις σκέψεις, τον χαρακτήρα και τις πράξεις των ηρώων. Η εξομολόγηση λαμβάνει χώρα μέσα από την αναπαράσταση σκηνών, όπου η ελληνική πραγματικότητα μπολιάζεται με τον ελληνικό μύθο, και η ζωή συναντάει το πνεύμα¹⁷⁶.

Εκόνα 9. Ο Καζαντζάκης και ο Παναΐτ Ιστράτι στο Borjom, ανάμεσα σε δύο πίθηκους αρχαίους, αιγυπτιακούς (Δεκέμβριος 1928)

Οι δύο χαρακτήρες του έργου αποκαλύπτονται μέσα από αυτή την διπολική εξομολόγηση που συνθέτει ο Καζαντζάκης. Το δίπολο χαρακτηρίζει την ίδια την ιδιοσυγκρασία του Καζαντζάκη. Στην μία πλευρά βρίσκεται ο Καζαντζάκης-Συγγραφέας και στην άλλη ο Καζαντζάκης-Ζορμπάς. Ο πρώτος αποτελεί έκφραση αυτού που θα ήθελε να είναι ο Καζαντζάκης. Άνθρωπος της θεωρίας, που αγαπάει τη γνώση εκείνη που πηγάζει από τα βιβλία, χωρίς ωστόσο να διστάσει να μαθητεύσει δίπλα στον φίλο του. Ο δεύτερος αποτελεί τον άνθρωπο της πράξης, τον άνθρωπο της δράσης. Φτωχός σε παιδεία, αλλά πλούσιος σε εμπειρίες. Ανδρώνεται μέσα από αυτές, αρνείται να υποκύψει στις επιταγές της ζωής και πάντα προσπαθεί να φτάσει τον Άλλο του εαυτού.

Το δίπολο αυτό συνίσταται στην αντιπαραβολή της θεωρίας και της πράξης. Στον ένα πόλο ο Συγγραφέας εκπροσωπεί την γνώση, τη διάνοηση, το πνεύμα. Οπαδός της εγκράτειας και της σοβαρότητας, της πειθαρχίας και του υψηλού ύφους. Στον άλλο πόλο ο Ζορμπάς, ένας άνθρωπος απλός, αυθόρμητος, πηγαίος. Άνθρωπος αδιάβαστος, άνθρωπος της πράξης και της εμπειρίας. Εκπροσωπεί εκείνον τον υλισμό που στιγματίζει την ανθρώπινη φιληδονία. Ο πρώτος γίνεται το έμβλημα της πνευματικής ζωής, ο δεύτερος το έμβλημα της πραγματικής ζωής. Ο Ζορμπάς εκφράζει την τάση του ανθρώπου να συμπορεύεται με τα γεγονότα της ζωής με όλο το πάθος και τη δύναμη που τον χαρακτηρίζουν μέσα από την επίγνωση ότι ζει μόνο μία φορά¹⁷⁷.

Το δίπολο αυτό εκφράζει το αίτημα του Καζαντζάκη για την εναρμόνιση των υλικών και πνευματικών αξιών στον άνθρωπο. Το αίτημα αυτό πηγάζει μέσα από την

¹⁷⁶ Ο.π.

¹⁷⁷ Ο.π.

ελληνική φύση και παράδοση, όπου ύλη και πνεύμα, συνυπάρχουν ως τα πρωταρχικά συστατικά τα οποία μέσα από την αλληλεπίδραση τους συγκροτούν την ουσία και την ενότητα του σύμπαντος. Ο Καζαντζάκης με αφετηρία αυτή την πνευματική παράδοση και με εργαλείο τον χαρακτήρα του Ζορμπά, επιχειρεί να υπερβεί τον διχασμό μεταξύ ψυχής και σώματος, μεταξύ υλικών και ηθικών αιτημάτων και εν τέλει μεταξύ υλικών και πνευματικών αξιών¹⁷⁸.

Η ενότητα των αντιθέτων, είναι ο απαράβατος όρος σύστασης της πραγματικότητας για τον Καζαντζάκη και ο Ζορμπάς εκφράζει αυτή την ενότητα, συμπυκνώνοντας τις αξίες ενός άλλου δίπολου, αυτού μεταξύ φύσης και πολιτισμού. Αξίες ζωικές από τη μια πλευρά, αξίες κοινωνικές από την άλλη. Ο χαρακτήρας του Ζορμπά επιδέχεται ερμηνείες που τον θέλουν να συμπεριλαμβάνει την ενότητα αυτών των αξιών. Η αυθεντικότητα του χαρακτήρα του έγκειται στο ότι οι αξίες της φύσης εναρμονίζονται στον τρόπο που ζει και πράττει. Ο Ζορμπάς διακατέχεται από αξίες πρωτογενείς, αποδεσμευμένες από ωφελμιστικά κριτήρια, σκοπιμότητες και εξωτερικές απαγορεύσεις¹⁷⁹.

Το κριτήριο με το οποίο πράττει είναι οι αξίες της φύσης. Αυτές πλάθουν τον χαρακτήρα του. Με βάση αυτόν τον χαρακτήρα, οτιδήποτε φυσικό είναι ταυτόχρονα ηθικό και ωραίο. Στη φυσιογνωμία του Ζορμπά, ο Καζαντζάκης βρίσκει έναν τρόπο να εξωτερικεύσει, να κοινωνικοποιήσει αυτές τις φυσικές-ζωικές αξίες. Αυτή η εξωτερίκευση ενός εσωτερικού διχασμού απαντά στην ανάγκη του Συγγραφέα να εναρμονίσει το δίπολο φύση/πολιτισμός¹⁸⁰.

Ο Ζορμπάς τόσο ως χαρακτήρας όσο και ως έργο, είναι το προϊόν της προσπάθειας του συγγραφέα να συμφιλιώσει το πνεύμα με το σώμα. Η κεντρική φιλοσοφία που το διέπει δεν διαφέρει από εκείνη της αρχαίας ελληνικής παράδοσης όπου το διονυσιακό στοιχείο συναντάει το απολλώνιο, και που τα στοιχεία αυτά αποτυπώνονται πάνω στο χαρακτήρα του Ζορμπά και του Συγγραφέα αντίστοιχα. Το βιβλίο επίσης συμπεριλαμβάνει την πορεία του Καζαντζάκη από έναν εθνικισμό του παρελθόντος σε έναν νεότερο φιλειρηνικό πατριωτισμό. Τόσο μέσα από τη σύζευξη Διονυσιακού και Απολλώνιου όσο και μέσα από την έκφραση ενός νέου πατριωτισμού, ο Ζορμπάς αποτελεί ένα κείμενο μεταιχμακό, το οποίο αποτυπώνει την αγωνία του

¹⁷⁸ Καψωμένος, Ε., «Ο Αλέξης Ζορμπάς και το νεοελληνικό πολιτισμικό πρότυπο», Εταιρεία Κρητικών Σπουδών, Ίδρυμα Καψωμένου, 23 Σεπτεμβρίου 2010, διαθέσιμο στο: <http://www.eks-ik.eu> Καψωμένος 2010.

¹⁷⁹ Ο.π.

¹⁸⁰ Ο.π

Καζαντζάκη να γράφει ένα ελληνικό μυθιστόρημα διαφορετικό από τα υπόλοιπα της εποχής του, χωρίς να χάσει κάτι από την απήχηση του στο κοινό¹⁸¹.

Κατά την εποχή του Μεσοπολέμου βρέθηκε στο επίκεντρο του πολιτικού «κυκλώνα», τάση η οποία όπως είδαμε χαρακτήρισε ένα σημαντικό κομμάτι της λογοτεχνικής παράδοσης της Ρουμανίας. Η επίσκεψη του στη Ρωσία και το επερχόμενο βιβλίο για αυτή προκάλεσαν το μένος ανθρώπων, παρατάξεων και εφημερίδων που ήταν πολιτικά αντίθετοι.

Από την άλλη πλευρά το δίπολο του Αδριανού - Ιστράτι έχει αρκετές συσχετίσεις με το δίπολο Ζορμπά-Καζαντζάκη. Πέρα από τη φιλία αλλά και τις εθνικές ρίζες υπήρχε και ένα πνευματικό στοιχείο το οποίο συνέδεε τον Ιστράτι με τον Καζαντζάκη. Αυτή η πνευματική «συγγένεια» αποκαλύπτεται από τις ομοιότητες που διακρίνουν το βιογραφικό τους έργο, έτσι όπως αποτυπώνεται πάνω στους ήρωες τους. Ο χαρακτήρας του Αντριάν Ζωγράφι είναι στενά συνδεδεμένος με την πνευματική παράδοση της εποχής του, όπως και ο Ζορμπάς του Καζαντζάκη. Και φυσικά, όπως εκείνος, έτσι και ο Ιστράτι γίνεται ήρωας του έργου του. Ακόμη, κοινός τόπος που εκτυλίσσονται τα έργα τους είναι η Μεσόγειος¹⁸².

Από τα λόγια της Έλλης Αλεξίου μπορεί να διαπιστώσει κάποιος, ότι ο Παναΐτ Ιστράτι, αν και πολιτικοποιημένος -τουλάχιστον μέχρι το ταξίδι του στη Ρωσία- δεν άνηκε σε εκείνο το ρεύμα των Ρουμάνων λογοτεχνών που το έργο τους ήταν προορισμένο να εξυπηρετήσει πολιτικές παρατάξεις και ιδεολογίες. Το έργο του διακρίνονταν από το συναίσθημα και τον έρωτα¹⁸³. Τα στοιχεία αυτά γίνονται το μέσο με το οποίο οικοδομεί τον χαρακτήρα του Αντριάν Ζωγράφι και τον συνδέει με εκείνη την πνευματική παράδοση της εποχής του που διεκδικούσε την ελευθερία. Ο Ιστράτι μέσω του χαρακτήρα του Ζωγράφι εκφράζει την επιθυμία και την εμπιστοσύνη να ταυτίσει τη μοίρα του με τη μοίρα εκείνων των ανθρώπων παλεύουν για την κατάκτηση της ελευθερίας, ακόμη και αν αμφότερες, εμπιστοσύνη και αγώνας, καταλήγουν σε αισθήματα απογοήτευσης¹⁸⁴.

¹⁸¹ Φιλίπιδης, Σ. Ν. (2010), *Ο Καζαντζάκης στον 21^ο αιώνα*, Πρακτικά του διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου «Νίκος Καζαντζάκης 50 χρόνια μετά», Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σ. 10.

¹⁸² Καθημερινή, «Ο Παναΐτ Ιστράτι και η οικογένεια Καζαντζάκη», 28/02/2013, διαθέσιμο στο: <http://www.kathimerini.gr/71250/article/proswpa/proskhnio/o-panait-istrati-kai-h-oikogeneia-kazantzakh>.

¹⁸³ «Αποτελείται από συναίσθημα» Έλλη Αλέξiou, www.ekebi.gr/.../popup.asp?cpage...magazine Περίπλους, (12/1/017).

¹⁸⁴ Ο.π.

Όπως και ο Ιστράτι έτσι και ο Ανδριάν Ζωγράφι είναι αυτοδίδακτος. Ταξιδεύει όπως αυτός. Τρέφει την ίδια αγάπη για την Ανατολή. Είναι ονειροπόλος με πίστη στους ανθρώπους, ωστόσο η εμπειρία του θα τον διαψεύσει. Θα διαπιστώσει ότι ο κόσμος είναι ένα κακότεχο έργο. Παρόλα αυτά θα επιχειρήσει να διατηρήσει αμόλυντη την ελευθερία του αλλά και την αγάπη του. Θα παραμείνει φίλος των ανθρώπων παρά την απογοήτευση που εισπράττει από αυτούς ή τουλάχιστον θα προσπαθήσει να εμπνέεται από τους λίγους που ακόμη σκέφτονται με την καρδιά και όχι με το μυαλό¹⁸⁵.

Ο συγγραφέας αξιοποιεί έτσι την βιογραφία σε μια προσπάθεια δραματικής επιβεβαίωσης της ύπαρξης του πρωτίστως ως συγγραφέα. Η ύπαρξη λοιπόν, ιδωμένη από ανθρώπινη σκοπιά, υποχωρεί μπροστά στη δημιουργία. Η διαμόρφωση και ολοκλήρωση της λογοτεχνικής συνείδησης ανάγεται σε ύψιστο καθήκον του συγγραφέα. Μια συνείδηση που είναι για τον εαυτό της νικήτρια και όχι ηττημένη μπροστά στις αντίξοες συνθήκες της ζωής, παρά την αντίθεση του Ρουμάνου συγγραφέα να αποτυπώνει τον εαυτό του ως νικημένο. Η μορφή του νικημένου διαπερνάει όλο το λογοτεχνικό του έργο. Υπό αυτό το πρίσμα, το έργο αυτό αποκτάει το χαρακτήρα μιας «εξομολόγησης των νικημένων», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Μίρτσεα Γεωργουλέσκου. Θεωρείται μάλιστα πως στο αρχικό τουλάχιστο στάδιο, ο χαρακτήρας του Ζορμπά ήταν βασισμένος στην προσωπικότητα του Ιστράτι¹⁸⁶.

Με αφορμή την εξέταση του έργου των δύο συγγραφέων διαπιστώσαμε πως, σε ένα γενικότερο επίπεδο, υπάρχουν κάποιες ομοιότητες, οι οποίες με τον τρόπο τους πλαισίωσαν την καλλιτεχνική δημιουργία τόσο του Καζαντζάκη όσο και του Ιστράτι. Όπως είδαμε η μετάβαση από τον 19^ο στον 20^ο αιώνα ήταν αμφότερα για τα δύο κράτη εποχή εθνικής ανεξαρτησίας και ενίσχυσης των εθνικών συνειδήσεων. Και στις δύο περιπτώσεις, επρόκειτο για μια διαδικασία επώδυνη, η οποία επέφερε στον ένα ή στον άλλο βαθμό και σε διαφορετικούς χρόνους, σημαντικούς κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς μετασχηματισμούς. Αυτή η μετάβαση από το «παλιό» στο «νέο» ήταν έκδηλη και στο χώρο της λογοτεχνίας. Ένα σημαντικό κομμάτι των εκπροσώπων της ρουμανικής όσο και της ελληνικής λογοτεχνίας αναζήτησαν νέους προσανατολισμούς στα έργα τους. Αμφότεροι Καζαντζάκης και Ιστράτι εξέφρασαν με το έργο τους μια θεμελιώδη αντίφαση που βίωναν, όχι τόσο ως άνθρωποι, όσο ως συγγραφείς. Η

¹⁸⁵ Π. Ιστράτι, *Κυρά Κυραλίνα*, μτφ. Μίλιος Χουρμούζιος, «Εισαγωγή», εκδόσεις «Ακαδημαϊκών Διεθνές Βιβλιοπωλείο», Αθήνα 1925 (1η έκδοση) / 1927 (2η έκδοση).

¹⁸⁶ «Παναϊτ Ιστράτι: Νικημένος νικητής», Μίρτσεα Γεωργουλέσκου, μετφρ. Ρούλα Ρούπακα, www.ekebi.gr/.../porup.asp?cpage...magazine Περίπλους, (12/1/017).

αντίφαση αυτή έγκειται στη σχέση μεταξύ αυτού που «είναι» και αυτού που «θα ήθελαν να είναι».

Ο Ζορμπάς αντιπροσώπευε την προσπάθεια υπέρβασης αυτής της αντίθεσης, η οποία εκφράζονταν μέσα από την αντιπαραβολή μιας υλιστικής και μιας πνευματικής προσωπικότητας. Στον Ανδριάν Ζωγράφι, η αντίφαση αυτή παίρνει τη μορφή της σύγκρουσης μεταξύ της αγάπης που τρέφει ο συγγραφέας για τον άνθρωπο και της απογοήτευσης που εισπράττει από αυτόν. Αν μη τι άλλο, αμφότεροι οι συγγραφείς μας διδάσκουν ότι ίσως αυτή η αντίφαση αποτελεί το ομορφότερο και συνάμα το πιο τραγικό συστατικό της ανθρώπινης ύπαρξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΙΣΤΡΑΤΙ

5.1. Λογοτεχνικά έργα

Αφιετηρία για την εκδοτική διαδρομή των έργων του Ιστράτι σε Ελλάδα, Ρουμανία και άλλες χώρες υπήρξε το έτος 1931, χρονιά κατά την οποία μεταφράστηκε από τις εκδόσεις Όμηρος η *Νεραντζούλα*. Άλλες μεταφράσεις ή επανεκδόσεις έργων του θα γίνουν τις δεκαετίες 1970 και 1980. Οι αναφορές στην Ελλάδα για τον ίδιο το συγγραφέα αλλά και το έργο του θα παραμείνουν σταθερά και συνεχόμενα στην επικαιρότητα, γεγονός που οφείλεται οικογένεια Καζαντζάκη¹⁸⁷.

Στην επανέκδοση των έργων του Ιστράτι αλλά και άλλων συγχρόνων του συγγραφέων, έπαιξε ρόλο το αυξημένο εκδοτικό και φιλολογικό ενδιαφέρον των τελευταίων είκοσι, τριάντα χρόνων για την πεζογραφία του 19^{ου} και αρχές του 20^{ού} αιώνα. Παρατηρήθηκε έντονη κινητικότητα στο να τυπωθούν και να ανατυπωθούν δύο και τρεις φορές ξεχασμένα μυθιστορήματα, διηγήματα. Λογοτεχνικά έργα της συγκεκριμένης περιόδου συγκεντρώθηκαν σε νέες εκδόσεις, άρθρα, βιβλία που γράφτηκαν από νεότερους ή παλαιότερους μελετητές, ενώ διοργανώθηκαν πολλά συνέδρια.

Η στροφή του ενδιαφέροντος προς την πεζογραφία της συγκεκριμένης εποχής μπορεί να εξηγηθεί αν λάβει κανείς υπόψιν του την πορεία των ανθρωπιστικών επιστήμων. Οι ανθρωπιστικές επιστήμες τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιούν ολοένα και περισσότερο τις πολιτισμικές σπουδές. Υπό αυτό το πρίσμα προωθήθηκε η πεζογραφία του 19^{ου} αιώνα καθώς λειτουργεί παραδειγματικά για τη σύγχρονη πεζογραφία, επειδή ακριβώς θέτει επίκαιρα γλωσσικά, πολιτισμικά, αισθητικά, και πολιτικά διλήμματα. Κυρίως όμως ωθεί τον προβληματισμό, κατά πόσο η σύγχρονη πεζογραφία μπορεί να αποκτήσει οντότητα δίχως τη γόνιμη συνδιαλλαγή με μια παράδοση¹⁸⁸.

¹⁸⁷ «Ο Παναΐτ Ιστράτι και η οικογένεια Καζαντζάκη», εφημερίδα «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» (28/3/2013), τελευταία ανάκτηση: 25/8/2017.

¹⁸⁸ «Η πεζογραφία του δέκατου ένατου αιώνα», <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=167836> Το Βήμα (21/8/2005, τελευταία ανάκτηση: 25/8/2017)

5.1.1. Κυρά Κυραλίνα

Η Κυρά Κυραλίνα / Chira Chiralina: το βιβλίο γράφτηκε για πρώτη φορά στην γαλλική γλώσσα και μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Μίλιο Χουρμούζιο, το οποίο το εξέδωσε στον εκδοτικό οίκο Ακαδημαϊκό Διεθνές Βιβλιοπωλείο, το 1925. Η δεύτερη φορά ήταν το 1927, πάλι από τον ίδιο, στην Αθήνα¹⁸⁹. Κείμενο του Ιστράτι μεταφρασμένο υπάρχει και στον τόμο με τίτλο *Ρουμάνοι πεζογράφοι και ποιητές*, σε μετάφραση - ανθολόγηση του Μενελάου Λουντέμη, εκδόσεις «Δωρικός», Αθήνα 1978, σ. 156-179 (*Κυρά-Κυραλίνα*). Στον on-line κατάλογο της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, δίπλα στο όνομα του Παναΐτ Ιστράτι εμφανίζονται είκοσι δύο τίτλοι, από τους οποίους τέσσερις είναι του βιβλίου Κυρά Κυραλίνα. Μετά τη μετάφραση του Μ. Χουρμούζιου ακολουθεί η μετάφραση του Βαγγέλη Ε. Αγγελίνα, με πρόλογο του Γάλλου συγγραφέα και φίλου του Παναΐτ Ιστράτι, Ρομαίν Ρολάν (Αθήναι, Δωδεκάτη Ώρα, 1965). Ακολουθεί η μετάφραση της Όλγας Τρέμη (Αθήνα, Κάκτος, 1979) και μετά του Γιάννη Μαγκλή (Αθήνα, Δωρικός, 1989)¹⁹⁰.

Ο Μίλιος Χουρμούζιος στην εισαγωγή της παραπάνω έκδοσης σχολιάζει για τον Ιστράτι- Ανδριανό: «*Ο Αδριανός Ζωγράφος δεν είναι προς το παρόν παρά ένας νέος άνδρας που αγαπάει την Ανατολή. Είναι ένας αυτοδίδακτος που ανακαλύπτει τη Σορβόννη όπου μπορεί. Ζει, ονειρεύεται, επιθυμεί σφοδρά διάφορα πράγματα»* Αργότερα, θα τολμήσει να πει ότι τα πράγματα είναι κακοφτιαγμένα και από τους ανθρώπους και από το Δημιουργό. Ξέρω πως είναι τρομερά επικίνδυνο να διαφωνείς με το Δημιουργό. Αλλά στη Γαλλία, ξέρετε, δεν μπορούμε να ευχαριστήσουμε όλο τον κόσμο και μαζί και τον Πατέρα του. Ελπίζω παρόλα αυτά πως θα συγχωρήσουν την τόλμη του Αδριανού. Γιατί διατηρώντας ακέραιη την ελευθερία του, θα τολμήσει και κάτι άλλο - ν' αγαπά και να υπάρχει πάντα, σ' όλες τις χώρες, να είναι ο φίλος των ανθρώπων που έχουν καρδιά. Και υπάρχουν λίγοι από δαύτους, αλλά ο Αδριανός δεν πιστεύει ότι η ανθρωπότητα είναι τόσο απέραντη όσο νομίζουμε.»¹⁹¹

¹⁸⁹ Τ. Α. Σούτσιου, *Στα βήματα των Ρουμάνων Συγγραφέων στην Ελλάδα. Παραδοσιακός και σύγχρονος ρουμανικός πολιτισμός*, ό.π., σ. 157-159.

¹⁹⁰ Ό.π., σ. 149.

¹⁹¹ Ό.π., σ. 157-159.

5.1.2. Τα γαϊδουράγκαθα του Μπαράγκαν

Τα γαϊδουράγκαθα του Μπαράγκαν / Ciulinii Bărăganului: το βιβλίο γράφτηκε για πρώτη φορά στη γαλλική γλώσσα και μεταφράστηκε στα Ελληνικά από την Ηλέκτρα Π. Σέλικα. Εκδόθηκε ιδιωτικά κατά το έτος 1961, στην Αθήνα¹⁹².

Το διήγημα το έγραψε ο Ιστράτι το 1928 και αναφέρεται στην απρομελέτητη οργάνωση και το ηρωικό ξεσήκωμα τριών χωριών της Ρουμανίας ενάντια στη απάνθρωπη συμπεριφορά και στη σκληρή εκμετάλλευση που είχαν καθιερώσει οι τσιφλικάδες της περιοχής. Η επανάσταση είχε ως επακόλουθο να καταστραφούν ολοσχερώς τα χωριά και να εξοντωθούν οι κάτοικοι από το στρατό. Η όλη περιγραφή του συμβάντος γίνεται μέσα από τα μάτια ενός ορφανού παιδιού. Ο αφηγητής-παιδί έχει τα χαρακτηριστικά του περιπλανώμενου αλητάκου και αντανακλά με μεγάλη ευστοχία τα παιδικά βιώματα του συγγραφέα¹⁹³.

Η Ηλέκτρα Π. Σέλικα στην εισαγωγή του βιβλίου αναφέρει: «*Το βιβλίο είναι αφιερωμένο στο ρουμανικό λαό, στις έντεκα χιλιάδες σκοτωμένους του από την ρουμανική κυβέρνηση στο τρία χωριά Stanilesti, Bailesti, Hodivoaia, που τα έκαναν σκόνη με το πυροβολικό. Τα εγκλήματα αυτά γίνανε τον Μάρτη του 1907 και έμειναν ατιμώρητα.*»¹⁹⁴ «*Το μυθιστόρημα περιγράφει τον παραδοσιακό κόσμο της επαρχίας, με ταυτόχρονη περιγραφή του κοινωνικού και του ψυχολογικού ορίζοντα, απεικονίζοντας δράματα και καημούς της ανθρώπινης ύπαρξης στο πλαίσιο ενός σύμπαντος εναλλασσόμενων συναισθημάτων. Σύμβολα της ωμής πραγματικότητας, τα γαϊδουράγκαθα αποτελούν έκφραση της αιώνιας επιθυμίας του ανθρώπου για απόδραση από την ουτοπική του διάσταση, προς το τελλούριο άπειρο. Τα στοιχεία της φύσης εκδηλώνονται καταστρεπτικά, προκαλώντας τη φυσική και την ηθική φθορά ενός εχθρικού κόσμου στον οποίο η μονοτονία και η μοναξιά κυριαρχούν*»¹⁹⁵.

¹⁹² Ο.π., σ. 149.

¹⁹³ Π. Ιστράτι, *Τα Γαϊδουράγκαθα του Μπαράγκαν*, μετφρ Γ. Μανάδης, Αθήνα 2014: Φαρφούλας, σ. 8.

¹⁹⁴ Τ. Α. Σούτσιου, *Στα βήματα των Ρουμάνων συγγραφέων στην Ελλάδα. Παραδοσιακός και σύγχρονος ρουμανικός πολιτισμός*, ό.π., σ. 149.

¹⁹⁵ Π. Ιστράτι, *Τα Γαϊδουράγκαθα του Μπαράγκαν*, μετάφραση Ηλέκτρα Π. Τσέλικα, Ιδιωτική έκδοση, Αθήνα 1961 σ. 10 και Τσιπριάν - Λουκρέτσιους Σούτσιου, σ. 147-168.

5.1.3. Νεραντζούλα

Η Νεραντζούλα / Nerantzula: Γράφτηκε στα για πρώτη φορά στην γαλλική γλώσσα και μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Τάσο Λαζαρίδη, εκδόθηκε από την εταιρεία Εγνατία, κατά το έτος 1971, στη Θεσσαλονίκη. Επίσης, μεταφράστηκε και από τον Α. Φορτούνας, και εκδόθηκε από τον Κάκτο, το 1983, στην Αθήνα, αλλά και από τον Τάσος Λαζαρίδης, στον εκδοτικό οίκο Γράμματα το 1983 στη Θεσσαλονίκη¹⁹⁶.

Η *Νεραντζούλα* είναι μια νουβέλα αφιερωμένη στον εφηβικό έρωτα. Παρασύρει τον αναγνώστη με την περιγραφή των πρωτόγνωρων ερωτικών συναισθημάτων της εφηβικής ηλικίας και τον μαγεύει με τις λεπτομερείς περιγραφές του κόσμου των μικρών αισθηματικών δραμάτων και των γρήγορων και αθώων αγκαλιών. Η ηρωίδα της νουβέλας, είναι η Νεραντζούλα η οποία καθρεφτίζει το θαρραλέο, ελεύθερο και ανέμελο έφηβο. Ο Παναΐτ Ιστράτι αποδεικνύεται μέσα από το συγκεκριμένο έργο ένας από τους συγγραφείς ο οποίοι μελέτησαν λεπτομερώς τη γυναικεία ψυχολογία της εφηβικής ηλικίας¹⁹⁷.

5.1.4. Ο θείος Άγγελος

Ο θείος Άγγελος / L'Oncle Angel: το διήγημα ο Ιστράτι το έγραψε στην γαλλική γλώσσα και μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Γεώργιο Καρούζο. Εκδόθηκε από τον Κάκτο κατά το έτος 1979, στην Αθήνα.

Είναι αφιερωμένο στον θείο του συγγραφέα, Άγγελο. Όταν ο Ιστράτι τέλειωσε το δημοτικό, μαζί με τη μητέρα του δέχτηκαν τη βοήθεια από τους δύο θείους Άγγελος και Ντίμης αδέρφια από την πλευρά της μητέρας. Από τον θείο Άγγελο, ο συγγραφέας, έμαθε την τέχνη του παιδιού της ταβέρνας, ενώ από τον θείο Ντίμη, έμαθε να γεύεται το μεθύσι της λευτεριάς. Μαζί του πήγαινε στα χωράφια, έτρωγαν σταφύλια και κυνηγούσαν πουλιά¹⁹⁸: «*Παιδιά χωρικών υποδουλωμένων στη γη του βογιάρου, τα τέσσερα αδέρφια είχαν για μοναδική ιδιοκτησία τους τα δοκάρια της πατρικής τους καλύβας, οπωροφόρα δέντρα και αμπέλια. Η γη δεν τους άνηκε. Έτσι, σκόρπισαν όλοι, εκτός από το δευτερότοκο που έμεινε κοντά στη χήρα μάνα. Οι δύο αδελφές έφυγαν*

¹⁹⁶ Τ. Α. Σούτσιου, *Στα βήματα των Ρουμάνων Συγγραφέων στην Ελλάδα. Παραδοσιακός και σύγχρονος ρουμανικός πολιτισμός*, ό.π., σ. 150.

¹⁹⁷ Ό.π., σ. 150.

¹⁹⁸ Φ. Μαρινέσκου, (2007), ό.π., σ. 60.

πρώτες και συζούσαν με δυο εύπορους Έλληνες που αδιαφορούσαν για το γάμο. Το αγόρι, ο Άγγελος, πήγε στη γειτονική πόλη, τη Βραΐλα, και δούλευε από εννέα χρονών σ' έναν κρασέμπορο. Από μικρός ακόμα, απεχθανόταν τη δουλειά στη γη των άλλων.»¹⁹⁹

Στο Μπαλντοβινέστι, ένα χωριουδάκι κοντά στη Βραΐλα, γίνεται γιορτή, την πρώτη ημέρα του Πάσχα για το ψήσιμο του αρνιού. Η γιορτή αποτελεί αφορμή να τηρηθούν οι παραδόσεις και να βρεθεί μαζί όλη η οικογένεια. «Εκείνο το βραδάκι, στις αρχές τ' Απρίλη, το χωριουδάκι του Μπαλντοβινέστι, που απέχει πέντε χιλιόμετρα από τη Βραΐλα, γιόρταζε την πρώτη μέρα της Ανάστασης του Χριστού. Στις αυλές τους όλοι οι χωρικοί έκαιγαν θημωνιές από ξερά καλάμια, παντού αντηχούσαν χαρούμενες πιστολιές σαν προσφορές των αγροτών και ορθοδόξων Χριστιανών προς τιμή εκείνου που ήταν ο καλύτερος από τους ανθρώπους.»²⁰⁰

5.1.5. Κοντίν

Κοντίν / *Enfance d'Adrien Zograffi: Codine*: το βιβλίο γράφτηκε στα για πρώτη φορά στην ρουμάνικη γλώσσα και μεταφράστηκε στα Ελληνικά από την Σ. Πανούση. Εκδόθηκε από τον Κάκτο κατά το έτος 1979, στην Αθήνα²⁰¹.

Απόσπασμα από το βιβλίο «κατάλαβα πάντως πως ένας κακός άνθρωπος που λεγόταν Κοντίν, θα έβγαινε απ' την φυλακή, πως αυτός ο άντρας αναστάτωνε όλη τη συνοικία καβγάδιζε με τον έναν και το άλλον και δεν δίσταζε να χρησιμοποιήσει μαχαίρι»²⁰². «Αν δεν υπήρχε το βλέμμα των σκληρών του ματιών και η φυσιογνωμία του φονιά, θα είχα μπροστά μου έναν κοινό εργάτη του Λιμανιού έναν από αυτούς που αποκαλούμε φορτοεκφορτωτές και έχουν τη φήμη του μεγάλου πότη και άγριου εραστή των γιορτινών ημερών»²⁰³.

Για τον συγγραφέα του Κοντίν, ο Π. Παντελάκης (μεταφραστής του) αναφέρει: «Ο Παναΐτ Ιστράτι δεν ντρέπεται να πει πως λατρεύει τη φιλία, πως η νύχτα είναι όμορφη, πως ο πόνος των ανθρώπων δεν έχει σύνορα, πως τίποτα δεν είναι πιο συγκλονιστικό

¹⁹⁹ Π. Ιστράτι, *Ο Θεός Άγγελος*, «Λόγια του εκδότη», μετ. Γεώργιος Καρούζος, εκδόσεις «Κάκτος», Αθήνα 1979 και Γ. – Λ. Σούτσιου, *ό.π.*, σ. 148-167.

²⁰⁰ *Ο.π.*, σ. 148-167.

²⁰¹ *Ο.π.*, σ. 148-167.

²⁰² Π. Ιστράτι, *Κοντίν*, «Λόγια του εκδότη», μετ. Σ. Πανούσης, εκδόσεις «Κάκτος», Αθήνα 1979, σ. 27.

²⁰³ *Ο.π.*, σ. 30.

από ένα κρυστάλλινο δάκρυ» παρόλο που κάποιοι κριτές χαρακτήριζαν αυτού του είδους την αφήγηση «Συναισθηματική φιλολογία»²⁰⁴.

5.1.6. Μιχαήλ

Ο Μιχαήλ / Mihail: το βιβλίο γράφτηκε στα για πρώτη φορά στην γαλλική γλώσσα και μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Α. Παντελάκη. Εκδόθηκε από τον Κάκτο κατά το έτος 1979, στην Αθήνα.

Με περίτεχνο και άμεσο τρόπο, ο Παναΐτ Ιστράτι απεικονίζει μια εποχή τρομακτική, σε ένα κόσμο υπό αναβρασμό. Πόλεμοι εδαφικοί και αξιών, αλλαγές, κλονισμοί, τα Βαλκάνια να κοχλάζουν και η Ανατολή να εγείρεται είναι τα στοιχεία που αποτελούν το σκηνικό του βιβλίου. Ο άνθρωπος στη δύνη των καταστάσεων, ασυντρόφευτος, με φίλους ή με εχθρούς πάντα μόνος, μόνος με τη μοίρα του, εντελώς αφημένος.

Για τον Ιστράτι υπήρξε καθοριστική η στιγμή που συνάντησε τον Μιχαήλ Μιχαΐλοβιτς Καζάνσκι. Τον γνώρισε τυχαία και η πρώτη εντύπωση που αποκόμισε ήταν ενός ανθρώπου κουρελή, με αλήτικη μορφή. Επικοινωνήσαν από την αρχή και συνδέθηκαν με μια φιλία οκτώ ετών, η οποία θα περνούσε από όλες τις δοκιμασίες. Ο Μιχαήλ υπήρξε ένας περιπλανώμενος, που κατάφερε να επιβιώσει μέσα σε αντίξοες συνθήκες. Αυτός ο κουρελής κουβαλούσε μέσα του ένα μεγάλο μυστικό: Υπήρξε Ρώσος ευγενής, που με την Οκτωβριανή επανάσταση όλη η οικογένεια του σκορπίστηκε σε όλα τα σημεία του ορίζοντα. Παρόλη την άσχημη εξωτερική του εμφάνιση, οι τρόποι του είχαν μια ευγένεια και μια καλλιέργεια που δεν περνούσε απαρατήρητη. Ως χαρακτήρας δεν μπορούσε να ριζώσει πουθενά και περιπλανιόταν σε χώρες και θάλασσες της Μεσογείου χωρίς σκοπό²⁰⁵. Δεν αισθανόταν πουθενά καλά παρά μόνο δίπλα σε ανθρώπους αξιολύπητους και επεδίωκε να είναι ο πιο φτωχός ανάμεσά τους. Ο Ιστράτι επιχείρησε μαζί του το πρώτο του ταξίδι στην Αίγυπτο το 1906²⁰⁶.

²⁰⁴ *Ο.π.*, σ. 148-167.

²⁰⁵ Φ. Μαρινέσκου, (2007), *ό.π.*, σ. 63.

²⁰⁶ *Ο.π.*, σ. 64.

5.1.7. Ο σφουγγαράς και άλλα διηγήματα

Ο σφουγγαράς και άλλα διηγήματα / Le pêcheur d'éponges: γράφτηκε για πρώτη φορά στη γαλλική γλώσσα και μεταφράστηκε στα Ελληνικά από την Όλγα Τρέμη. Εκδόθηκε από τον Κάκτο κατά το έτος 1979, στην Αθήνα.

Ένα βιβλίο αυτοβιογραφικό του Ιστράτι, στο οποίο περιγράφει με ρεαλισμό και ταυτόχρονα με γλαφυρότητα τη ζωή των ταπεινών και των αδικημένων ανθρώπων του κόσμου. Ένα λογοτεχνικό ταξίδι στις ατελείωτες αναζητήσεις των ιδανικών τους, αλλά και του εαυτού τους²⁰⁷.

5.1.8. Οι αντάρτες

Οι αντάρτες / Présentation des Haidoucs: το βιβλίο γράφτηκε στα για πρώτη φορά στην γαλλική γλώσσα και μεταφράστηκε στα ελληνικά από την Όλγα Τρέμη. Εκδόθηκε από τον Κάκτο κατά το έτος 1980, στην Αθήνα.

Οι χαϊντούκοι ήταν ληστές στη Ρουμανία, αντίστοιχοι με τους Έλληνες κλέφτες και αρματολούς. Οι λόγοι που ωθούσαν κάποιον να βγει στα βουνά και να γίνει χαϊντούκος ήταν: η φυγοδικία, η εκδίκηση, αλλά και η αναζήτηση της ελευθερίας και της περιπέτειας. Από μια χρονική στιγμή και μετά οι χαϊντούκοι έγιναν οι προστάτες των αδικημένων χωρικών ενάντια στην εκμετάλλευση που τους επέβαλαν οι μεγάλοι γαιοκτήμονες και τσιφλικάδες: «Κάπου ανάμεσα στις πεδιάδες της Baragan και στα νερά του Δούναβη, μέσα από την σπηλιά του, ο αρχηγός των χαϊντούκων και οι άνδρες του, αν και εξαντλημένοι από την κούραση, προσπαθούν να αναδιοργανώσουν την ομάδα τους»²⁰⁸.

5.1.9. Η καπετάνισσα

Η καπετάνισσα / Căpităneasa: το βιβλίο γράφτηκε στα για πρώτη φορά στην γαλλική γλώσσα και μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Α. Παντελάκη. Εκδόθηκε από τον Κάκτο κατά το έτος 1980, στην Αθήνα.

²⁰⁷ Π. Ιστράτι, *Ο σφουγγαράς και άλλα διηγήματα*, μετάφραση Όλγα Τρέμη, εκδόσεις «Κάκτος», Αθήνα 1979 και Τσιπριάν - Λουκρέτσιους Ν. Σούτσιου, *ό.π.*, σ. 153.

²⁰⁸ Π. Ιστράτι, *Οι αντάρτες*, μετάφραση Όλγα Τρέμη, εκδόσεις «Κάκτος», Αθήνα 1980 και Τσ. - Λ. Σούτσιου, *ό.π.*, σ. 154.

Το διήγημα αναφέρεται στον Ιανουάριο του 1859 και κατά τη διάρκεια των εκλογών στα δύο Πριγκιπάτα του Δούναβη. Η κατάσταση που επικρατούσε ήταν αυξανόμενος αναβρασμός απ' τη μια άκρη μέχρι την άλλη της Ρουμανίας. Μέσα σε αυτή την πολιτική έξαρση: «Στο σπίτι των χαϊδούκων, ο αναβρασμός ήταν διπλός, γιατί στην προσμονή του μεγάλου πολιτικού γεγονότος προστέθηκαν και οι ανησυχίες τους για τις έρευνες των αρχών ν' ανακαλύψουν τους δολοφόνους των δύο ποτέρας, τους οποίους είχε σκοτώσει ο Τρασνίλα».

5.1.10. Προς την άλλη φλόγα

Προς την άλλη φλόγα / Vers l' autre flamme: το βιβλίο γράφτηκε στα για πρώτη φορά στην γαλλική γλώσσα και μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Κώστα Κριτσίνη. Εκδόθηκε από τον εκδοτικό οίκο Κάλβο κατά το έτος 1987, στη Θεσσαλονίκη. Το βιβλίο κυκλοφόρησε ξανά σε μετάφραση της Ιφιανάσσας Χατζηδημητρίου, από τον εκδοτικό οίκο Δωρικός, το 1992, στη Θεσσαλονίκη.

«Με αφορμή την απογοήτευσή του από τις ελπίδες που είχε στηρίζει στη Ρωσική επανάσταση, εξέδωσε το έργο του *Προς την άλλη φλόγα* (1927), εκφράζοντας τη νοσταλγία του για της γνήσιες επαναστατικές ιδέες.»²⁰⁹

Ο ίδιος ο Ιστράτι προλογίζει το βιβλίο του λέγοντας:

«Τα τρία βιβλία που κυκλοφορούν με τον τίτλο *Προς την Άλλη φλόγα* δεν είναι η δουλειά ενός μόνο ανθρώπου αλλά πολλών. Ο καθένας δούλεψε με τον τρόπο του. Αν το δημοσιεύσω μόνο με το όνομα μου το κάνω γιατί πρώτα πρώτα αυτό γίνεται προσωρινά και ακόμα γιατί υπογράφω και με τα δυο μου χέρια όχι με σκοπό να ιδιοποιηθώ τις ιδέες τους αλλά να εξασφαλίσω την διάδοσή τους.»

Και λίγο παρακάτω:

«Γιατί το φοβερό σε όλες τις εποχές και στη δικιά μας ιδιαίτερα, είναι πως ένας άνθρωπος που «το όνομα του» δεν έχει πολιτικά δικαιώματα δεν καταφέρνει να ακουστεί και ας έχει εκατό φορές δίκαιο. Κι εγώ το θέλω φοβερά ν' ακουστεί μακριά όσο παίρνει η φωνή των φίλων μου, η φωνή αυτή που συχνά συμπληρώνει την δική μου όπως και μερικές φορές την αντικρούει η φωνή αυτή που μέσα από τη διαφορετικότητα της μπορεί να μην είναι μόνη»

²⁰⁹ Π. Ιστράτι, *Προς την άλλη φλόγα*, «Λόγια του εκδότη». Βλέπε Γσ. - Λ. Σουτσίου, ό.π., σ. 159.

5.1.11. Ταξιδεύοντας με τον Παναΐτ Ιστράτι

Ταξιδεύοντας με τον Παναΐτ Ιστράτι: το βιβλίο γράφτηκε στα για πρώτη φορά στην γαλλική γλώσσα και μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Μπουμπουλίνα Νικάκη. Εκδόθηκε από τον εκδοτικό οίκο Αιγόκερω κατά το έτος 2011, στην Αθήνα.

Διασκευή για το θέατρο ενός από τα τελευταία διηγήματα του Παναΐτ Ιστράτι, με τίτλο *Ο Μουσσά* (1934), με θέμα το ταξίδι του ομώνυμου ήρωα από τη Βραΐλα στην Αλεξάνδρεια και τη γνωριμία του με ένα φτωχό Εβραίο, που αναζητά τα ίχνη της πόρνης κόρης του στην Αίγυπτο²¹⁰.

5.1.12. Μεσογειακές περιπλανήσεις

Μεσογειακές περιπλανήσεις / *Periplu mediteranean*: Γράφτηκε στα για πρώτη φορά στην ρουμάνικη γλώσσα και μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Ομάδα μεταφραστών. Εκδόθηκε από τον εκδοτικό οίκο Ίστρος (Μουσείο Βραΐλας) κατά το έτος 1992.

Πρόκειται για συλλογή διηγημάτων μεταφρασμένα για πρώτη φορά στα Ελληνικά από τα μέλη του Εργαστηρίου Λογοτεχνικής Μετάφρασης του ρουμάνοελληνικού Πολιτιστικού Συλλόγου «Σύγχρονα Βαλκάνια», με την καθοδήγηση της καθηγήτριας και μεταφράστριας Ευγενίας Τσελέντη, από τις Εκδόσεις «Ίστρος» του Μουσείου της Βραΐλας, Ρουμανίας. Μεταφράζονται τα διηγήματα: «Μουσσά», «Μια θεατρική παράσταση στη Δαμασκό», «Ποιος είναι ο συγγραφέας του Άμλετ;», «Αγιορείτες μοναχοί», «Πάθη στην αλμυρή λίμνη», «Ο θάνατος του Μιχαήλ» και «Το κάλεσμα της Δύσης»²¹¹.

Επίσης σημαντικές είναι δημιουργίες του, όπως: *Οίκος Θούριγκερ* (1929), *Γραφείο εργασίας* (1931), *Τσάτσα Μίνκα* (1931) κ.ά.²¹²

²¹⁰ Π. Ιστράτι, *Ταξιδεύοντας με τον Ιστράτι*, Μεταφρ. Μπουμπουλίνα Νικάκης, 2011, Αθήνα και Τ. Λ. Σούτσιου, *ό.π.*, σ. 161.

²¹¹ Π. Ιστράτι, *Μεσογειακές Περιπλανήσεις*, Ομάδα μεταφραστών Εκδότης: Ίστρος (Μουσείο Βραΐλας) Έτος έκδοσης: 2012 και Τσ. - Λ. Σούτσιου, *ό.π.*, σ. 162.

²¹² Τ. Λ. Σούτσιου, *Στα Βήματα των Ρουμάνων συγγραφέων στην Ελλάδα*, *ό.π.*, σ. 147-163.

5.2. Άρθρα του Παναΐτ Ιστράτι στον τύπο

1909: συνεργάζεται με την εφημερίδα «*Εργατική Ρουμανία*»

1919: εφημερίδα «*La Feuille*», *Τολστοϊσμός ή Μπολσεβικισμός*

1921: εφημερίδα «*Ουμανιτέ*» Διήγημα, *Νίκολας Τζίγκανον* απηύθυνε στην εφημερίδα «L'Humanité», χαιρετισμός στη Ρωσική επανάσταση

1923: εφημερίδα «*Ευρώπη*» δημοσιεύει την *Κυρά Κυραλίνα* με τον πρόλογο του Ρομαίν Ρολλάν

1924: εφημερίδα «*Revue Europeene*», *Κοντίν*

1925: εφημερίδες: «*Paris Soir*», «*Quotidien de Paris*» και το περιοδικό «*Charle*»

1927: εφημερίδα «*Νουβέλ Λιτερέλ*», *Μια ώρα μου το Ρουμάνο αφηγητή και Γάλλο συγγραφέα Παναΐτ Ιστράτι και «Ουμανιτέ» τις Ταξιδιωτικές σημειώσεις*

1928: εφημερίδα «*Νουβέλ Λιτερέλ*» *Επίσκεψη στο Γκόργκι*

1929: συνεντεύξεις για το ταξίδι στη Ρωσία στις εφημερίδες «*Νουβελ Λιτερέλ*» και εφημερίδα «*Λούπα (Ο αγώνας)*» για την Σφαγή στο Λούπενι

1930: «*Νουβελ Λιτερελ*», *Για να έχεις αγαπήσει τη γη*, πρόλογος στο βιβλίο του Βίκτωρα Σερζ, *Οι Άνθρωποι στη φυλακή*

1932: Στέλνει άρθρα στο γαλλικό τύπο, *Καλέ μου Ρόμπερφρανς*, και συνυπογραφεί ην μεγάλη καμπάνια, *Το Κλίμα της Γαλλίας*

1933: «*Νουβελ Λιτερελ*» *Μαρτυρία πάνω στην Ελευθερία, Ο Άνθρωπος που δεν ανήκει πουθενά, Μαρτυρία πάνω στην Πιστή, Ανοιχτό γράμμα στον Φρανσουάζ Μωριάκ, Γράμμα στο Ρομαίν Ρολλάν*

1935: Ανοιχτή επιστολή στην εφημερίδα «*Φρανσις Ζουρνταιν*» απαντά σε συκοφαντικά άρθρα²¹³ στην Τουρκία και στην Ελβετία, ενώ παράλληλα το ίδιο χρονικό διάστημα έγραφε αριστερά κοινωνικοπολιτικά ρεπορτάζ και άρθρα που δημοσιεύθηκαν στις Ρουμανικές εφημερίδες «*România Muncitoare*», «*Dimineața*», «*Adevărul*» και άλλες, καθώς και για τα ευρωπαϊκά έντυπα «*La Feuille*», «*L'Humanité*» και «*L'Humanité Dimanche*». Το 1904 ήρθε σε επαφή με το σοσιαλιστικό κίνημα, στο Βουκουρέστι και το 1909 έγινε γραμματέας του συνδικάτου των λιμενεργατών στη Βραΐλα, όπου γνωρίστηκε με τον μετέπειτα μπολσεβίκο Κριστιάν Ρακόβσκι που το 1927 τον έφερε στη Σοβιετική Ένωση.

²¹³ Λ. Χρηστάκης ό.π., σ. 11-20.

5.3. Η έννοια της ελευθερίας στον Ιστράτι

Ως προς το περιεχόμενο και τη σημασία του, ο όρος ελευθερία κατέχει καίρια θέση στο έργο του Ιστράτι. Οι περιπέτειες των ηρώων του συνδέονται με το νόημα και τον σκοπό της ανθρώπινης ύπαρξης που δεν είναι άλλος από την ελευθερία. Στα διηγήματα του σκιαγραφεί τις ιδιαίτερες εμπειρίες της ζωής τους, τονίζοντας, ότι η πορεία τους έχει προσανατολισμό την κατάκτηση του πολυπόθητου αγαθού. Προσεγγίζει με απλό και συνάμα αριστοτεχνικό τρόπο την αυθεντικότητα *του προσώπου*, και δημιουργεί ήρωες γήινους. Καθημερινούς ανθρώπους, όπως είναι ο Αδριανός, ο οποίος έρχεται αντιμέτωπος με το πρόβλημα της ελευθερίας, τόσο στην αφετηρία όσο και στην κατάληξη της πορείας του. Αποσπάσματα από το βιβλίο *Κυρά Κυραλίνα* ενδεικτικά της στάσης του για την ελευθερία: «*Η ζωή ενός ανθρώπου ούτε εξιστορείται ούτε γράφεται. Η ζωή ενός ανθρώπου που αγάπησε τον κόσμο και σεργιάνισε, είναι ακόμα πιο δύσκολο να χωρέσει σε μια αφήγηση. Μα αν αυτός ο άνθρωπος υπήρξε ένας παθιασμένος, που γνώρισε όλες τις κλίμακες της ευτυχίας και τις δυστυχίας περιδιαβάζοντας τον κόσμο, τότε το να προσπαθήσεις να δώσεις μια εικόνα της ζωής του, είναι σχεδόν αδύνατο. Αδύνατο γι' αυτόν τον ίδιο κατ' αρχήν και μετά για κείνους που θα τον ακούνε*»²¹⁴.

«*Δεν είμαι παιδί!.. Και έχω νομίζω το δικαίωμα να καταλαβαίνω τη ζωή όπως τη νοιώθω.*»²¹⁵ Η περιγραφή ανταποκρίνεται στα χαρακτηριστικά των παιδιών περισσότερο και όχι ενήλικων βυθισμένων στην ασημαντότητα τους. Στην πραγματικότητα, η υπερβολή στο χαρακτήρα, τα σκαμπανεβάσματα στην διάθεση και έντονη αναζήτηση της περιπέτειας δημιουργεί την αίσθηση της ελευθερίας στο διήγημα. «*Ζωή ανήσυχη και ταραγμένης εξαιτίας της ιδιόρρυθμης και νομαδικής ιδιοσυγκρασίας του.*» Ο Σταυρός, ο ιδιαίτερος φίλος του Αδριανού, μέσα από μια ζωή «*ρημαγμένη στα εικοσιπέντε του κιόλας χρονιά από μια θλιβερή κοινωνική περιπλοκή, ένα γάμο με μια κοπέλα πλούσια, όμορφη και συναισθηματική που η κατάληξη του ήταν να βρεθεί ένα χρόνο αργότερα ντροπιασμένος με την καρδιά κομματιασμένη και τον χαρακτήρα του αλλοιωμένο*²¹⁶. *Η ζωή του διεφθαρμένη, βίαιη, διατροφική... Μια ζωή αλήτικη... 'Είμαι ένας άνθρωπος ανήθικος και ανέντιμος.*»²¹⁷

²¹⁴ Παναΐτ Ιστράτι, *Η κυρά- Κυραλίνα*, Αθήνα, μετάφραση Όλγας Τρέμη Αθήνα 1979: Κάκτος, σ. 5.

²¹⁵ *Ο.π.*, σ. 5.

²¹⁶ *Ο.π.* σ. 6.

²¹⁷ *Ο.π.* σ. 20.

Για τον Ιστράτι, η έννοια της λέξης «ελευθερία» γεννιέται από την επιθυμία του να είναι αυτεξούσιος. Ως άτομο διατυπώνει την επιθυμία να καθορίζεται η ζωή του από τις δικές του αποφάσεις και όχι από άλλους, εξωτερικούς παράγοντες. Προπάντων, όμως, προσδοκά να λειτουργεί ως ένα ον που σκέπτεται, βούλεται και δρα, ένα ον που έχει την ευθύνη των επιλογών του. Η ελευθερία, επομένως, δεν περιορίζεται σε μια συγκεκριμένη 'δύναμη' της θέλησης. Αντίθετα, αποτελεί μια γενική δύναμη επιλογής και αυτονομίας, που είναι εμφανής σε μια σειρά από συμπεριφορές και ενέργειες, που αποκαλύπτονται μέσα από τις επιλογές των ηρώων στα διηγήματα (Καπετάνισσα, Κοντίν, Μιχαήλ, Σταύρος, Νεραντζούλα...): *«Ο άγνωστος έριξε ένα ευφρές και ερευνητικό βλέμμα σε όλη τη μάζωξη. Οι χωρικοί τον επιδοκίμαζαν με ξεφωνητά και ύστερα θέλησαν να μάθουν ποιος ήταν. - Είμαι από το Βουκουρέστι, είπα και δουλεύω με τα χέρια μου, όπως εσείς, αλλά έχω μάθει να γνωρίζω τους εχθρούς μου, που δεν είναι ούτε ο θεός ούτε οι κεραυνοί. Είναι οι τσιφλικάδες των χωριών και των πόλεων, που μας οδηγούν στη μιζέρια, ακόμη κι όταν οι χρονιές είναι καλές. Για εμάς, μου φαίνεται, πως οι χρονιές δεν είναι ποτέ καλές. Έβγαλε ένα πακέτο φυλλάδια και τα μοίρασε: - Εδώ πρόσθεσε, θα διαβάσετε πράγματα που ο πολίτης πρέπει να ξέρει. Είναι το σύνταγμα της χώρας, η αλλιώς η μητέρα όλων των νόμων μας. Εδώ γράφει πως έχετε το δικαίωμα να συγκεντρώνεστε, να γράφετε και να μιλάτε και πως επίσης κανένας δεν έχει το δικαίωμα να κρατήσει έναν πολίτη για πάνω από εικοσιτέσσερις ώρες ούτε να ψάξει το σπίτι του δίχως ένταλμα από τον εισαγγελέα. Αυτά είναι τα δικαιώματα σας τα οποία πρέπει να γνωρίζετε και να σέβεστε»*²¹⁸. Εδώ ο Ιστράτι, προτάσσει το ήθος, την προσωπική υπευθυνότητα και ευθύνη. Συνεπώς, ο άνθρωπος έχει την ευθύνη για τις επιλογές του, στον βαθμό που αυτές δεν προσδιορίζονται από εξωτερικούς παράγοντες και την αναγκαιότητα. Η γνώση τελικά, αποτελεί την κινητήρια δύναμη για την απόκτηση της ελευθερίας.

Το πρόβλημα της ελευθερίας διαφαίνεται στο έργο του Ιστράτι ως ύψιστη πρόκληση. Το σύνθετο νόημα της δεν καθορίζεται απλώς από απουσία εξωτερικών ορίων και δεσμών, αλλά αφορά κυρίως στην εσωτερική ελευθέρωση από προσωπικούς δαίμονες και δεσμά των παθών μας: *«Είναι η ιστορία που μου διηγήθηκε ο άνθρωπος που ανακάλυψα σε μια εξέδρα στο Ράμλε της Αλεξάνδρειας, ένας άνθρωπος που αγαπούσα χωρίς να ξέρω το γιατί και που μου σπάρραζε την καρδιά με εκείνο το εύθυμο ρωμαίικο τραγούδι: Κάτω στο γιαλό κάτω στο περιγιάλι Νεραντζούλα φουντωτή. Πλέναν*

²¹⁸ Π. Ιστράτι, *Τα γαϊδουράγκαθα του Μπαραγκάν*, ό.π., σ. 120-121.

και άπλωναν Νεραντζούλα φουντωτή.»²¹⁹ Επίσης: «Πέρασαν πολλά χρόνια από τότες που έζησα στην Αλεξάνδρεια, κάμποσους ηλιόλουστους χειμώνες. Και μ' όλο που οι αναμνήσεις εκείνης της εποχής δεν είναι πολύ χαρούμενες, πώς να μη μαγεύομαι, πώς να μην αγαλλιάζω απ' τις σπάνιες εκείνες στιγμές που αναποδογυρίζουν την κούπα τη οδύνης και μας ποτίζουν χαρά, τόσο που η καρδιά πάει να σπάσει, και μα το ναι στην πολυβάσανη ζωή μου, γνώρισα και τέτοιες στιγμές. Ο χειμωνιάτικος ήλιος της Αλεξάνδρειας, ο Μεσογειακός ήλιος μου τις χάρισε»²²⁰.

Παρόλο που η ανθρώπινη φύση παρουσιάζεται σε όλες τις εκφάνσεις της και συνάμα με έναν τρόπο σκληρό οι άνθρωποι- ήρωες του Ιστράτι, νοιώθουν, αγαπούν, ελπίζουν, ζουν.

Ο Παναίτ Ιστράτι βλέποντας τους ανθρώπους να επιδιώκουν μια κοινωνική θέση, κατ' ουσία, παρατηρεί, ότι επιζητούν την κοινωνική αναγνώριση. Μια τέτοια εξάρτηση από την κοινωνία και η εκ μέρους της αποδοχή της συμπεριφοράς και της δράσης, θέτει σε αμφισβήτηση την εκούσια ελευθερία και τη μοναδικότητά του ατόμου, καθιστώντας το όμηρο συχνά λανθασμένων πεποιθήσεων και ιδεολογιών. Βέβαια, η ανάγκη του «ανήκειν» είναι συνήθως εντονότερη από την αυτονομία, την ανεξαρτησία και την ελευθερία. Στο έργο του, *Ο Σφουγγαράς*, ξεχωρίζουν τα αποσπάσματα που υμνούν την φιλία και την ελευθερία από το κοινωνικό κατεστημένο: «Απ' όλες τις απαντήσεις του μια μου είχε καρφωθεί στο μυαλό «Ταξιδεύω για να γνωρίσω τον κόσμο»²²¹... Και σήμερα όταν αναπολώ αυτόν το άνθρωπο, καθώς και τόσους άλλους στους οποίους άνοιξα την καρδιά μου αναρωτιέμαι πως από θαύμα η μοίρα μου δεν μ' έσπρωξε να γίνω ένας αλήτης, ένας ιδιόρρυθμος τυχοδιώκτης ή ακόμα και ένας παράνομος, πράγμα που ήταν πολύ εύκολο. Δεν κούνησα ποτέ το δάχτυλο μου για να επηρεάσω το πεπρωμένο μου, ενώ περισσότερο από μια φορά βρέθηκα στο χείλος του γκρεμού»²²² και «κατάλαβα από την ακτινοβόλα ηρεμία του ότι είμαστε έτοιμοι να φύγουμε την ίδια στιγμή και να ζήσουμε μέρες ελευθερίας στην Αίγυπτο. Α... η πανάκριβη ελευθερία των δύο φίλων μόνων στον κόσμο, που ξανάσμιζαν στους δρόμους της πολυσύχναστης πόλης, ενωμένοι αδελφικά κάτω από την ίδια απειλή...»²²³.

²¹⁹ Τ. Α. Σούτσιου, *Στα βήματα των Ρουμάνων συγγραφέων στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 156.

²²⁰ Π. Ιστράτι, *Νεραντζούλα*, «Λόγια του εκδότη», μετάφραση Τάσος Λαζαρίδης, εκδόσεις «Εγνατία», Θεσσαλονίκη 1971 και Τ. Α. Σούτσιου, ό.π., σ. 148-167.

²²¹ Π. Ιστράτι, *Ο Σφουγγαράς και άλλα διηγήματα*, «Λόγια του εκδότη, ό.π., σ. 14.

²²² Ό.π., σ. 45.

²²³ Ό.π., σ. 73.

Η θέση του Ιστράτι για την προσωπική -εσωτερική ελευθερία σε συνδυασμό με την κοινωνική- εξωτερική είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, γιατί αναδεικνύει το δίπτυχο της ελευθερίας (εσωτερική - εξωτερική) και επικεντρώνεται στην ευθύνη του ανθρώπου για τους άλλους, για την ανθρώπινη κοινωνία συνολικά. Συνάνθρωποι και κοινωνία αποτελούν το αδιάσπαστο πλαίσιο εντός του οποίου εγγράφεται η ελευθερία του προσώπου. Αν το πρόσωπο ενεργήσει ώστε εσωτερικά να επιτύχει την ελευθερία του από τα πάθη και τον κακό του εαυτού, αυτό θα επενεργήσει και στο κοινωνικό σύνολο, η δε τελειοποίηση του προσώπου συντελεί στην τελειοποίηση της κοινωνίας. Στο βιβλίο του επίσης, *ο Σφουγγαράς και άλλα διηγήματα*, αξιοσημείωτο είναι το κομμάτι που αναλογίζεται για την ευθύνη του προσώπου-υποκείμενου για την κοινωνική κατάσταση: «...εδώ οφείλεται και η ακατανόητη υπομονή των λαών εμπρός στα τόσα εγκλήματα των τυράννων τους: εκείνο όμως που δίνει δύναμη στους τυράννους και κυριαρχούν στον κόσμο δεν είναι οι υποτιθέμενες ηθικές αξίες τους αλλά η δειλία των τυραννισμένων λαών»²²⁴. Στον Κοντίν, ακόμη τονίζει την κατάφορη αδικία των τυράννων σε βάρος του λαού: «Η ζωή του θείου Δήμη και των δικών του δεν ήταν παρά ένα είδος σκλαβιάς που άφηνε την ψευδαίσθηση της ελευθερίας. Ό,τι και αν έβγαζαν με τον ιδρώτα τους, το αποζυμούσαν τα αιώνια χρέη τους στον ιδιοκτήτη της γης και το κράτος: για κείνους προοριζόταν το καλύτερο σιτάρι., το καλαμπόκι, το γάλα της αγελάδας, τα αυγά και οι κόττες. Για όσους έμεναν μέσα στο αχυροκάλυβο, απόμεναν η νερόσουπα, τα φασόλια και η ελεεινή ποιότητας μαμαλίγκα»²²⁵.

Στα βιβλία του προτάσσει με σθένος και σταθερότητα το ήθος, την προσωπική υπευθυνότητα και ευθύνη του καθενός ατόμου. Στο βιβλίο του *Οι αντάρτες* μπορούμε να θαυμάσουμε το θάρρος και την αγωνιστικότητα του ενός προσώπου που συσπειρώνει και άλλα πρόσωπα προκειμένου να αποκαταστήσει το δίκιο και να υπερασπιστεί την ελευθερία: «Έ λοιπόν, αρνήθηκα να υπηρετήσω τους ευγενείς, έφυγα στο δάσος στα δέκα μου και ζω εδώ πενήντα χρόνια. Πολέμησα στις διαταγές του χαϊδούκου Γιάννου, υπηρέτησα το μεγάλο πανδούρο Τούντορ Βλαδημηρέσκου και κατάντησα στη συμμορία του Κοσμά, του πατέρα σου. Και οι τρεις τους ήταν τύραννοι, κι εγώ σκλάβος τους. Ήταν ευγενής τυραννία, δε λέω, αλλά και η σκλαβιά μου δε γινόταν

²²⁴ Ο.π., 216.

²²⁵ Π. Ιστράτι, *Μιχαήλ*, «Λόγια του εκδότη», μετάφραση Α. Παντελάκης και Τ. Α. Σούτσιου, ό.π., σ. 148-167.

ελαφρότερη.»²²⁶ Το ίδιο παρατηρείται στο βιβλίο του Η Καπετάνισσα: «Κάθε χαϊδούκινο ίχνος στο Σναγκόβ, σβήστηκε την επομένη της δολοφονίας: τα όπλα θάφτηκαν· οι περισσότεροι άντρες απομακρύνθηκαν· στους αστυνομικούς που κατέφθασαν για την ανάκριση, η Φλορίτσα έδειξε τη βιτρίνα της καθωσπρέπει αστής.»²²⁷ Ακόμη: «Παρατηρούσα αυτή τη περίεργη μητέρα που αγαπούσα για το θάρρος και τη νεανικότητά της, δροσερή στα τριάντα οχτώ της χρόνια, και σκεφτόμουν: «Κάτι μου κρύβει». Της είπα στην τύχη: -Λένε ότι φιλοδοξείς να γίνεις η σύζυγος ενός Μιρόν... πρωθυπουργού. Είναι αλήθεια; Το πρόσωπό της έμεινε ατάραχο: - Όχι Ιερεμία μου, δεν είναι αλήθεια... Η φιλοδοξία μου είναι πολύ πιο ψηλή απ' το να γίνω η γυναίκα του Τάδε. Γεννήθηκα μεγαλόκαρδη, που σημαίνει ότι η δυστυχία του διπλανού μου αντηχεί στην καρδιά μου με τόση σφοδρότητα ώστε δεν μπορώ να' μαι ευτυχισμένη παρά κάνοντας το καλό. Τα μάτια μου γεμίζουν απ' την κτηνώδη μιζέρια αυτού του λαού - καλού όπως όλοι οι λαοί - που με κάνει να υποφέρω σαν να μου στερούν τη δυνατότητα να αναπνεύσω.»²²⁸

«Περήφανη η Φλορίτσα πηγαινοερχόταν μέσα στο γεμάτο καπνούς δωμάτιο, φιλούσε το γράμμα του Μιρόν και επαναλάμβανε: - Εκλέχτηκε... επιτέλους εκλέχτηκε... Το Ιάσιο έκανε το καθήκον του... Το Βουκουρέστι θα ακολουθήσει το παράδειγμα των Μολδαβών, δεν αμφιβάλλω καθόλου αλλά... έσφιξε τις γροθιές της και ατένισε το κενό... - ...Μα τους άγιους αν δεν δεχτεί αντάξιο- Καλά τότες Γκρόζα- συμφορά θα πέσει στα κεφάλια τους. Θα τα πουλήσω όλα θα πουληθώ και 'γω η ίδια για να βρούμε τα χίλια ντουφέκια που μας χρειάζονται για να εξοπλιστούμε, και μια νύχτα θα πνιγούν το αίμα εκείνοι που δεν θέλησαν να θυσιάσουν ποτέ τίποτε στη ζωή τους»²²⁹.

Ο Ιστράτι έμεινε πιστός στην ιδέα της ελευθερίας μέχρι το τέλος της ζωής του. Πάντοτε τον ενδιέφερε ο άνθρωπος ως κομμάτι της κοινωνίας - και φυσικά η ανθρωπότητα ολόκληρη. Σύμφωνα με τα πιστεύω του, η τυπική ελευθερία κινδυνεύει να παραμεριστεί όταν θεωρηθεί αυτονόητη αλλά και να καταργηθεί λόγω της ευκολίας με την οποία άτομο και κοινωνία την χειρίζονται. Η ουσιαστική ελευθερία χρειάζεται κόπο και μόχθο, και η κατάκτησή της συνάδει με την κατάκτηση της αλήθειας. Οικειοποιείται την κουμμουνιστική θεωρία και τη θεωρεί ιδανικό μοντέλο για την εξισορρόπηση των κοινωνικών αδικιών, τουλάχιστον στην αρχή. Έκρινε το λαό της Ρωσίας αξιοθαύμαστο για τους αγώνες του και για την τελική ανατροπή της προ

²²⁶ Π. Ιστράτι, *Οι αντάρτες*, μετάφραση Όλγα Τρέμη, εκδόσεις «Κάκτος», Αθήνα 1980 και Τ. Λ. Σούτσιου, *ό.π.*, σ. 148-167.

²²⁷ Π. Ιστράτι, *Καπετάνισσα*, *ό.π.*, σ. 116.

²²⁸ *Ό.π.*, σ. 116.

²²⁹ *Ό.π.*, σ. 9.

υπάρχουσας άσχημης κατάστασης. Αργότερα, όμως φάνηκε απογοητευμένος από την εφαρμογή των κομμουνιστικών θεωριών και την εξέλιξη τους γεγονός που φαίνεται στο βιβλίο του *Προς την άλλη Φλόγα*. Αυτό που ενοχλούσε περισσότερο τον Ιστράτι ήταν, ότι οι κομμουνιστικές κοινωνίες περιβάλλονταν από μια ηθικότητα που είχε έντονα ρυθμιστικό χαρακτήρα και ότι έλειπε ουσιαστικά η αποδοχή του υποκειμένου, η ελευθερία του πνεύματος και του προσώπου. Ο Ένγκελς θεωρούσε ότι το άτομο πρέπει να ενεργεί με βάση τη σχέση αιτία-αποτέλεσμα, αλλιώς δεν θα μπορέσει να κατακτήσει την ελευθερία του. Αλλά και ο ίδιος ο Μαρξ επιβεβαιώνει αυτή τη στάση με τη φράση του: «*Η ελευθερία είναι η αναγνώριση και επίγνωση της αναγκαιότητας*». Αλλά η αναγκαιότητα για τον Ιστράτι καταστρατηγεί την ελευθερία και την ελεύθερη βούληση, επειδή περιορίζει τις επιλογές στο να ορίσει το άτομο το μέλλον και την έκβαση των γεγονότων. Συνεπώς, ο ελεύθερος άνθρωπος έχει την ευθύνη για τις επιλογές του, στον βαθμό που αυτές δεν προσδιορίζονται από εξωτερικούς παράγοντες και την αναγκαιότητα²³⁰. Οι απόψεις του φαίνονται ξεκάθαρα στα παρακάτω αποσπάσματα: «*Ότι φέρνω εδώ είναι οι πεποιθήσεις που μου στοίχισαν ακριβά και που θα μπορούσαν μια μέρα να μου κοστίσουν και την ίδια μου τη ζωή (Αυτό θα ήταν δικαιοσύνη: δεν λάτρεψα στη ζωή μου τίποτε άλλο παρά μόνο εκείνο που στοίχισε πολύ ακριβά)*. Σήμερα όταν η ζωή μου καταφέρει χτυπήματα ικανά να αποτελειώσουν έναν ιπποπόταμο περισσότερο από ποτέ πιάνομαι από την αγάπη μου και το μίσος μου. Από εδώ ξεπετάγονται οι πεποιθήσεις μου, κόρες της πίστης μου στους ανθρώπους που αγαπώ που μισώ και που τόσο θα ήθελα να υπηρετήσω.»²³¹

Εξαιρετικά κατατοπιστικό είναι και το κείμενο του Καζαντζάκη για το Ιστράτι και το Βιβλίο του *Προς την άλλη Φλόγα*: «*Όταν το βιβλίο του Προς την άλλη φλόγα – ‘εξομολόγηση για νικημένους’ τυπώθηκε, κύματα κόκκινα σηκώθηκαν παρασέρνοντας και κουβαλώντας κάθε βρομιά χυδαιότητα και μικροψυχία. Φίλοι, συνεργάτες, συνάδελφοι, εκδότες, γνωστοί, μονομιάς τον απαρνήθηκαν και τον αποκήρυξαν. Τι πελώριο σκάνταλο. Δεν το είχε συνειδητοποιήσει από πριν. Την αλήθεια πάσχιζε να πει. Γιατί λοιπόν. Γιατί δεν γνώριζε ότι ο φανατισμένος μιας όποιας ιδεολογίας είναι μονόπλευρος, μονοκόμματος άνθρωπος, ευχαριστημένος με τις παρωπίδες που του φόρεσαν και με ότι του έμαθαν να πιστεύει. Δεν ανέχεται πια τη λογική, δεν αντέχει την αλήθεια ούτε ψάχνει να την βρει γιατί είναι σίγουρος πως την κατέχει. Εκτός της*

²³⁰ «Ο Ένγκελς για την αναγκαιότητα και την ελευθερία», διαθέσιμο στο www.politikofilosofikesanazitiseis.blogspot.gr (22/8/2017).

²³¹ Π. Ιστράτι, *Προς την άλλη φλόγα*, ό.π., σ. 161.

περιχαρακωμένης δικής του θεωρίας και της τυφλής πίστης του σ' αυτήν είναι έτοιμος να μισήσει ότι άλλο...»²³².

Ο Παναΐτ Ιστράτι έχει ένα μοναδικό ταλέντο να δείχνει με αριστοτεχνικό τρόπο των εσωτερικό αγώνα των ηρώων του. Οι χαρακτήρες του αποτελούν τα πρόσωπα, πάνω στα οποία δεσπόζει η κοινή αναγκαιότητα της φύσης, της αίσθησης, τους σώματος, αλλά και των παθών. Κοινό γνώρισμά τους είναι ότι εκτός από έλλογα όντα είναι και όντα με συναισθήματα. Υπάρχει μεγάλη ανάγκη να μοιράζονται τους πόθους, τους καημούς, τους προβληματισμούς τους και όλα αυτά να εκφράζονται μέσω της φιλίας. Όταν υπάρχουν κοινά ενδιαφέροντα ανάμεσα σε δυο ανθρώπους, είναι δυνατό να διαμορφωθούν ισχυροί δεσμοί, και φιλίες που κρατούν μια ζωή (Σταύρος - Ανδριανός). Ακόμη, οι φίλοι είναι ειλικρινείς δεν κρύβουν την αλήθεια, πολλές φορές κρίνουν αυστηρά τις κακές πράξεις ή παραλείψεις των φίλων τους. Έτσι εμποδίζουν τη διαιώνιση των ελαττωμάτων των φίλων τους, και στερεώνουν περισσότερο τις γνήσιες φιλικές σχέσεις. Επίσης, είναι ανιδιοτελείς δεν συνδέονται με βάση το συμφέρον, και προσφέρουν από το υστέρημα τους ότι έχουν και δεν έχουν. Κυρίως όμως μοιράζονται κοινά ενδιαφέροντα και ιδανικά. Οι άνθρωποι που πιστεύουν σε ανώτερα ιδανικά μπορούν να δημιουργήσουν σημαντικές φιλικές σχέσεις, καθώς τα ιδανικά εμπνέουν υψηλούς σκοπούς και ανώτερες επιδιώξεις (Καζαντζάκης- Ιστράτι ή Ρομαίν Ρολλάν - Ιστράτι) και ο φίλος γίνεται πρότυπο για μίμηση στον άλλο φίλο.

²³² Ο.π., σ. 25.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παραγωγή ενός λογοτεχνικού έργου είναι μια σύνθετη διαδικασία, η οποία προσδιορίζεται από πολλές παραμέτρους. Ο συγγραφέας ζει σ' ένα κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό περιβάλλον συγκεκριμένο, λειτουργεί ως ευαίσθητος δέκτης και καταγράφει τους προσωπικούς κραδασμούς του. Καταθέτει στο έργο του ό,τι χαρακτηρίζει και οριοθετεί ως αξιακό μέτρο, έναν ολόκληρο πολιτισμό, μέσα από το δικό του φίλτρο. Έχοντας ως προπομπό την εποχή του Παναΐτ Ιστράτι, τον τόπο καταγωγής του και το γενικότερο πνευματικό υπόστρωμα έγινε προσπάθεια να μελετηθεί μέσα στο έργο του η έννοια της ελευθερίας. Ως λογοτέχνης καταγράφει την εμπειρική του γνώση, παρατηρεί διεισδυτικά και αντικρίζει αλήθειες που με τον ελεύθερο στοχασμό του μπορεί ενσωματώσει στον δικό του λόγο.

Τα ατελείωτα ταξίδια του και η εξαιρετική πολυμάθειά του, του επέτρεψαν να συλλέξει μια μεγάλη ποικιλία από σπάνιες και παράξενες ιστορίες κάθε προέλευσης. Η ζωή του αν και εξαιρετικά δύσκολη και επίπονη δεν τον έκαμψε, ώστε να πάψει να επιζητεί την ελευθερία για τον ίδιο αλλά και για τους συνανθρώπους του. Μια ελευθερία που βασίζεται κατά το Νιτσεϊκό πρότυπο της θέλησης για δύναμη και αυτοδιάθεση. Οι κατασκευασμένες έννοιες, οι συγκεκριμένες μορφές, οι νόμοι που προσπαθούν να βάλουν σε τάξη τον περίγυρο τον αφήνουν αδιάφορο. Ακολουθεί το νόημα, της θέλησης για δύναμη, με διάθεση δημιουργίας, εφευρετικότητας ώστε να δημιουργήσει νέες μορφές, και σκοπούς χωρίς να υποταχθεί στις παλιές. Αν και ο ίδιος Ιστράτι θα αναφέρει: *«Πιστεύετε, όπως κι ο φίλος μας ο Ρομαίν Ρολλάν, ότι θα έπρεπε, μέσα σε λίγες γραμμές, να εξηγήσω το κεντρικό θέμα που θα συναντήσουμε να κυριαρχεί σ' όλα τα βιβλία μου. Ποτέ δε σκέφτηκα ότι θα έπρεπε να δώσω ο ίδιος επεξηγήσεις γι' αυτό το θέμα. Δεν είμαι επαγγελματίας συγγραφέας και δε θα γίνω ποτέ. Η τύχη θέλησε να με ψαρέψει μέσα»*²³³.

Μελετώντας τα έργα του αλλά και τη ζωή του Ιστράτι, διαπιστώθηκε, ότι η αυτοβιογραφική προβληματική διατρέχει όλο το έργο του, φαίνεται ακόμη, να κυκλοφορεί μέσα σε αυτό ελεύθερα, σαν να μην υπάρχουν στεγανά δημιουργώντας ένα είδος ενιαίου λογοτεχνικού, αυτοβιογραφικού χώρου. Τα έργα του είναι σαν συγκοινωνούντα δοχεία που επικεντρώνονται κυρίως στη διερεύνηση της ανθρώπινης

²³³ Π. Ιστράτι, *Η κυρά-Κυραλίνα*, ό.π., σ. 148.

φύσης και της αναζήτησης της ελευθερίας. Έχουν ρεαλιστικό χαρακτήρα και υπακούουν σε μια αισθητική της αληθοφάνειας και της αναπαράστασης της πραγματικότητας. Οι ήρωες του είναι απλοί άνθρωποι που φτάνουν τελικά σε ζηλευτές κορυφές ελευθερίας. Η γραφή του με την βραχύτητά της, την απλότητα της σύνταξης καθώς και με την γραμμικότητα και το απέριττο της αφήγησης, δεν αποδυναμώνουν την ένταση του κειμένου, αντίθετα την ενισχύουν. Οι εικόνες μέσα στο έργο του είναι απλές αλλά απόλυτα ικανές να εκφράσουν υψηλά νοήματα.

Οι άνθρωποι που συναντάμε στα διηγήματα του Ιστράτι παρουσιάζονται ελεύθεροι από κοινωνικά στεγανά και πολιτικές τοποθετήσεις. Με εργαλείο την αντενέργεια στα κοινωνικά στερεότυπα αλλά και με την αφοσίωση στην αξία του αγώνα για αυτοδιάθεση τοποθετεί τους ήρωές του να αγωνίζονται ώστε να διατηρήσουν την προσωπική τους ελευθερία. Όπως και στο έργο του Κ. Μαρξ έτσι και στον Ιστράτι αυτό που τον ενδιαφέρει από τους ήρωες του είναι η επαναστατικότητα στη διεκδίκηση των δικαιωμάτων και η ελευθερία στη σκέψη τους. Μια μοναδική αίσθηση της ελευθερίας η οποία δεν εξαρτάται από κανέναν προκατασκευασμένο παράγοντα (οικονομική/αγοραστική δύναμη, εθνικότητα, καταγωγή, θρησκεία, ιδεολογικές αντιλήψεις, κοινωνική τάξη). Η ελευθερία που πόθησε ίδιος αλλά και ήρωες των βιβλίων του, ήταν η δύναμη που του επέτρεψε να μην εξαρτάται από κανέναν και από τίποτε, αλλά κυρίως να διαθέτει τον εαυτό του όπου θελήσει χωρίς να τον νοιάζει το κόστος.

Ακόμη, το έργο του, όπως και η ίδια του η ζωή του, θα μπορούσαν να αφιερωθούν στην φιλία. Η φιλία αποτελούσε για τον Ιστράτι ένα ιερό πάθος. Σ' όλη την πορεία της ζωής του συνάντησε ανθρώπους που ο καθένας κρατούσε το αίνιγμα του πεπρωμένου του και ο συγγραφέας έψαχνε μέσα από τις διηγήσεις τους να το λύσει. Τον μεθάει η χαρά που νοιώθει μέσα του όταν περιγράφοντας τους αγαπημένους του και τις περιπέτειες της ζωής τους αισθάνεται ότι απελευθερώνει τη δική του καταδυναστευμένη ψυχή του²³⁴. Ο χαρακτήρας των έργων του είναι απολυτά ανθρωποκεντρικός. Ο ίδιος και οι ήρωές του αποτελούν μέρος του σύμπαντος, ζουν, αν και βρίσκονται δέσμιοι της αδυναμίας τους και των περιστάσεων, μπορούν και τα βγάζουν πέρα παλικαρίσια. Πασχίζουν να μεταβάλουν τη μοίρα τους, να μετουσιώνονται συνεχώς, να αγωνίζονται, και με τον αγώνα τους να μετατρέπουν την

²³⁴ Ο.π., σ. 161.

αδράνεια σε ζωή. Οι χαρακτήρες των ηρώων του καταφέρνουν τελικά να φτάσουν σ' αυτή την πολυπόθητη ελευθερία, την προσωπική σωτηρία τους, μέσω μίας και μοναδικής οδού, που είναι η αγάπη. Η αγάπη, ως απόλυτη ελευθερία, είναι ο μόνος τρόπος να ξεπεράσουν τους εαυτούς τους και λυτρωθούν γιατί μόνο έτσι μπορούν να αποκαταστήσουν τη σχέση του ανθρώπου με τον συνάνθρωπο.

Επίσης, είναι έκδηλη σ' όλα τα γραπτά του η πίστη του, ότι δεν μπορεί κανείς άνθρωπος να γίνει ξεχωριστός αν δεν δημιουργήσει ο ίδιος για τον εαυτό του και αν δεν αγωνιστεί να ξεπεράσει την ανθρώπινη φύση του. Ότι πόθησε πιο πολύ στη ζωή του, την ελευθερία και την αγάπη των φίλων του, έκανε υπεράνθρωπες προσπάθειες να το πετύχει, κανένα εμπόδιο δεν στάθηκε ικανό να τον σταματήσει. Φυσικά δεν ήταν λίγες οι φορές, ξεκινώντας από την παιδική του ηλικία, που πλήρωσε αυτή την επιλογή με αίμα. Δεν μετάνιωσε όμως ποτέ, γιατί έτσι έγινε πιο δυνατός και ανθεκτικός στα σκοτάδια της ζωής, υποστήριξε: «Πρέπει να δώσεις πολλά για να πάρεις πολλά»²³⁵. Έζησε μια έντονη και σύντομη ζωή. Δεν σταμάτησε ποτέ να αισθάνεται προβληματισμένος για ότι συνέβαινε στον ίδιο αλλά και στους συνάνθρωπους και προσπάθησε να βοηθήσει με τον μόνο τρόπο που ήξερε, το λόγο του. Βαθύτατα συναισθηματικός, όταν αναγκάστηκε να ενταχθεί στον ανοίκειο χώρο της επίγειας επιβίωσης, στο βασίλειο του παραλόγου, των κομμάτων και των δογμάτων αντέδρασε. Μέσα στην ψυχρή λογική δεν μπόρεσε να λειτουργήσει και έτσι επιδόθηκε στην αγάπη του ανθρώπου προς τον άνθρωπο. Η φιλία του με τον Καζαντζάκη το αποδεικνύει περίτρανα.

Οι δύο συγγραφείς, που άφησαν ο καθένας χωριστά και με μοναδικό τρόπο το στίγμα του στην ιστορία της παγκόσμιας λογοτεχνίας, συναντώνται στη Μόσχα, στις 13 Νοεμβρίου του 1927. Και οι δύο, υπήρξαν ενταγμένοι στο μέτωπο της Αριστεράς εκείνης της εποχής. Ο Παναΐτ και ο Νίκος, κηρυγμένοι θαυμαστές της Οκτωβριανής Επανάστασης, ενθουσιάζονται από τον αγώνα των μπολσεβίκων, εμπνέονται και γράφουν βιβλία. Η διαφορετική ζωή στη Ρωσία, τα νέα ήθη και έθιμα, τελείως διαφορετικά από αυτά της «αριστοκρατούμενης» Ευρώπης, λειτουργούν ενισχυτικά για την στήριξη τους στον Μπολσεβικισμό. Η μετάβαση από τον 19^ο στον 20^ο αιώνα υπήρξε και για τα δύο κράτη, Ελλάδα και Ρουμανία, εποχή εθνικής ανεξαρτησίας και ενίσχυσης των εθνικών συνειδητήσεων και επέφερε, σε διαφορετικούς χρόνους στις δύο

²³⁵ Βλ. *Τσιντίλη- Βλήσμα*, «Παναΐτ Ιστράτι», www.ekebi.gr/.../popup.asp?cpage...magazine=Περίπλους, (19/6/2017).

χώρες, σημαντικούς κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς μετασχηματισμούς. Αυτή η μετάβαση από το «παλιό» στο «νέο» ήταν έκδηλη και στο χώρο της λογοτεχνίας.

Καζαντζάκης και Ιστράτι εξέφρασαν με τους ήρωες τους, Ζορμπά και Ανδριάν Ζωγράφι, μια αντίφαση που βίωναν ως λογοτέχνες. Ο Ζορμπάς από τη μια, αντιπροσώπευε για τον Καζαντζάκη την αντιπαραβολή μιας υλιστικής και μιας πνευματικής προσωπικότητας που συνυπάρχουν στον άνθρωπο. Ενώ, από την άλλη, ο Ανδριάν Ζωγράφι για τον Ιστράτι, αντιπροσώπευε τη μορφή της σύγκρουσης μεταξύ της αγάπης που τρέφει ο συγγραφέας για τον άνθρωπο και της απογοήτευσης που εισπράττει από αυτόν. Αν μη τι άλλο, και οι συγγραφείς μέσα από τους ήρωές τους μας διδάσκουν ότι οι αντιφάσεις αποτελούν, το ομορφότερο και συνάμα το πιο τραγικό συστατικό της ανθρώπινης ύπαρξης. Ο Ιστράτι όμως είναι διαφορετικός από τον συνοδοιπόρο του Καζαντζάκη, και λόγω του παρορμητικού και συναισθητικού του χαρακτήρα θα απογοητευθεί σύντομα από τη σταλινική έκδοση του μπολσεβικισμού και τελικά θα συγκρουστεί με τον πολύτιμο φίλο και συνταξιδιώτη του.

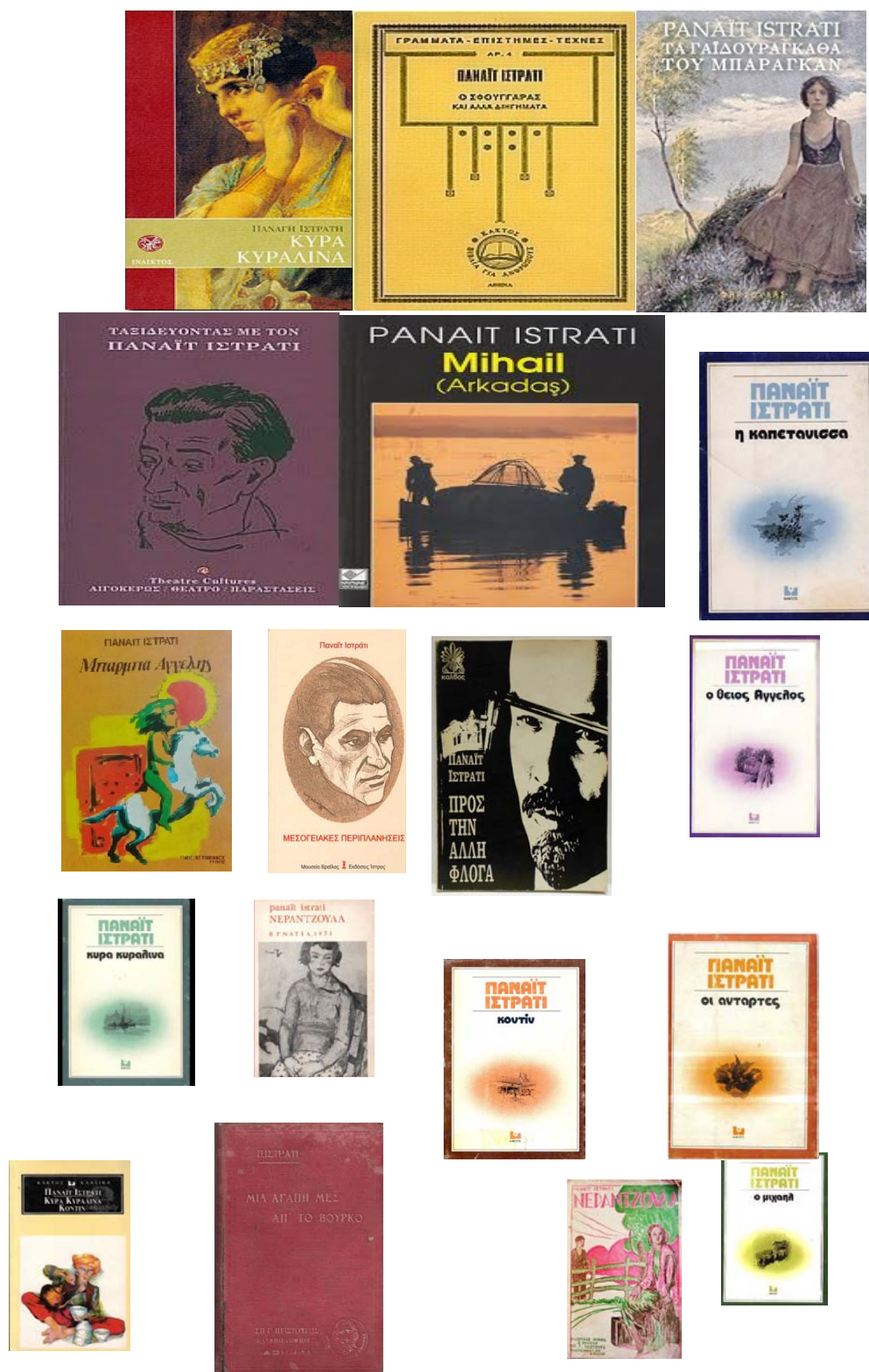
Δεν προσπάθησε ποτέ μέσα από το έργο του να κηρύξει μια ιδέα που θα στήριζε ένα κόμμα, ή ακόμη τις αρχές του, αυτό που διατυμπάνιζε ήταν ότι: «...Δεν ανήκω σε κανένα κόμμα, είμαι απλώς ειρηνιστής...»²³⁶. Ο Ιστράτι τελικά, υπήρξε θύμα των πολιτικών αντιθέσεων που παρουσιάστηκαν στην Ευρώπη κατά το Μεσοπόλεμο, κυρίως αφοτου δημοσίευσε το βιβλίο για το ταξίδι του στη Σοβιετική Ρωσία. Η «φωνή» του πνίγηκε και επέστρεψε στη Ρουμανία απομονωμένος και απογοητευμένος στις αρχές της δεκαετίας του '30 όπου και πέθανε από φυματίωση στις 16 Απριλίου 1935.

Το τέλος ως σκοπός, η τελευταία λέξη των διηγημάτων του, δεν είναι η παρακμή ούτε η απελπισία, αλλά η νικητήρια και ακατάβλητη Ελευθερία: Παρά τη μιζέρια, την κούραση και την εξάντληση της υγείας του, περιέσωσε ακέραη την ανθρώπινη καρδιά του. Αποδεικνύει με την ζωή του, ότι ελευθερία του προσώπου-υποκείμενου σημαίνει ότι η ανθρώπινη φύση είναι ικανή να αποδεσμευτεί από το πεδίο της ανάγκης και να επιλέξει τον τρόπο που θα υπάρχει και θα ορίζει τι θέλει, σε πείσμα αλλότριων επιταγών.

Ο Ιστράτι τονίζει την πρωταρχική σημασία του προσώπου, την εξαιρετική δύναμη της θέλησης και της ψυχής αλλά και την αξία της ψυχής που στο βάθος της

²³⁶ http://romiazirou.blogspot.gr/2016/08/o_26.html.

παραμένει αγνή. Το ζητούμενο στα έργα του δεν είναι ο άνθρωπος να αποφύγει την εξατομίκευση αλλά να μπορέσει να αναγεννηθεί, να ανακτήσει την αρχέτυπη αυτονομία του, να συντρίψει τα δεσμά της αναγκαιότητας και να ξαναβρεί την ελευθερία του. Ο πόνος και η αγωνία γίνονται μέσα ευαισθητοποίησης και εγρήγορσης, που συνθλίβουν την ατομική αλαζονεία και επιφέρουν αναγέννηση.

Εικόνα 10. Εκδόσεις Π.Ιστράτι

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bacot J.-F., «Panaït Istrati: ou la conscience écorchée d'un vaincu », *Moebius: écritures / littérature*, 35, 1988, 95-96.
- Bulei, I. (2011), *Ο ρουμανικός κόσμος του 1900*, μτφ. Τσιπριάν-Λουκρέτσιους Σούτσιου, Αθήνα: Μελλομένη Διώτη
- Bloch E., «Ο Μαρξισμός ως συγκεκριμένη ούτοπία » , *Ούτοπία*, 17, 1995, 88-91.
- Chaix-Ruy J. (μετάφρ. Β. Κατσάνης), «Νίτσε. Βιογραφία», *Σκέψη και τέχνη*, τόμ. 1 (1985), 21-34.
- Feldman R. S. (μετάφρ. Ζ. Αντωνοπούλου - επιμ. Η. Μπεζεβέγκης) (2009), ό.π., 45. Βλ. σχετικά με το τοπογραφικό μοντέλο, Α. Κουκουτίμπα (2005).
- Gedö A., «Ο Μαρξισμός στη φιλοσοφία- Η φιλοσοφία στο Μαρξισμό » , *Ούτοπία*, 22, 1996, 19-34.
- Gallati, S. F. (1991), *20th Century Rumania*, New York: Columbia University Press
- Georgescu, V. (1991), *The Romanians: A history*, Columbus: Ohio State University
- Haar M., «Nietzsche» στο *Encyclopédie de la Pleiade. Ιστορία της Φιλοσοφίας, 19ος-20ος αιώνας. Η εξελικτική φιλοσοφία. Εθνικές φιλοσοφικές σχολές* (μετάφρ. Μ. Μήτσου-Παππά), Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1982, 81-137.
- Hayman R., *Nietzsche: Η τραγική ζωή μιας μεγαλοφυΐας*, Νεφέλη, Αθήνα 2005.
- Ionescu M., *Les (en)jeux de l'oral et de l'écrit : le cas de Panaït Istrati*, Istros, Brăila 2000.
- Jutrin-Klener M., *Panaït Istrati, un chardon déraciné. Écrivain français, conteur roumain*, Maspero, Paris 1970.
- Paul Jay, *Being in the text*, Cornell University Press, Ithaca, N. Y., 1984, σ. 24

- Kaufmann W., *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist*, Princeton University Press, 1950.
- Kenny A., (επιμ. - μετάφρ. Δ. Ρισσάκη), *Ιστορία της Δυτικής Φιλοσοφίας*, Νεφέλη, Αθήνα, 2005.
- Lazăr, E. «Μορφές Ελλήνων λογίων στην Ρουμανία του 19^{ου} αιώνα», Συνέδριο: Ρήγας Φεραίος, Ιωάννης Καποδίστριας, Φρανσίσκο ντε Μιράντα-Η ελληνική σκέψη στην αυτοδιάθεση των κοινωνιών, τον Διαφωτισμό και τη γνώση
- Lazăr, E, (2012), «Ο ελληνικός τύπος στη Ρουμανία κατά τον 19^ο αιώνα», Πάπυροι, τόμος 1, 2012
- Sigmund F, 1856-1939. Αυτοβιογραφία / Σίγκμουντ Φρόυντ · μετάφραση Λευτέρης Αναγνώστου. - Αθήνα : Επίκουρος, 1994
- Vranicki P. (μετάφρ. Μ. Ζορμπά), *Ιστορία του Μαρξισμού*, τόμ. Α΄: Από τον Μαρξ στον Λένιν & τόμ. Β΄: Από την Τρίτη Διεθνή έως τις μέρες μας, Οδυσσέας, Αθήνα 2008³ (1976¹).
- Stoenescu, G. V. Aloman, A. Blejan, E. Costache, B. G. “Romania: from 1880 to 1947”, National Bank of Romania, edited by the OeNB, Workshops 13(2008) and the Bank of Greece, Working Paper 94(2009)
- Βεργόπουλος, Κ. & Τσουκαλάς, Κ. (1977, 2000), «Πολιτική των κυβερνήσεων και Προβλήματα από το 1881 ως το 1895» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΔ΄, σσ. 39-87, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών., κα, 1977).
- Βαλλιάνος Π., «Το όπλο της κριτικής: η Σχολή της Φρανκφούρτης και η απελευθέρωση του λόγου», *Σύγχρονα θέματα* 14 (1982), 51-56.
- Δημαράς, Κ. Θ. (2000), *Ιστορία της Νεοελληνικής λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες μας ως την εποχή μας*, Αθήνα: Γνώση
- Ιστράτι Π. *Ταξιδεύοντας με τον Παναΐτ Ιστράτι*, «Λόγια του εκδότη, Στοιχεία μεταφρασμένου έργου: Γλώσσα πρωτοτύπου: Γαλλικά Μετάφραση από: Γαλλικά Μεταφραστής: Μπουμπουλίνα Νικάκη Εκδότης: Αιγόκερως Έτος έκδοσης: 2011 Τόπος έκδοσης: Αθήνα
- Ιστράτι Π., *Μεσογειακές περιπλανήσεις*, ομάδα μεταφραστών, εκδόσεις «Ιστρος» (Μουσείο Βραΐλας), Βραΐλα, Ρουμανία 2014.

- Ιστράτι Π., *Η Καπετάνισσα*, «Λόγια του εκδότη», μετάφραση Α. Παντελάκης, εκδόσεις «Κάκτος», Αθήνα 1980.
- Ιστράτι Π., *Ο Σφουγγαράς και άλλα διηγήματα*, μετάφραση Όλγα Τρέμη εκδόσεις «Κάκτος», Αθήνα 1979.
- Ιστράτι Π., *Οι Αντάρτες*, μετάφραση Όλγα Τρέμη, εκδόσεις «Κάκτος», Αθήνα 1980.
- Ιστράτι Π., *Ο θείος Άγγελος*, μετάφραση Γεώργιος Καρούζος, εκδόσεις «Κάκτος», Αθήνα 1979.
- Ιστράτι Π., *Κοντίν*, μετάφραση Σ. Πανούσης, εκδόσεις «Κάκτος», Αθήνα 1979.
- Ιστράτι Π., *Ο Μιχαήλ*, μετάφραση Α. Παντελάκης, εκδόσεις «Κάκτος», Αθήνα 1979.
- Ιστράτι Π., *Νεραντζούλα*, εκδόσεις «Εγνατία», Θεσσαλονίκη 1971.
- Ιστράτι Π., *Η Κυρά Κυραλίνα*, μετάφραση Μίλιος Χουρμούζιος, εκδόσεις «Ακαδημαϊκόν Διεθνές Βιβλιοπωλείο», Αθήνα 1925 (1η έκδοση) / 1927 (2η έκδοση).
- Κονδύλης Π., «*Ο Μαρξισμός, ο Κομμουνισμός και η Ιστορία του 20ου αιώνα*», *Τα Ιστορικά*, τόμ. 11, τ. 20, 1994, 3-18.
- Νίκου Καζαντζάκη, *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του δικαίου και της πολιτείας*, Εναίσιμος επί υφηγεσία διατριβή, επιμέλεια: Πάτροκλος Σταύρου, Εκδόσεις Καζαντζάκη, 2006, σημείωμα εκδότη.
- Κρεμμυδάς Βασίλης, «*Εισαγωγή στην ιστορία της νεοελληνικής κοινωνίας*» (1700-1821)» εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1976.(1981)
- Κονδύλης Π., «*Ο Μαρξισμός, ο Κομμουνισμός και η Ιστορία του 20ου αιώνα*», *Τα Ιστορικά*, τόμ. 11, τ. 20, 1994, 3-18.
- Μούκανος Δ., «*Η αρχαία ελληνική τραγωδία κατά τον Νίτσε και η καταξίωση του Θεού Διονύσου. (Επισήμανση καιρικών στιγμών στο διονυσιακό και απολλώνιο πνεύμα)*», *Θρακικά Γ'*, Αθήνα 1980-1981, 139-44.
- Μπουζέας Κ., «*Η σχολή της Φρανκφούρτης και η κριτική του μαρξισμού*», *Εποπτεία* 78 (1983), 283-310.
- Νταβίντοφ Γ., (μετάφρ. Χρ. Τρικαλινός), «*Η τέχνη σαν φωνή της φυσικής αλήθειας στον κόσμο της κοινωνικής αλλοτρίωσης. Το πρόβλημα*

της τέχνης στην κοινωνική φιλοσοφία της σχολής της Φρανκφούρτης», Πολιτιστική 16 (1985), 35-40

- Μαρινέσκου, Φ. (2007), *Οι Ρουμάνοι*, Αθήνα: Ιωλκός
- Νίτσε Φρ., *Γενεαλογία της ηθικής*, Νησίδες, Σκόπελος 2001.
- Πελεγρίνης Θ., *Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.
- Παπαρηγόπουλος Κ., (2010), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 24, 1892-1922, Αθήνα: Εκδόσεις 4π
- Παπαδόπουλος Α., «*Μαρξισμός και τέχνη*», *Διαβάζω* 83, 1983, 45-50.
- Πολίτης, Λ. (1998), *Ιστορία της Νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.
- Σούτσιου, Γ. Λ., *Η ρουμανική λογοτεχνία στο τέλος του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ού}*, Θεσσαλονίκη: Σταμούλης
- Σούτσιου Τσιπριάν - Λουκρέτσιους, *Στα Βήματα των Ρουμάνων συγγραφέων στην Ελλάδα*, Σταμούλης, Θεσσαλονίκη, 2017
- Σταματόπουλος Δημήτριος, *Το Βυζάντιο μετά το Έθνος: το πρόβλημα της συνέχειας στις Βαλκανικές ιστοριογραφίες*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια 2009
- Τέοντορ Αντ.& Μ. Χορκχάιμερ (επιμ.), *Κοινωνιολογία: Εισαγωγικά δοκίμια / Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών της Φρανκφούρτης*, Κριτική, Αθήνα 1987.
- Φιλιππίδης, Σ. Ν. (2010), *Ο Καζαντζάκης στον 21^ο αιώνα*, Πρακτικά του διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου «Νίκος Καζαντζάκης 50 χρόνια μετά», Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
- Χρίστου Ι., «*Βασικές έννοιες στη φιλοσοφία του Νίτσε*». *Ζήνων*, τ. 4-5 (1983-84), 177-80.
- Χρηστάκης Λ., *Παναΐτ Ιστράτι Ένας συγγραφέας*, Μικρή συλλογή «Δελφίνι»,

Διαδικτυακές σελίδες

- Magnus B., “Friedrich Nietzsche” στο *Encyclopedia Britannica*, s.v. *Friedrich Nietzsche* (<https://www.britannica.com/biography/Friedrich-Nietzsche>, τελευταία ανάκτηση 11/8/2016).
- “Nihilism”, *The Encyclopedia Britannica*, s.v. *Nihilism* (διαθέσιμο διαδικτυακά και στο <https://www.britannica.com/topic/nihilism>, τελευταία ανάρτηση 5/12/2015 και τελευταία ανάκτηση του άρθρου, 12/8/2016).
- *Stanford Encyclopedia of Philosophy : Friedrich Nietzsche* (διαθέσιμο και διαδικτυακά στο <http://plato.stanford.edu/archives/fall2004/entries/nietzsche/#7>, τελευταία ανάκτηση 12/8/2016).
- Zamfir B. (μετάφρ. Χ. Ροβίθη), «Παναΐτ Ιστράτι», *Encyclopedia of the Hellenic World*, (<http://blacksea.ehw.gr/Forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=11548>, δημοσίευση 29/2/2008, τελευταία ανάκτηση 11/8/2016).
- «Ο Παναΐτ Ιστράτι και η οικογένεια Καζαντζάκη», εφημερίδα *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* (28/3/2013, τελευταία ανάκτηση: 11/8/2016).
- Έθνος, «Ξαναδιαβάζοντας τον Καζαντζάκη. Αλέξης Ζορμπάς: ο μυθιστορηματικός αντί-καθρεφτισμός του μεγάλου λογοτέχνη», 17 Νοεμβρίου, 2013, διαθέσιμο στο: http://www.ethnos.gr/epikairoti/arthro/aleksis_zormpas_o_mythistorimatikos_anti_kathreptismos_tou_megalou_logotexni-63920150/
- Ιστράτι, Π. «Κυρά Κυραλίνα», μτφ. Όλγα Τρέμη, διαθέσιμο στο: <http://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2011/07/P.-Istrati-Kyra-Kyralina.pdf>
- Π. Ιστράτι, *Προς Την Άλλη Φλόγα*, μετάφραση Κώστας Κριτσίνης, εκδόσεις «Κάλβος», Θεσσαλονίκη 1987 Τόπος έκδοσης: Θεσσαλονίκη Καθημερινή, «Ο Παναΐτ Ιστράτι και η οικογένεια Καζαντζάκη», 28/02/2013, διαθέσιμο στο: <http://www.kathimerini.gr/71250/article/proswpa/proskhnio/o-panait-istrati-kai-h-oikogeneia-kazantzakh>

- Καψωμένος, Ε. «Ο Αλέξης Ζορμπάς και το νεοελληνικό πολιτισμικό πρότυπο», Εταιρεία Κρητικών Σπουδών, Ίδρυμα Καψωμένου, 23 Σεπτεμβρίου, 2010, διαθέσιμο στο: <http://www.eks-ik.eu>
- www.kathimerini.gr/71250/article/.../o-panait-istrati-kai-h-oikogeneia-kazantzakh (Φλορίν Βασιλέσκου, ερευνητής στο Γλωσσολογικό Ινστιτούτο Βουκουρεστίου)
- Ο Ένγκελς για την αναγκαιότητα και την ελευθερία, διαθέσιμο στο www.politikofilosofikesanazitiseis.blogspot.g, (πρόσβαση στις 22/8/2017)
- «Η πεζογραφία του δέκατου ένατου αιώνα», <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=167836> Το Βήμα (21/8/2005, τελευταία ανάκτηση: 25/8/2017)
- Λογοτεχνία, ένας τρόπος να διαβάσεις τη φιλοσοφία 14/03/2010 www.kathimerini.gr/387859/article/.../logotexnia-enas-tropos-na-diavaseis-th-filosofia(πρόσβαση στις 28/8/2017)
<https://www.kefaloniatoday.com>

Μεταπτυχιακές εργασίες

Βακάλης, Χ. «Ο Ελληνισμός της Ρουμανίας κατά τον 19^ο αιώνα. Η περίπτωση του Βουκουρεστίου», Μεταπτυχιακή Εργασία, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Μητσάκα Στέλλα «Αυτοβιογραφία ως Μυθοπλασία/ Μυθοπλασία ως Αυτοβιογραφία : Κώστας Ταχτσής, Το φοβερό βήμα, Το τρίτο στεφάνι, Τα ρέστα», Μεταπτυχιακή Εργασία ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας, Οκτώβριος 2010

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 1: <https://www.kefaloniatoday.com> (28/8/2017)

Εικόνα 2: atheofobos2.blogspot.gr (28/8/2017)

Εικόνα 3: <https://el.wikipedia.org> (28/8/2017)

Εικόνα 4: <http://ekefalonias.gr> (28/8/2017)

Εικόνα 5: <http://www.candianews.gr> (28/8/2017)

Εικόνα 6: <http://ekefalonia.gr> (28/8/2017)

Εικόνα 7: <http://www.candianews.gr> (28/8/2017)

Εικόνα 8: <https://atexnos.gr> (28/8/2017)

Εικόνα 9: <http://www.cretalive.gr> (28/8/2017)

Εικόνα 10: Σούτσιου Τσιπριάν - Λουκρέτσιους, *Στα Βήματα των Ρουμάνων*
συγγραφέων στην Ελλάδα, Σταμούλης, Θεσσαλονίκη, 2017